

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

На правах рукопису

Лісіна Світлана Омелянівна

УДК 94(477)''1929/1939''(06) : 930.22

Військово-організаційна діяльність ОУН у 1929-1939 рр.: (документознавчий аспект)

20.02.22 – військова історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник
Гаврилів Ігор Омелянович
кандидат історичних наук, доцент

Львів – 2008

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	с.3-4
ВСТУП	с.5-11
РОЗДІЛ 1	
Історіографія та джерела дослідження	с.12-36
1.1. Історіографія проблеми	с.12-25
1.2. Джерельна база дослідження	с.26-36
РОЗДІЛ 2	
Військово-організаційні питання в документах ОУН	с.37-79
2.1.Офіційно-документна база діяльності ОУН з військових питань	с.37-60
2.2. Вишкільно-організаційна діяльність ОУН	с.61- 72
2.3. Збройні формування ОУН напередодні Другої світової війни	с.73-79
РОЗДІЛ 3	
Роль провідних військовиків ОУН у розробці української воєнної доктрини	

	с.80-121
3.1. Дві концепції військової стратегії ОУН у міжвоєнний період	с.83-124
3.1.1. Теорія формування регулярної армії та її прихильники	с.86-100
3.1.2. Творення повстансько-партизанського визвольного війська	с. 100-121
РОЗДІЛ 4	
Публікації з військових питань в націоналістичній періодиці	с.122-159
4.1. Пресові органи Проводу Українських Націоналістів	с.126-135
4.2. Націоналістичні видання на теренах західноукраїнських земель та Закарпаття	с.136-160
ВИСНОВКИ	с.161 -165
ДОДАТКИ	с.166-169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	с. 170-193

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВН - «Берг Бауерн Гільфе» (пер. з нім. - "допомога гірським селянам")
ГУНМ - Група Української Націоналістичної Молоді
ДАЛО – Державний архів Львівської області
П ВЗ ОУН – Другий Великий Збір ОУН
ЗУЗ – Західні Українські Землі
ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка
ЗЧ ОУН – закордонні частини ОУН
КЕ ОУН – Крайова Екзекутива ОУН
КК УВО - Крайова Команда УВО
ЛУН - Легія Українських Націоналістів
НКВД – Народний комиссариат внутрішніх дел
ОУН – Організація Українських Націоналістів
ОУН(Б) – бандерівський відлам ОУН
ОУН (М) – мельниківський відлам ОУН
ПУН – Провід Українських Націоналістів
СБ ОУН - Служба безпеки ОУН
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
СУЕО - Союз Українських Емігрантських Організацій у Франції
СУНМ - Союз Української Націоналістичної Молоді
США – Сполучені Штати Америки
УВО – Українська Військова Організація
УГА – Українська Галицька Армія
УНР – Українська Народна Республіка
УСГ – Українська Стрілецька Громада
УСС – Українські Січові Стрільці
УССД – Українська Самостійна Соборна Держава

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

ЦДАГО України - Центральний державний архів громадських об'єднань України

ЦДА України, м. Львів - Центральний державний історичний архів України, м.Львів

ЧСР – Чехословацька Республіка

ВСТУП

Актуальність теми

Організація Українських Націоналістів (ОУН) створювалася в той час, коли в українському політикумі відчувалася гіркота поразки визвольних змагань 1917-1921 рр., а в середовищі української політичної еліти панували песимістичні настрої відносно перспектив української державності. Надія на швидке відновлення збройної боротьби за самостійну Україну поволі згасала, тому радикально налаштовані політичні кола вирішили об'єднати всі націоналістичні організації: Українську Військову Організацію (УВО), Легію Українських Націоналістів (ЛУН), Союз Української Націоналістичної Молоді (СУНМ), Групу Української Націоналістичної молоді (ГУНМ) в єдину організацію ОУН. Шлях організаційного оформлення та остаточного консолідування всіх націоналістичних організацій у єдине русло боротьби був складним і тривалим. В умовах

репресій і конспірації на українських теренах складно було вирішувати організаційні проблеми розбудови ОУН, займатися військово-фізичним вишколом молодого покоління націоналістів.

Головна мета українських націоналістів полягала у підготовці українського громадянства до прогнозованої боротьби за Самостійну Соборну Українську Державу. Методи її реалізації змінювались залежно від конкретних історичних умов. Боротьба відбувалася як у формі силових методів, так і у вигляді «психологічної війни» за національну свідомість. Ідеї віри у власні сили, пріоритет загально-національних інтересів та свободи людини є актуальними і досі. Відслідковуючи діяльність ОУН як військово-політичної сили, можемо стверджувати, що у визвольній боротьбі перемагають не вдалі політичні програми чи статuti, а люди, члени Організації, які послідовно, хоч і зі змінним успіхом реалізовували її програмну платформу.

Тому пріоритетом військово-організаційної діяльності ОУН була підготовка ідейно загартованих та військово вишколених кадрів – майбутніх провідників нації та розробка воєнної доктрини, що вказувала на місце українців у світовому збройному конфлікті. Теоретичне обґрунтування ключових засад воєнної доктрини знайшли найглибше і найдокладніше відображення в студіях фундаторів та лідерів організації, зокрема – Є. Коновальця, М. Капустянського, В. Курмановича, М. Колодзінського, Р. Ярого, О. Гасина, З. Коссака – військовиків та публіцистів, інтелектуальний доробок яких десятиліттями був взагалі вилучений з української суспільно-політичної думки. Це статті аналітичного характеру, есе з питань державного устрою, військової політики, внутрішньо- та зовнішньополітичної проблематики, військово-фізичного вишколу.

Механізм поширення націоналістичних ідей в різних країнах перебування українців полягав у розповсюдженні періодичних видань – «Сурма», «Розбудова нації», «Український голос», «Самостійна думка», «Пробоем» та низки інших, завдяки яким виникла розгалужена мережа націоналістичних осередків в різних регіонах світу. Тому їх дослідження повинно стати вагомим у вивченні діяльності ОУН.

Враховуючи зацікавленість у суспільстві, гостру полеміку в сучасному політичному середовищі, попередній висновок урядової комісії, який «... полягає у з'ясуванні питання, яким повинно бути офіційне ставлення сучасної влади до підпільно-повстанських структур, що боролися за незалежність України у минулому» [232, с.3], документознавчий аспект військово-організаційної діяльності ОУН є досить актуальним. Адже українські націоналісти справедливо вважали, що в умовах окупаційних режимів тільки збройна боротьба народу вирішить проблему української державності. Отже характеристика основних документів ОУН дасть можливість стверджувати, що документний масив мав бути використаний у творенні програмних основ майбутньої Української національної держави, оскільки їх зміст та структура вказують на загальнодержавні масштаби

Організації.

Стереотипом є те, що українські націоналісти ставили як на майбутніх союзників у боротьбі лише на тоталітарні режими, які склалися у 20-30-х роках в низці країн, вони спиралися на зовнішньополітичний вектор, який був широкий і враховував реальну геополітичну обстановку в тогочасному світі. Вже тоді провід ОУН бачив місце і роль України як суб'єкта міжнародних відносин і відводив їй роль лідера серед країн Центрально-Східної Європи. А це лідерство на той час було можливим лише внаслідок війни.

Проведений історіографічний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, в тому числі офіційних документів ОУН та праць її лідерів, присвячених питанню військово-організаційної діяльності українського національно-визвольного руху, свідчать про певну прогалину, що штучно формувалась протягом десятиліть. Більшість дослідників, перебуваючи, в певній мірі, в полоні колишніх стереотипів, заторкуючи військово-організаційну діяльність ОУН, не завжди посилаються на офіційні документи організації, вже не говорячи про праці її діячів. З початком становлення сучасної української історіографії, яка уможливилася завдяки отриманню доступу до закритих раніше архівосховищ, забороненої літератури мемуарного та публіцистичного характеру, що належить безпосередньо лідерам українського національно-визвольного руху, опрацювання інтелектуальної спадщини фундаторів українського націоналізму, з'явився інтерес до об'єктивного та неупередженого вивчення деяких аспектів теми дослідження. Проте на даний час відсутнє комплексне документознавче дослідження, в якому були б розглянуті фактори, безпосередні причини та обставини організаційно-документального та військово-практичного оформлення націоналізму Організації, що побудоване на докладному вивченні джерельної бази. Саме тому є необхідним новий та неупереджений підхід до окресленої проблеми.

ОУН – єдина військово-політична організація, яка пронесла ідеал Української Самостійної Соборної Держави незмінним упродовж усього ХХ століття. В наш час історичний досвід військово-організаційних приготувань українських націоналістів дає поживу для роздумів щодо місця України в сучасному світі. Використання програмних засад розбудови Української Держави, окремі елементи воєнної доктрини ОУН можуть бути враховані в сучасних процесах утвердження української державності, її місця і ролі серед провідних світових держав. Адже певні загрози як зовнішнього так і внутрішнього характеру не сприяють безпеці країни, територіальній цілості, економічному процвітанню та покращанню добробуту її громадян.

Зв'язок роботи з планами наукових досліджень. Дисертація виконана у відповідності з науково-дослідною програмою з новітньої історії України, що розробляється кафедрою історії, теорії та практики культури Національного університету «Львівська політехніка»: «Загально-національний визвольний рух українського народу за відродження своєї

державності у першій половині ХХ століття».

Об’єкт дослідження - військово-організаційна діяльність ОУН у 20-30-х роках ХХ століття.

Предмет дослідження – документальна база ОУН про створення національних збройних сил, за відновлення української державності в контексті офіційних матеріалів організації, праць її військовиків та публікацій в націоналістичних періодичних виданнях .

Хронологічні рамки дисертації встановлено з часу утворення ОУН до початку Другої світової війни. Перше десятиріччя організаційної діяльності сприяло становленню Організації через пропаганду українського націоналізму та широкий спектр вішкільно-бойової діяльності, яке завершилося у 1939 році, коли ОУН перейшла до втілення в життя накреслених планів.

Географічні рамки дослідження включають західноукраїнські землі та еміграційні осередки ОУН, де в повній мірі проявилися результати військово-організаційної діяльності ОУН.

Мета дисертаційного дослідження – окреслити документознавчий аспект військово-організаційної діяльності ОУН; виділити теоретичні та публіцистичні напрацювання, які готували і обґрунтовували їх практичну реалізацію; розкрити тенденції розвитку та особливості вирішення українського національного державницького питання в контексті військово-організаційної діяльності ОУН в період 1929-1939 рр., спираючись на широку джерельну базу та історіографічний аналіз, оцінити воєнну доктрину організації, яка не втратила значення для розбудови сучасної України та реформування її Збройних Сил.

Визначена мета передбачає вирішення таких основних **завдань дослідження**:

- виявити усі комплекси джерел та проаналізувати історіографію військово-організаційної діяльності ОУН;
- дослідити військово-організаційну діяльність ОУН міжвоєнного періоду шляхом порівняльного аналізу основних офіційних документів;
- порівняти документно-інформаційну і програмну базу ОУН на тлі розбудови сучасних версій націодержавотворення;
- розглянути роль ОУН у вирішенні державно-соборної проблеми через створення національних збройних сил;
- проаналізувати концепції воєнної доктрини ОУН напередодні Другої світової війни;
- показати цінність військово-теоретичних напрацювань чільних діячів ОУН з проблем військової справи та організаційно-бойової діяльності;
- розкрити інформаційний потенціал націоналістичної періодики як першоджерела військово-організаційної діяльності ОУН.

Методологічна основа дослідження полягає у дотриманні принципів історичного та логічного методів пізнання суспільних процесів. На підставі синтезу порівняльного та проблемно-хронологічного методів дослідження зроблено спробу здійснити якомога повний аналіз військово-організаційних

документів ОУН у перше десятиліття діяльності. Метод узагальнення забезпечив згортання інформації, яку містить документ, що передбачало застосування способів перетворення великих обсягів інформації у більш компактну.

Наукова новизна полягає у здійсненні однієї з перших спроб комплексного дослідження нормативно-правових, програмних, пропагандних та публіцистичних матеріалів ОУН щодо військово-організаційної діяльності, яке дозволяє внести корективи в усталені стереотипи щодо концептуальних положень військово-організаційної діяльності ОУН; засад воєнної доктрини ОУН; ведення вишкільної та бойової роботи Організації; з'ясувати роль військових діячів Організації у становленні та розитку основних її засад напередодні Другої світової війни; визначити історичну роль ОУН на шляху боротьби за українську державність та українське військо; окреслити перспективи бачення вишколених кадрів ОУН як провідників майбутньої Української держави.

Практичне значення. Дослідження вносить вклад у розробку проблеми національно-визвольного руху міжвоєнного періоду, який розкриває військово-організаційну діяльність ОУН, мотиви та особливості еволюції поглядів українських та зарубіжних науковців на характер процесу творення національного духу в Україні у першій половині ХХ століття. Результати дослідження можуть бути використані при написанні наукових праць і навчально-методичних посібників з новітньої історії України та Збройних Сил України ХХ століття, а також при створенні класифікаційної системи документного ряду окремих організацій; при проведенні лекційних та семінарських занять; у роботі наукових та музейних установ, а також навчальних закладів різних рівнів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри історії, теорії та практики культури Національного університету "Львівська політехніка". Вони знайшли відображення у доповіді на Міжнародній науковій конференції «Україна у Другій світовій війні» (Львів, 2005), а також на Другій міжнародній науковій конференції «Збройні сили України: історія і сучасність» (Львів, 2006). Наукові положення дисертації були опубліковані в 5-ти статтях у фахових виданнях, визначених переліком ВАК України.

Структура та обсяг роботи підпорядкована меті та завданням дослідження і складається із переліку скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків (165 стор.), додатків і списку використаних джерел та літератури (324 позиції). Загальний обсяг дослідження становить 193 сторінки.

РОЗДІЛ 1

Історіографія та джерела дослідження

1.1 Історіографія проблеми

Військово-організаційна діяльність ОУН як предмет вивчення є складним явищем, що зумовило пошук і опрацювання різних типів документів, здійснення порівняльно-аналітичних характеристик. Для висвітлення цього явища спираємося, в основному, на історичні джерела і документну базу діяльності ОУН; праці відомих теоретиків і військових діячів ОУН, що розробляли і втілювали в життя постулати воєнної доктрини ОУН. В небагатьох випадках сучасні дослідники організованого українського націоналізму у своїх працях та висновках посилаються на оригінальні програмні документи ОУН, а інколи це вирвані з контексту цитати, які не відображають тогочасних методів національно-визвольної боротьби українського народу. Незважаючи на те, що сучасна українська історіографія заторкує практично всі аспекти діяльності ОУН в перше десятиліття її існування, на сьогодні немає узагальнюючого документознавчого дослідження військово-організаційної діяльності Організації. Тому темою дослідження обрано дану проблему, а для її висвітлення використано історичні джерела і документну базу діяльності ОУН, а також праці відомих теоретиків і військових діячів Організації, що розробляли і втілювали в життя постулати воєнної доктрини ОУН. Під час розгляду історіографії дослідження виділено студії безпосередніх учасників тих подій, написані на документальному матеріалі діяльності ОУН першого десятиріччя, далі - роботи діаспорної історіографії, публікації західних вчених, радянських авторів та наукові розробки сучасних українських істориків.

Велику історіографічну групу документів становлять доробки колишніх учасників націоналістичного руху. Насамперед треба зазначити, що першими дослідниками життя та діяльності міжвоєнного періоду українських націоналістів були безпосередні учасники тих подій – члени

ОУН, які залишилися в еміграції, або ж ті, що склали наступну хвилю еміграції після Другої світової війни. Їхні праці мали певне пропагандистське та політичне спрямування, проте з точки зору використаного документального та фактичного матеріалу цінність цих праць беззаперечна.

Враховуючи те, що розкол 1940 року вплинув на бачення окремих аспектів військово-організаційної діяльності ОУН, логічно розглянути окремо напрацювання ОУН(М) – О. Ольжича, З. Книша, В. Мартинця і ін. та ОУН(Б) – П. Мірчука, С. Бандери, Д. Мирона, П. Дужого, С. Галамая, С. Мудрик-Мечника і ін.

Перший опис створення націоналістичної Організації з'явився в 1940 році в Празі під авторством Д. Кардаша (О. Ольжича) [181] чільного діяча ПУН.

Вартісним для дослідження даної проблеми є праці активного діяча УВО З. Книша. Оскільки засади діяльності організації були відображені в програмовій документації, то цікавою є його порівняльна студія, в якій зроблена спроба пояснення основного документа ОУН – Устрою [197]. Тут проаналізовані зміни та доповнення, внесені до першого Устрою ОУН на II Великому Зборі в 1939 р. В роботі «При джерелах українського націоналізму» [196] З. Книш подав обширний документальний матеріал про діяльність молоді саме у військових організаціях. У праці «Архів Сеника» [191] автор показує неможливість наявності великого архіву ОУН в Празі з уваги на конспіративну практику.

У виданні «Українська націоналістична преса» [89, с.229-246], Володимир Мартинець подає значний матеріал про окремі націоналістичні газети та журнали.

Дослідницький інтерес становить також інша група праць – колишніх членів ОУН(Б). Саме представникові «революційної» ОУН П. Мірчуку належить чи не перша спроба написання в 1968 році ґрунтовного дослідження з історії ОУН [217]. Цінність цієї монографії безумовна з огляду на те, що в ній на базі значного фактичного матеріалу висвітлено зародження українського націоналізму, його організаційного оформлення та поширення на українських землях та в середовищі еміграції. В окремому розділі «Народини ОУН» вміщено текст промови Є. Коновальця під час закриття Конгресу, а також витяги з української преси про цю подію. Однак дослідник не приділив належної уваги військовим питанням, процесам кристалізації основних засад військово-організаційної діяльності, які розглядаються в праці досить поверхнево і вичерпуються публікуванням резолюцій, постанов та рішень конференцій.

Роботу «Ідея і чин України» Д. Мирон написав ще протягом 1938-1939 рр. після звільнення з польської в'язниці [233]. В цій збірці й систематизовані головні засади українського націоналізму 1930-х рр., показано витоки націоналістичних ідей з устремлінь княжої та козацької доби.

У своїй праці «Шляхами підпілля революційної ОУН: Причинки до історії» С. Мудрик-Мечник робить акцент на діяльності КЕ ОУН та її

молодих членів, розглядаючи військово-організаційну діяльність організації перед Другою світовою війною [223].

Окремі аспекти військово-організаційної діяльності розглядаються в студії С. Галамая «Боротьба за визволення України» [161].

Низку праць присвячено чільним членам ПУН, військовикам, які своєю діяльністю залишили теоретичний та практичний слід в розробці воєнної доктрини ОУН.

Грунтовна робота про Євгена Коновальця, як керівника ОУН вийшла під авторством П. Мірчука [216]. Книга відзначається багатством фактичного матеріалу, який згодом ліг в основу великих робіт історика про діяльність ОУН. На основі глибоких узагальнень дослідник виділив три основні риси Коновальця: безкомпромісність, вірність державницьким позиціям і соборництво.

Перу П. Мірчука також належить персоналія «Степан Бандера» [219]; П. Дужий написав «Степан Бандера – символ нації» у 3-х т. [174]; його ж авторству належить праця «Роман Шухевич - політик, воїн, громадянин» [173]; доробок В. Кука «Генерал Роман Шухевич» [205]; існують спогади про діда Х. Овад «Полковник Роман Сушко» [230]; О. Кучерук «Рико Ярій – загадка ОУН» [208]; Є. Перепічка «Феномен Степана Бандери» [243]. Всі ці роботи є досить цінними для дослідження з фактологічної точки зору і крім того, вони містять цікаві аналітичні спостереження, численні порівняльні характеристики, наукові висновки тощо.

Важливою з точки зору загального розуміння сутності та значення феномену ОУН в історії українського народу є діаспорна література.

Саме через дослідження даної проблематики на увагу заслуговав фундаментальна праця С. Наріжного [224], написана на основі джерельної бази Музею визвольної боротьби України у Празі і видана в 1942 р. (перша частина, 1999 р.- друга). Автор розглянув зародження перших націоналістичних груп в середовищі інтернованих військових зі складу армії УНР в Ліберці та Йозефові. Крім того, він зібрав, систематизував та узагальнив велику кількість матеріалу про українські вищі школи та студентство, спортивні та пластові організації, значна частина яких надавала моральну та матеріальну підтримку акціям УВО, згодом ОУН.

Відомий публіцист Ю. Пундик в роботі «Український націоналізм» [256] розглядає націоналізм як філософію життя, наголошуючи на переродженні світу українця, мобілізації вольових зусиль для майбутньої революційної боротьби, спростовуючи при цьому критичні зауваження щодо відсутності практичного спрямування ОУН.

Окремі аспекти міжвоєнної доби в історії українського національно-визвольного руху розглядаються в студіях узагальнюючого характеру. Це стосується, в першу чергу, досліджень В. Косика. Цінність становлять окремі розділи монографії В. Косика «Україна і Німеччина у другій світовій війні» [203], в яких зроблено глибокий аналіз передвоєнної політичної ситуації в Європі у взаємозв'язку з проблемами України. Особливу увагу приділено суспільно-політичним процесам у Західній Україні, де автор

показує основними силами національно-визвольного руху УВО та ОУН.

Вартісну роботу опублікував авторитетний дослідник університету ім. Лойоли в м. Чикаго В. Маркус [212]. Автор зазначає, що постання ОУН є результатом поступової організаційної інтеграції вже існуючих націоналістичних груп та діяльності окремих політичних діячів при одночасній кристалізації спільної іделогічної платформи.

Дослідники з діаспори вивчали традиції західноукраїнської преси, її національну сутність і дух, їхнє слово протягом доволі значного періоду було єдиним об'єктивним і правдивим в українському пресознавстві.

Найповніші відомості про українську пресу в Польщі 1918 – 1939 рр. подає праця Т. Місила [220]. Перший розділ характеризує 827 газет і журналів, з яких значна частина - націоналістичні. Окрім газет і журналів, що виходили українською (I розділ) та іноземними (II розділ) мовами, робота Т. Місила знайомить з періодичними серійними виданнями (III розділ), календарями (IV розділ) та звітами організацій українських установ (V розділ).

Видання газетної та журнальної періодики, які друкувалися українською мовою у містах тодішньої Польщі, а також Буковини, Закарпаття та в деяких країнах Західної Європи, відтворюють матеріали українських періодичних видань, укладені працівником бібліотеки університету м. Індіани М. Мартинюком [214]. В них подано 1345 назв української преси Західної України, країн Центральної та Західної Європи, серед яких газети та журнали націоналістичного спрямування. Оскільки автор бібліографував друки не тільки на основі візуального перегляду доступних йому фондів (Мюнхен), а й на основі опосередкованих джерел інформації (рецензій, бібліотечних оглядів, видань каталогів, праць з історії преси), в описах допущені прикрі неточності за місцем і роками видання.

Проблема дослідження націоналістичних періодичних видань розглядалася на основі фундаментальної праці А. Животка «Історія української преси» [177]. Робота має розділ „Роки 1920 – 1939 рр.”, що висвітлює історію преси за тематико – типологічними аспектами.

При написанні даної роботи було опрацьовано низку дослідницьких робіт зарубіжних вчених: Д. Амстронга, В. Висоцького, В. Шоти, Ф. Свйонтека, В. Желенського, В. Врокдорфа.

Праця Д. Амстронга «Український націоналізм» [299] є однією з кращих з того, що написано про ОУН в американській історіографії. Говорячи про український «інтегральний націоналізм», автор визначає серед основних світоглядних параметрів «культ дії, війни та насильства, які вважаються вираженням вищої біологічної життєздатності нації» [299, с.13].

Оцінка діяльності ОУН в науковій роботі польського історика Р. Висоцького [304] збігається з тією, яку дає їй сучасна українська історіографія. Книга є узагальнюючою працею, що фактологічно насичена, чітко структурована з детальною характеристикою діяльності ОУН першого десятиріччя існування. У першому розділі автор аналізує стан українського суспільства після поразки в боротьбі за незалежність, проблеми становлення

перших націоналістичних гуртків і груп та основні ідеологічні засади націоналізму. У другому розділі йдеться про процес творення ОУН, формування її структури, керівних органів, тощо. Аналізу процесу становлення ідеології ОУН присвячено третій розділ, де Р. Висоцький приділяє увагу методам боротьби за незалежність, видавничій діяльності організації та розповсюдженню нелегальної літератури. Четвертий розділ присвячено організації саботажних та бойових акцій на ЗУЗ під керівництвом С. Бандери, коли відбулося остаточне злиття кадрів УВО з ОУН. Інформаційно насиченим є розділ п'ятий, що висвітлює діяльність ОУН у другій половині 30-х років. Останній, шостий розділ монографії Р. Висоцького присвячений загальному огляду процесу становлення керівних органів ОУН в Європі та Америці. Особливу увагу автор приділив діяльності ОУН на Закарпатті впродовж 1938-1939 рр.

Роботи інших польських істориків В. Шоти [303], Ф. Свйонтека [302], В. Желенського [305] частково торкнулися питання діяльності ОУН на основі багатого фактичного матеріалу, почерпнутого з архівів, але концептуально вони близькі до праць їх радянських колег. Автор В. Желенський вважає, що ініціатива вбивства Б. Перацького була на боці українців. «Ця акція терору, - зауважив дослідник, - відповідала ментальності українських націоналістів, логічно випливала з традиції їх попередніх виступів» [305, с.77]

Збірник праць «Російський колоніалізм в Україні» [301, с.164 – 415] присвячено огляду українських визвольних організацій: УВО, ОУН, який подано в окремих статтях. Ядро книги базується на дійсних оперативних відомостях національної підпільної боротьби в Україні, які передавались нелегальним способом за кордон і публікувались на німецькій мові. В книзі також показано біографічні епізоди життя Романа Шухевича, Євгена Коновальця, Степана Бандери.

Відповідно до диктаторського характеру радянської влади, односторонній підхід радянських істориків до висвітлення проблеми українського націоналізму, процесу формування націоналістичної Організації, становлення її організаційних засад призвів до навмисного замовчування чи свідомого перекручування багатьох фактів й значимості історичних подій. Це так звані претензії на наукові роботи, які, як правило, на документи ОУН не посилалися. З огляду на тенденційність їх оцінок та висновків щодо діяльності ОУН, характеризуючи ці праці, подамо тільки короткий їх перелік.

Автор роботи А. Сенченко, що опублікована у збірнику «Знищити український націоналізм на теоретичному фронті» [265], вбачає головну причину зародження націоналізму у фашизації українського суспільства.

Опус О. Полторацького [253] було написано в дусі епохи, без належного наукового підходу до проблеми, ряснів звинуваченнями на адресу українських націоналістів щодо співпраці з А. Гітлером, перенесенні на східні терени України «націоналістичної нечесті», маючи на увазі поширення впливу ОУН.

Книжка Ю. Римаренка [260], присвячена розвінчуванню образу «прислужника світової реакції» націоналіста.

Певною спробою дослідження емігрантського українського середовища та місця в ньому ОУН стали роботи В. Трощинського [283-284], хоча теж не позбавлені упереджених тлумачень фактів, характеристики діячів та організацій, в яких автор не скупиться на різні способи таврування українських націоналістів.

В 80-х роках були опубліковані праці О. Поліщука [249-250], головна увага в яких приділялася не взагалі націоналізму як явищу, а критиці окремих його засад – самостійності, соборності, незалежної держави, нації, ідеалістичного розуміння визвольної боротьби.

Зауважимо, що такі загальні тенденції заполітизованості, намагання дискредитувати націоналістичний рух та провідні постаті визвольної боротьби були характерні також і дисертаційним дослідженням, які торкалися даної проблематики. До числа таких дослідників належать автори: Г. Кулик, Я. Лялька, А. Почапський [312, 314, 318].

Останнє п'ятнадцятиріччя ХХ ст., яке було позначене глибокими геополітичними змінами, виникненням чи відродженням держав в Європі, ще раз підтвердило беззаперечний факт, що зростання інтересу до історії є характерною рисою розбудови незалежної держави. Щодо України, то чи не вперше за останнє століття стала можливою свобода історичної думки, почався якісно новий етап її розвитку, переосмислення минулого України в контексті всесвітньої історії. З початком становлення нової української національної історіографії, з'явився інтерес до об'єктивного та неупередженого вивчення теми дослідження.

Питанню діяльності української політичної еміграції в зарубіжних країнах та національно-державницьких сил на західноукраїнських землях присвячені монографічні видання І. Дробота [171-172]. При з'ясуванні основних засад націоналізму дослідник не повністю використав вагомий теоретичний доробок фундаторів ОУН у вигляді есе, статей, розвідок, програмових документів організації, що пролило б світло на низку суперечливих моментів з історії діяльності Організації.

Доступ до архівних матеріалів уможливив дослідження одного з найскладніших аспектів міжвоєнного періоду - військового.

Низка проблем, які більшою чи меншою мірою стосуються тематики цього дослідження висвітлені у працях М. Швагуляка, Б. Трофим'яка, Ю. Киричука, О. Полянського, І. Гаврилів, А. Кентія, Р. Пальчевського, М. Вегеша, І. Буковського, І. Шумського, С. Кульчицького, В. Пальока, В. Трофимовича .

М. Швагуляк [291] проаналізував вплив націоналістичної організації на активну молодь в контексті польсько-українських стосунків, використавши матеріали українських та зарубіжних архівів.

В роботі Б. Трофим'яка «Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол.. ХІХ ст. – перша пол.. ХХ ст..)» [281] на основі раніше недоступних архівних матеріалів

доводиться, що масові товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг», та інші спортивні організації в бездержавних, колоніальних умовах були базою військового вишколу молоді, рушійною силою визвольних змагань українського народу першої половини ХХ ст.

Коллективна монографія інституту історії України «Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ-ХХ ст.: Історичні нариси» [248] аналізує польський терор в Галичині у міжвоєнний період (Ю.Киричук) [186], історико-правові аспекти польської окупаційної влади щодо українських політичних сил, в тому числі УВО-ОУН. Інша праця Ю. Киричука [187] показує український національно-визвольний рух напередодні радянсько-німецької війни.

Історію націоналістичного руху досліджує також у своїх наукових працях О. Полянський. [253]. Автор розглядає теоретичні засади українського націоналізму, його відповідність практичним методам боротьби

Програмні документи ОУН, а власне програма, частково досліджуються у наукових студіях С. І. Кичія [188] та В. І. Кучера [207].

Діяльність молодіжних українських товариств у міжвоєнний період розглядає І. Шумський [294], роблячи акцент на західноукраїнські землі і характеризуючи їх як базу для поповнення кадрами ОУН.

Вагомую працею з дослідження історії українського націоналістичного руху є монографія А. Кентія (Центральний державний архів громадських об'єднань України), члена робочої групи з вивчення ОУН-УПА при Інституті історії України НАН України «Нарис історії ОУН. 1929-1941 рр.» [184]. В основу якої лягли документи Празького архіву ОУН, де київський археограф об'єктивно підійшов до визначення ролі ОУН у боротьбі за українську державність, хронологічно аналізуючи історичний шлях ОУН та її організаційно-політичну діяльність. В іншій роботі «Збройний чин Українських Націоналістів 1920-1956: Історико-архівні нариси» [185] історик увів до наукового вжитку нові історичні факти, узагальнив дослідження своїх попередників і дав власні оцінки діяльності Організації.

Короткий історичний екскурс в історію націоналістичного руху та становлення його засад зроблено С. Кульчицьким у статті «Ідеологія і практика українського праворадикального руху у довоєнній Польщі (1920-1939 рр.)» [206], яка твердить, що діяльність ОУН спрямована на здобуття реальної незалежності.

Працю, в якій показано роль ОУН у формуванні загонів Карпатської Січі, героїзм українців Галичини у захисті Карпатської України написав М. Вегеш [143].

Також темі діяльності ОУН у Закарпатті в 30-х р. присвячені роботи під авторством В. В. Пальока [239] та І. В. Буковського [141].

Проблему військових формувань ОУН напередодні Другої світової війни розкривають праці В. В. Трофимовича [279-280].

Цілу низку праць присвятив проблемі військово-політичної діяльності ОУН міжвоєнного періоду український історик І. О. Гаврилів [154 - 160]. Автор робить цікаві узагальнення, які базуються на історичних

джерелах і стали основою для сучасного бачення історії ОУН.

Монографічні дослідження з проблем західноукраїнської преси є вагомим внеском у вивчення означеного питання. Це праці М. Романюка [263], І. Добоша [170], І. Павлюка [236], які однак не позбавлені хиб та неточностей. Так у М. Романюка газета «Буковина» позначається як «буржуазно-націоналістична»; І. Добош подає описову характеристику кільканадцяти періодичних видань, вважаючи це історією української преси Закарпаття; С. Горевалов вважає українською військовою пресою і ті періодичні видання військових округів за часів СРСР, що перебували на території України і виходили російською мовою.

Більш наближеними до теми, що досліджується є праця «Нариси з історії української військової преси» [204] та «Військова журналістика України» [165], хоча в них немає характеристики всіх видань ОУН.

Націоналістичні видання міжвоєнного періоду знайшли відображення у праці О. Стасюк «Видавнича діяльність ОУН міжвоєнного періоду» [273]. Автор репрезентує українську націоналістичну пресу, даючи характеристику редакційному складу видань, їхній політичній орієнтації та способам підпільного друкування газет та журналів.

Протягом 1994-2007 рр. у наукових закладах України була захищена низка дисертацій, автори яких тією чи іншою мірою торкалися різних аспектів даної теми. Дослідженню історії творення ОУН та її діяльності в міжвоєнний період присвячені праці К. Бондаренка, В. Виздрика, І. Гаврилів, О. Колянчука, А. Ліпкана, Р. Пальчевського, Ю. Юрика, І. Шандрівського.

Зокрема, в роботі К. Бондаренка [306] досліджуються внутрішні процеси в ОУН, концепція державотворення і військового будівництва, розроблені ОУН. Хронологічно дослідження починається з 1938 року зі становища, що склалося в ОУН після загибелі Є. Коновальця, і фактично висвітлює перехід керівництва ПУН до А. Мельника та подальшу діяльність очолюваного ним відгалуження ОУН.

Дисертаційне дослідження В. Виздрика «Військово-патріотична діяльність УВО-ОУН серед української молоді Галичини» (1920-1939)» [307] висвітлює важливі аспекти формування національної свідомості молоді, їх активну участь у протестаційних акціях проти польської влади.

На окрему увагу заслуговує дисертація І. Гаврилів «Діяльність українських політичних партій та організацій Західної України в умовах польського окупаційного режиму (1921-1939 рр.): (Військово-політичний аспект)» [308], яка подає перегрупування українських сил, їх програми, форми і методи діяльності українських політичних партій в період польського окупаційного режиму.

Праця О. М. Колянчука [310] подає загальну характеристику політичної еміграції, окремих аспектів її діяльності, а військово-будівництво згадується лише в історичному контексті і не становить окремого предмета вивчення.

Українське питання в радянсько-польських стосунках 20-50-х років ХХ ст. розглянуто в однойменній дисертації А. Г. Ліпкана [313] та узагальнено

роль ОУН-УПА у вирішенні державно-соборної проблеми в аспекті радянсько-польсько-німецьких стосунків.

У дисертації Р. Пальчевського «Український молодіжний рух на західноукраїнських землях (20-30-ті роки ХХ ст.)» [316] проаналізовано внутрішній стан та суспільну спрямованість українського молодіжного руху проти політики денационалізації місцевого населення.

Робота І. Патриляка [317] побудована на вивченні спадщини ОУН, оскільки військові аспекти діяльності організації були відображені в першу чергу у програмових документах і передвоєнних інструкціях, що спрямовувалися на організування власних збройних сил. Незважаючи на вузькі хронологічні рамки, дисертація становить наукову цінність для дослідження військового питання у міжвоєнний період, оскільки тлумачить програмові засади ОУН, прийняті протягом першого десятиліття існування організації.

Дисертація Ю. З. Юрика «Стратегія і тактика ОУН в українському національно-визвольному русі Західної України в 1929 - 1935 рр.» [321] показує політичне становище населення західних земель України в цей період та з'ясовує місце українського питання в політиці Польської держави. Висвітлено український національно-визвольний рух та проаналізовано програми його політичних складових, які визначали характер національної боротьби у міжвоєнний період.

Робота «Військово-політична та наукова діяльність Миколи Капустянського» І. Г. Шандрівського [320] розкриває місце та роль М. Капустянського (1880 - 1969) в українському національно-визвольному русі першої половини ХХ ст., зокрема на посаді військового референта ОУН.

Низка дисертацій досліджували західноукраїнську пресу означеного періоду і частково характеризували періодичні видання ОУН [309, 311, 319].

Свідченням принципів змін в історичній науці була поява збірника західноукраїнської публіцистики першої половини ХХ ст. під назвою «Преса боротьби й ідеї (західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ ст.)» [255]. Надзвичайно сильний поштовх дослідженням української преси дало створення при Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України науково-дослідного центру періодики, який публікує результати окремих досліджень у «Збірнику праць».

Історіографія західноукраїнської преси збагатилася з появою таких видань, як «Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного словника» [285], «Періодика Західної України 20-30-х років ХХ ст. Матеріали до бібліографії» [244] та «Українські часописи Львова» [287].

До певної міри роль інформаційного джерела можуть відіграти і покажчики основних публікацій про діяльність ОУН [322-324]. Видання за авторством О. Є. Лисенка, О. В. Марущенка містить бібліографію публікацій за 1998-2002 роки, які висвітлюють історію ОУН та УПА й згруповані за їх характером і жанрами: документальні видання; матеріали наукових конференцій і семінарів; статті в академічних наукових збірниках,

вісниках, записках і працях вищих навчальних закладів; автореферати дисертацій; монографії, навчальні посібники, бібліографічні покажчики, журнальні статті. До покажчика увійшли також публікації, не згадані у попередніх аналогічних виданнях. Крім того, книга містить додаток у вигляді переліку матеріалів, розміщених у часописах "Український історик", "Визвольний шлях", "Сучасність" від початку їх виходу до 1990 року.

Таким чином, аналіз стану дослідження питань військового будівництва та військово-організаційної діяльності ОУН у закордонній, радянській, українській історіографії свідчить про відсутність на даний час комплексного ґрунтовного дослідження, побудованого на докладному вивченні джерельної бази, позбавленого упередженостей та ідеологічних штампів. Низка праць висвітлює лише окремі аспекти проблеми, не розглядаючи факторів його військового та бойового духу; діяльність щодо розбудови військово-політичної організації, що спроможна об'єднати український народ в боротьбі за Українську Соборну Самостійну державу. Немає комплексного дослідження документознавчої бази ОУН, яка б розглядала не тільки офіційні документи організації, але й основні праці її діячів, зокрема військовиків, та періодику українських націоналістів, що не оминає військових питань.

Огляд обширної історіографії свідчить про те, що військово-організаційній діяльності, становленню воєнної доктрини ОУН приділено чимало праць, але документознавчий аспект проблеми практично відсутній. В дисертації враховано і використано дослідження попередників, але для повного комплексного розкриття теми в основному використовується документна база військово-організаційної діяльності ОУН з архівів та опублікованих джерел.

1. 2. Джерельна база дослідження

Проблема дослідження військово-організаційних аспектів діяльності ОУН у міжвоєнний період є складною, багатоаспектною і вимагає об'єктивного вивчення джерельної бази, до якої увійшли історіографічні джерела, наукові та публіцистичні праці фундаторів націоналістичного руху, розробників воєнної доктрини та стратегії національного збройного повстання (Є. Коновальця М. Капустянського, В. Курмановича, М. Колодзінського, Р. Ярого, Р. Сушка, О. Гасина, Р. Шухевича, З. Коссака та ін.), а також мемуаристика, збірники матеріалів конференцій, постанови та резолюцій Установчого Конгресу й Великого Збору ОУН, бюлетені, вісники, періодичні та інформаційні матеріали української еміграції, що зберігаються в архівних установах та бібліотечних закладах України; джерела епістолярного характеру. Джерельна база досить обширна і різноманітна, тому потребувала безумовно вдумливих і виважених підходів у її використанні та комплексного аналізу всієї сукупності джерел з досліджуваної проблеми. Пошук, виявлення, аналіз, певна систематизація і використання документів здійснювалися за певними принципами. Основна увага приділялась

офіційним документам, які дозволяли отримати достовірну інформацію про військово-організаційну діяльність ОУН. До уваги бралися всі доступні дослідницькі праці керівних діячів Організації, які вирішували військові питання. Розглядалися також націоналістичні періодичні видання з акцентом на публікації з військової тематики. Всі їх можна поділити за видовими ознаками.

Офіційні документи: програми, статuti Організації, доповіді та реферати, проголошені на Зборах та конференціях.

Діловодна документація: протоколи Зборів, конференцій, листування з низовими ланками організації чи з окремими діячами і членами; різні відомості фінансового характеру, чорнові матеріали до статей, доповідей, резолюцій, ухвали та інші документи.

Твори організаційних лідерів: Є. Коновальця, М. Сціборського, В. Мартинця, Є. Онацького, М. Капустянського, до узагальнюючих праць яких можна додати і сотні інших. Скажімо без «Української воєнної доктрини» М. Колодзінського та «Української збройної сили й української національної революції». М. Капустянського годі зрозуміти ідею творення українського війська і воєнну доктрину національної революції. Важливу роль для дослідника у вивченні військово-організаційної діяльності ОУН будуть відігравати праці В. Курмановича, Р. Сушка, Р. Ярого, З. Коссака, О. Гасина.

Організаційна преса: газета, журнал завжди були невід'ємною ознакою військово-політичної організації, на сторінках яких лідери формулювали завдання організації, подавали своє бачення сучасного стану суспільства, наводили аргументи своєї правоти і критикували інших. Це робилося щоденно, з тижня на тиждень та з року в рік, що дає можливість простежити еволюцію ідейних позицій ОУН, організаційних основ її діяльності. Так, при вивченні платформи військово-організаційної діяльності ОУН не обійтися без дослідження часопису «Сурма» та «Розбудова нації».

Першорядне значення для дослідження даної проблеми мали матеріали, які зберігаються в архівних установах України. Найбільший інтерес у контексті досліджуваної тематики становили відповідні фонди

Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). У сховищах ЦДАВО України значними є колекції документальних матеріалів празького архіву – Музею визвольної боротьби України. Ці матеріали збиралися українськими емігрантами протягом усього міжвоєнного періоду й частково в роки Другої світової війни. Різноманітні матеріали з фондів УВО, ОУН, емігрантських організацій та установ, редакцій націоналістичних газет та журналів, особисті фонди відомих націоналістичних діячів.

Матеріали з історії організаційного оформлення та становлення ОУН в 1929-1939 рр., контактів з іншими націоналістичними осередками на теренах Європи, Канади, США містяться у фонді «Краєвий провід ОУН на західноукраїнських землях (1933-1947 рр.) [ф.3833]. Матеріали, що знаходяться на зберіганні у цьому фонді, повністю складаються з оригінальних документів ОУН, причому різного рівня: від документів вищих

провідників до звітів районних і навіть окремих оунівських підпільників. Фонд «УВО» [ф.4331], незважаючи на незначний обсяг, містить цінні відомості щодо формування ОУН. Так, до нього включені справи з оригіналами рукописів статей з редакційними правками, що надсилалися до різних українських журналів за кордоном, зокрема до «Національної думки», «Розбудови нації». Також серед справ є підшивки часопису «Сурма», що в основному відображав військово-політичну проблематику.

Важливими для відновлення історії ОУН та консолідації національних сил в українській еміграції стали матеріали фонду «Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та осіб» [ф.4465].

В архівних фондах виявлено значну кількість матеріалів організаційного та вишкільного характеру – інструкції, накази, розпорядження, звіти, навчальні програми по вишколенню кадрів, бюлетені, комунікати, довідки, протоколи, статuti тощо.

Неабияку цінність становлять матеріали фонду «Редакція часопису «Розбудова нації» - органу проводу націоналістів в м. Празі» [ф.4363]. До нього ввійшли чернетки статей та листування з редакцією з приводу їх публікацій, звітно-фінансова документація та адресні книги щодо розповсюдження журналу, книги реєстрації вхідних та вихідних документів, підшивки різних іноземних газет, журналів та бюлетенів, що отримувала редакція.

Важливими для вивчення досліджуваної проблеми стали матеріали **Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО)**, враховуючи ту обставину, що компартія України в добу тоталітаризму впливала на всі сфери суспільного життя та політичні процеси, вивчення її документальної спадщини є важливим чинником пізнання української історії в 20-30-х роках ХХ ст. Окремий фонд архіву увібрав різні документи і матеріали про діяльність підпільної ОУН через донесення партійних службовців. Корисними у дослідженні стали документи із збірки «Центральний комітет Компартії України, 1917-1991рр» [ф.1], що містить протоколи засідань та матеріали до них, які дуже часто стосуються діяльності ОУН та окремих її членів. Окрему групу документів представляє фонд 6 під назвою «Документи проводу ОУН».

Архів ОУН при фундації ім. О. Ольжича в Києві зберігає значний масив документів з історії українського націоналізму та українського національно-визвольного руху. Документи архівного фонду поділяються на дві великі групи: перша – документи єдиної організації (до початку Другої світової війни); друга – документи ОУН А. Мельника (після розколу організації). Зокрема, корисним у вивченні теми дослідження стало вивчення матеріалів листування Є. Коновальця, М. Капустянського, М. Сціборського та ін.

Значну частину архівістики вдалося віднайти в **Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (ЦДА)**, що вводиться у науковий обіг. Ці матеріали дозволили крок за кроком відтворити не лише

складну систему розвитку функціонування небезпечної для польської влади оунівської періодики, а й визначити її роль в краю та простежити вплив на українське населення. Було переглянуто чимало справ фондів „ Прокуратура апеляційного суду м. Львові» [ф. 205], що містять постанови, циркуляри, повідомлення про конфіскацію часописів, які намагалися активно пропагувати націоналістичну ідею.

Матеріали фондів «Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка» [ф. 309], «Митрополит Андрей Шептицький» [ф. 364] також були корисними у дослідженні теми.

Документальні матеріали, що зберігаються в **Державному архіві Львівської області (ДАЛО)** складаються із трьох основних фондів, з яких цікавим та корисним для досліджуваної теми став другий - «ІІ. Фонди установ, підприємств і організацій, які діяли в період окупації польської держави (1918-1939)». В характеристиці відомостей про окремих діячів ОУН допоміг фонд «Львівська політехніка» [ф.27], який вміщує 18745 особових справ студентів, професорсько-викладацького складу та службово-технічного персоналу; фонд за назвою «Воєводська команда державної поліції у Львові» [ф.121] формує у справи циркуляри, розпорядження, інструкції, накази міністерства внутрішніх справ Польщі, слідчі справи, звіти, донесення поліції, справи про конфіскацію газет та журналів, матеріали про діяльність партій і товариств; такого ж змісту документи зібрані у фонді «Прокурор окружного суду у Львові» [ф.139], хіба ще на додаток мають обвинувачувальні матеріали на окремих осіб. Корисними також стали документи професійних спілок та громадських товариств і організацій.

Основою джерельної бази дослідження також послужили опубліковані матеріали, мемуарна література, преса міжвоєнного періоду, які донедавна зберігалися у закритих для широкого загалу дослідників фондах. Внаслідок пошукової роботи виявлено значну кількість газет та журналів, що виходили під проводом ОУН у вказаний період, які було переглянуто *de visu* і використано як об'єкт дослідження військово–організаційної діяльності ОУН у 20 – 30-х рр. ХХ ст. (див. список періодичних видань).

Як джерельну базу даного дослідження використано документи, що дали змогу прослідкувати нормативні та організаційні засади ОУН. Зокрема, таким джерелом стала збірка «ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р.» [61], що публікує офіційні документи організації, починаючи з 1929 р. – щодо заснування ОУН , прийняття головних засад діяльності, відозви, маніфести, меморандуми, програма, статут.

Виданий НАН України спільно з ЦДАГО України збірник «Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів» [47] подає документи, що характеризують період підготовки і проведення I Конгресу ОУН та формування організаційної мережі ОУН після Конгресу, включаючи протоколи засідань різних комісій, комунікати, обіжники, звернення, проекти постанов конференцій, звіти та інформаційні бюлетені.

Важливим джерелом в опрацюванні офіційних документів ОУН є виданий у 2006 році збірник науково-документальних матеріалів Конгресу Українських Націоналістів [56]. Видання включає оригінальні документи зі збірки Державного центрального архіву у Празі, що показують організаційний процес підготовки Конгресу; містить протоколи пленарних засідань і комісій, реферати і тези; документи, прийняті Конгресом: устрій, звернення, резолюції, проекти постанов; інформаційні матеріали, спогади та додатки. Включені документи, особливо актового (офіційного) характеру відтворюють перебіг подій, що стали визначальними для ідеологічного та організаційного оформлення українського національно-визвольного руху і створення ОУН.

Перші спроби викласти в певну систему питання військової підготовки в ОУН були зроблені у статті Є. Коновальця "Військовий вишкіл" (1928). Теоретичні основи військової справи, обґрунтування основних принципів воєнної доктрини розроблені М. Капустянським у працях «Військова підготовка ОУН» та «Українська Збройна Сила і Українська національна революція» (1936), а також М. Колодзінським - «Українська воєнна доктрина» (1936-1937). Методика вишкільної діяльності військової підготовки членів ОУН висвітлюється в роботі Є. Коновальця та О. Гасина - «Військовий підручник»; М. Капустянського - «Військово-вишкільна акція» (1931), «Військові знання» (1931-1932), «Модерна війна й наші завдання», «Війна й техніка»; М. Колодзінського - доповідь «Націоналісти і військове виховання» (1932); «Начерк підручника для українських старшин і підстаршин» за передмовою В. Курмановича.

Окрему увагу приділено аналізу літератури мемуарного характеру, яка суттєво доповнює відомості архівних та інших видів друкованих джерел з досліджуваної теми. Часто мемуари виступають єдиним джерелом про підпільну діяльність, в яких записувались накази, конкретні імена виконавців завдань, описувались події важливого значення. Групу джерел мемуарного характеру становлять матеріали, підготовлені колишніми учасниками ОУН, її провідниками. Більшість з них написана значно пізніше від реальних подій та містить критичні оцінки, історичні факти, що не публікувалися раніше з конспіративних причин або ж вимагали певного осмислення. Цікавими в аспекті досліджуваної теми стали мемуарні праці військово-політичних та військових діячів, які через призму власного сприйняття описували, діяльність урядів і армій, свою участь у революційному русі та ін.

Достатньо поширеним підвидом мемуарних творів є автобіографії, що дозволяють вивчити не тільки відповідні персоналії, а й атмосферу епохи, в якій жили та працювали ті чи інші відомі діячі.

До мемуарної літератури відносяться також листи (епістолярні документи), які дають можливість простежити духовні інтереси їх авторів, роздуми і переживання українських діячів, які були членами ОУН.

Важливий за цінністю збірник мемуарів колишніх учасників націоналістичного руху, що включає оцінки діяльності провідного кола діячів вийшов у 1955 р. в діаспорі під назвою «Організація Українських

Націоналістів: 1929-1954» [60].

Помітним явищем в історіографії ОУН став вихід у світ збірника «Євген Коновалець та його доба» [76]. Розділ «ОУН у боротьбі з окупантами» висвітлює події, що призвели до заснування ОУН. Автори, що створювали націоналістичну організацію: О. Бойдуник, С. Ленкавський, Є. Врецьона, З. Пеленський та ін. розповідають про історію зародження ОУН, політичний світогляд полковника Є. Коновальця, умови творення ОУН, формування найближчого оточення голови ПУНу, особистого ставлення Є. Коновальця до ключових тактичних питань діяльності ОУН. Відтворено атмосферу Установчого конгресу ОУН та роль на ньому Є. Коновальця.

У 1985 р. в Канаді видано збірник спогадів та документів колишніх учасників ОУН «На зов Києва» [94]. Крім матеріалів про діяльність ОУН в західноукраїнських та східноукраїнських землях, до збірника ввійшли спогади М. Селешка, М. Капустянського та інших визначних діячів про діяльність ОДВУ в США, УНО в Канаді, УНО в Німеччині.

Перший розділ книги нарисів та споминів «ОУН: Минуле і майбуття» [98] присвячено діячам націоналістичного руху, які очолювали ОУН.

Виданий за кордоном «Непогасимий огонь віри. Збірник на пошану п-ка А. Мельника» [95] включає численні спогади, які дещо знижують їх історичну цінність через непомірно велику дозу в них авторського суб'єктивізму.

Грунтовним джерелом для дослідження є чотирьохтомна праця Є. Онацького (представник ПУН в Італії) «У вічному місті» [97]. Особливо цінна вона у контексті зовнішньополітичного фактора діяльності ОУН та перспективи розв'язання українського питання на міжнародній арені.

У 1993 році у видавництві «Червона калина» побачила світ книга «Життя і смерть полковника Коновальця» [49], де більшість матеріалів узято із зарубіжних видань – «Євген Коновалець та його доба», «ОУН: 1929-1954», «Шляхом на Роттердам».

Заслуговують на увагу спомини автобіографічного характеру С. Бандери, написані ним в 1959 р. і, чи не вперше, опубліковані у збірці матеріалів «Московські вбивці Бандери перед судом» [72]. Спомини надзвичайно цінні, оскільки висвітлюють біографічні відомості в контексті формування національної свідомості цілого покоління української молоді 20-30-х р. у таких вишкільних структурах, як Український Студентський Спортовий Клуб, Сокіл-Батько, Луг, пластунський «Загін Червона Калина». Цінність його спогадів про співпрацю з Є. Коновальцем, особливо після 1932 р., коли на конференції у Празі відбулося остаточне злиття УВО та ОУН і він став крайовим провідником ОУН та крайовим комендантом УВО на ЗУЗ.

У своїй праці «Перспективи Української Революції» С. Бандера [70] розкрив завдання ОУН з питання української визвольної боротьби та

політики, її плановість, питання основних кадрів національно-визвольної революції та революції на тлі війни.

«Збірник на пошану генерал-хорунжого Романа Шухевича» (Лондон; Мюнхен, 1990) [77] подає спомини одностороннього члена ОУН та легендарного командира УПА Р. Шухевича.

Член ПУН, головний редактор «Сурми», «Розбудови нації» та інших націоналістичних часописів В. Мартинець видав об'ємну працю-спомин про історію українського організованого націоналізму «Українське підпілля. Від УВО до ОУН» [90]. Використовуючи доступну для нього пресу, Мартинець дав оцінку процесам, що передували Конгресу, а також подав список рефератів, звіти, постанови, витяг з устрою ОУН та відозву Конгресу за «Розбудовою нації».

У мемуарах М. Климишина [82-83] детально було розглянуто тему Варшавського процесу 1935-1936 рр. та подано характеристику провідника ОУН Степана Бандери.

Книш З. у виданні «Перед походом на Схід: Спогади і матеріали» [84] згадує події перед Другою світовою війною, смерть полковника Є. Коновальця, підготовку та перебіг II Великого Збору, військову підготовку ОУН до війни, німецькі плани відносно України, організацію легіону «ВВН».

Праця «Косак, Охримович, Тураш» [86] включає короткі спомини друзів, односторонніх про життєві події трьох діячів ОУН.

Велике значення для вивчення теми має епістолярна спадщина Є. Коновальця. Ознайомитися з критичними роздумами та оцінкою першого року (1930) діяльності ОУН, можна через листи Коновальця до В. Мартинця та В. Мартинця до голови ПУНу [100].

Джерельну базу помітно збагатили націоналістичні газети та журнали в еміграції та на окупованих українських землях – «Розбудова нації», «Сурма», «Український голос», «Студентський шлях», «Наш клич», «Юнак», «Юнацтво», «Самостійна думка», «Самостійність», «Пробоем», на сторінках яких відобразилися проблеми консолідації націоналістичного руху, військово-організаційні питання ОУН. Зокрема відозви та «звідомлення» на зразок : «Від генеральної Ради Легії Українських Націоналістів», «Від Конгресу Українських Націоналістів» [120].

Кристалізація та прийняття основних засад діяльності ОУН, яке відбулося на Конгресі 1929 р., відобразилося в основних резолюціях – «Постанови Конгресу Українських Націоналістів» та «Витяг з устрою Організації Українських Націоналістів», що публікувалися в «Розбудові нації» протягом лютого-травня 1929 р. [120]. Рішення та розпорядження Проводу ОУН публікувалися під назвою «Офіційна частина». Так, зокрема під цією рубрикою була опублікована програма військового вишколу доросту націоналістичного руху «Виховні методи Відділу ОУН». Також використовувалися видання української діаспори – «Новий шлях», «Визвольний шлях», «Сучасність», що торкалися поширення націоналізму на теренах Канади та Америки, а також матеріалів біографічного характеру, присвячених Є. Коновальцю, М.

Капустянському, М. Колодзінському, В. Курмановичу, Р. Сушку, Р. Ярому, Р. Шухевичу, О. Гасину, З. Коссаку та ін.

Загалом використані у дослідженні джерела дозволяють простежити, вивчити і відтворити ті аспекти досліджуваної теми, які не знайшли належного висвітлення в історичній літературі. Джерельна база дослідження значно допомогла в досягненні основної мети – вивченні документної бази військово – організаційної діяльності ОУН у міжвоєнний період.

Періодичні видання ОУН були і залишаються важливим джерелом при вивченні різноаспектної діяльності ОУН та її впливу на українське життя.

Проведений історіографічний аналіз літератури, присвяченої дослідженню військово-організаційних аспектів діяльності ОУН, свідчить про певну прогалину, що штучно формувалася протягом десятиліть, та необхідність здійснення ґрунтовних досліджень цієї наукової проблеми. Це стає можливим завдяки отриманню доступу до цілої низки архівних документів, використанню мемуаристики, яка належить безпосереднім учасникам руху, публікацій в закордонних та українських часописах, збірок документів з історії ОУН, опрацюванню інтелектуальної спадщини військовиків-націоналістів.

Саме дослідження історіографічних джерел дає змогу розкрити військово-організаційну діяльність ОУН через дослідження праць розробників воєнної доктрини Організації в підготовці українського громадянства до збройної боротьби та підготовці національних збройних сил.

Проведений аналіз історіографії та археографічної бази становить стрижень даної дисертаційної роботи. Їх узагальнення сприяли написанню основного тексту і дозволили в цілому вирішити проблеми досліджуваної роботи.

РОЗДІЛ 2

Військово-організаційні питання в документах ОУН

2.1. Офіційно-документна база діяльності ОУН з військових питань

Розглядаючи документну базу ОУН, можна стверджувати що вона створювалася таким чином, що підготовка і ведення тогочасних документів перекликаються із сучасними вимогами до складання і функціонування офіційних джерел. Тому логічним буде вивчення і порівняння документів ОУН в процесі їх творення та використання.

У багатовіковій історії України збройна боротьба народу за незалежність і соборність є однією із найяскравіших сторінок. За своїми масштабами і суспільно-політичною значимістю діяльність ОУН була феноменом історії і по праву зайняла помітне місце серед визвольних процесів Європи.

«Доба в якій ми живемо, безмірно велика. Це одна з тих революційних епох, які простягаються на цілі десятиліття, і в якій кується новий світ і нова людина. У великій світовій драмі наших днів ми маємо до вибору: або бути творцями, або жертвами історії.

Як учить нас досвід цілих українських поколінь, добитися віднови Самостійної Соборної Української Національної держави на всіх просторах життя українського народу можемо тільки революційними, ніколи ж еволюційними, шляхами» [178, с.263].

Що ж до історії ОУН, то документну, достовірну оцінку подій 1929-1939 рр. можуть показати тільки офіційні документи, які мають цільове призначення повідомлення та виконання, при чому більшість з них носять характер обов'язковості. Орієнтуючись на класифікаційні ознаки офіційних джерел, можемо з'ясувати важливість того чи іншого оунівського документу, побачити його відповідність загальній типологічній структурі.

Сукупність творів друку – офіційна література, потребує (обґрунтування) визначення типу цієї літератури. Виділення великого масиву видань у самостійний тип здійснюється на основі типологічних ознак: цільове призначення, читацька адреса, характер інформації.

Поклавши в основу цей принцип, можна сформулювати: офіційна література – твори друку, що історично склалися у сукупність, які об'єднані спільністю соціальної функції і предмету.

В якості ще однієї ознаки використовується читацька адреса, але в даному випадку вона забезпечує не задоволення запитів споживачів, а інтереси держави чи організації. Тобто перевага в розробці офіційного документу належить автору (державі, організації, відомству) і оберігається ним. Споживачі виступають виконавцями тих чи інших приписів.

Важливою ознакою, за якою диференціюються всі офіційні видання на види, є характер інформації. За якість такого критерію приймається інколи спосіб викладу інформації, місце видання документа, його назва, офіційний рівень органу чи посадової особи, що підписала документ.

„З погляду теорії класифікації як методу пізнання будь-який різновид родового поняття можна назвати видом” [292, с.17]. Тому, говорячи про види

, ми визначаємо їх на основі якоїсь однієї ознаки.

Говорячи про політичну ідеологію, ми знаходимо її вираження в програмах партій, деклараціях, офіційних виступах партійних лідерів і подібних їм документах, що утворюють особливий вид літератури. Специфічним способом відображення політичної свідомості є політичні ідеї сформульовані як конкретні програми політичної боротьби. Ці документи можна назвати офіційна література, або використати визначення правові першоджерела. В подальшій деталізації офіційних джерел виділимо жанри документів. І знову ж таки, для визначення жанру видання необхідно дати характеристику комплексу ознак: структури документа, стилю викладу матеріалу, обсягу документа та ін., що відбуваються всередині типу літератури. Перелік жанрів не можна вважати точно визначеним і завершеним. Характеризуючи документи за особливостями внутрішньої форми: обсягу, структури, стилю викладу матеріалу; цільовим та читацьким призначенням, виділимо такі жанри документів: програма (партії, руху, організації), статут, заява, відозва, доповідь керівника організації, резолюція, постанова; закон, указ, наказ, конституція, постанова, розпорядження, правила, положення.

Таким чином, диференційовано використовуючи типологічні ознаки, можна розробити логічно витриману модель типології офіційних видань: тип літератури – вид видання – жанр видання.

Розглядаючи офіційні видання ОУН, можемо прослідкувати наскільки така організація була значущою і які нормативні та правові документи використовувала у своїй діяльності.

Проблема розробки основ організаційної побудови об'єднання українських націоналістів, що відображена в документах, викликає жвавий інтерес у науковців. Програмні документи ОУН за своєю суттю та завданнями спрямовані на обґрунтування як політичної так і збройної боротьби за створення Української Держави. Це була програма силового вирішення українського питання, реакція на неможливість ведення національної боротьби демократичними засобами в умовах окупації. Як зазначало офіційне видання Проводу Українських Націоналістів (ПУН) «Розбудова нації»: «Без попереднього усунення займанців не може сформуватися суверенне державне існування українського народу. А тому – наша визвольна справа передрішує вибір революційного шляху боротьби» [214, с.10]. Власне, поняття «революційний шлях боротьби» характеризує зміст національної концепції розв'язання українського питання.

Процес створення теоретичної програми українських націоналістів пройшов декілька етапів. Перший припадає на період об'єднувчих процесів у націоналістичному середовищі Краю та діаспори 1927-1929 рр. Консолідація націоналістів відбулася через першу (1927 р.) та другу (1928 р.) Конференції націоналістів. Розробки стратегії вирішення українського питання знаходимо в постановах та рішеннях цих конференцій [61, с.114].

Другий етап займають події Конгресу українських націоналістів – з 27 січня по 3 лютого 1929 року. Саме цей період характеризується теоретичним

наповненням концепції боротьби за розв'язання українського питання – через постанови Конгресу, які лягли в основу діяльності ОУН [11, арк. 3].

Третій період припадає на 30-і роки, який відзначається практичною реалізацією постанов Конгресу та низкою доповнень у вигляді постанов конференцій, а також пропагандистськими деклараціями, заявами та ін.

На першій і другій Конференціях українських націоналістів проблема української бездержавності була основним аргументом доцільності створення єдиної націоналістичної організації, яка шляхом революційної боротьби могла здобути незалежність держави. «Створення ОУН призначене для великого в найближчій будучності – українського державного чину», - підкреслював Ю. Вассиян [142, с.67]. Отже, перша Конференція визначила необхідність створення Організації Українських Націоналістів, як чинника боротьби за позитивне вирішення української проблеми. Друга Конференція виділила націоналістичний рух як самостійний фактор, відмежувавши інші політичні українські групи. Цим самим було визначено власний шлях до розв'язання українського питання.

Конференції українських націоналістів були підготовчими етапами процесу скликання I Конгресу українських націоналістів.

Аналіз програмних документів Конгресу чітко визначає національно-визвольний характер ОУН. Документну базу Конгресу можна поділити на два блоки матеріалів. Перший стосується національно-визвольної боротьби, національної революції; другий – розбудови держави, що передбачав державний устрій, соціально-економічні постанови, зовнішню політику, військову, релігійну, шкільну сфери діяльності, культуру і мистецтво.

Програма закріплювала цілі, завдання та основні ідейно-програмові принципи ОУН. Ідеологія партії чи об'єднання, їх політичні засади як правило формуються у вигляді програми, яка означає: «ідейний напрямок, політична платформа, якою керується яка-небудь організація, партія, якесь товариство, якийсь друкований орган або окремих політичний, державний, суспільний діяч» [145, с.966]. По своїй суті Програма ОУН є чи не найголовнішим правовим актом, де знайшли своє відображення соціальні, економічні та культурні права людини, а також свобода совісті та інші громадянські і політичні права.

Важливим є закріплення в програмних документах ОУН принципів, на яких будується зовнішня політика, взаємовідносини з іншими державами і народами. Поставивши своїм головним завданням національно-визвольну боротьбу українського народу проти всіх його ворогів, ОУН була створена на засаді повної політичної незалежності від інших держав чи народів та створенні власних збройних сил, бо «...тільки система власних мілітарних зброєнь та доцільна союзницька політика» [66, с.299] забезпечать здобуття української державності. Україна, на думку тодішніх лідерів ОУН, повинна була стати рівноправною європейською державою.

Для того щоб чіткіше окреслити проблематику військового спрямування, яка обговорювалась на Конгресі, звернемося до засідань військової комісії. За головування полк. Є. Коновальця на комісії були

конкретизовані основні завдання: визначення ролі військовиків у визвольних змаганнях, створення військового центру, видання журналу. Після обговорення та слухання багатьох пропозицій, Військова Комісія на Конгресі Українських Націоналістів ухвалила: «подати стремління утворення військової сили, справу майбутнього центру доручити ген. Капустянському і полк. Коновальцю, негайно приступити до вироблення статуту і регуляміну, приступити до видання військового органу» [63, с.158].

Основні напрями програми реалізовувались українськими націоналістами протягом 30-х років. Друга програма організації, була прийнята на II Великому Зборі, який після тривалої підготовки відбувся в Римі 27-29 серпня 1939 року [217, с.574-575]. Покликано на Збір 33 представника організації, прибуло – 25; документи Збору пропрацьовувалися в комісіях, зокрема склад військової був такий: Р. Сушко (Сич), М. Капустянський (Низола), В. Курманович (Торк), Р. Ярий (Карпат). На цьому форумі прийнято Політичну програму та Устрій ОУН [5, арк. 42-76]. Програмні документи, ухвалені Римським Збором писалися як ідеологічний документ з теоретичними узагальненнями (її автором був М.Сціборський). Характер програми було конкретизовано в порівнянні з програмою 1929 року. Програма проголошувала основною метою створення «Української Суверенної Соборної Держави», засобом досягнення якої була національна революція. У 1-му розділі були визначені ідеологічні засади, 2-й розділ показував майбутній устрій Української держави, 3-й було присвячено збройним силам нації, які будуть сучасними та регулярними, а національна доктрина – наступальною, в розділі 4 розкривається організація духовного життя нації. Радикальний мілітаризм програми конкретизувався в планах створення збройних сил. За устроєм ОУН голову Проводу ОУН обирає Великий Збір, якому надаються «повноваження Вождя». Як зазначає історик І. Гаврилів: «Під впливом тоталітарних режимів, що утверджувалися в світі у 30-х роках, зазнали змін програма та устрій ОУН. У державному будівництві зростає роль держави, фактично встановлена монополія на ідеологію й організацію політичного життя майбутньої України. Характерним є утвердження принципу вождізму в самій організації, чого не було раніше» [157, с.49-50].

Говорячи про статут, треба сказати, що це один із найдавніших офіційних документів (лат. statutum, від statuo - встановлюю, вирішую), який є правовим актом, що визначає структуру, функції, взаємовідносини з іншими організаціями чи громадянами політичної партії, установи, а також окреслює їх правове становище, мету діяльності, основні принципи; це закон для виконання. Поняття „статут” за словником означає: „зведення правил, що визначають завдання, структуру, функції та порядок діяльності якої-небудь установи, організації і т. ін.” [145, с.1191]; а також „статут – офіційне видання зведених правил, які регулюють принципи організації та порядок діяльності.” [48, с.13]. Таке ж значення має поняття «устрій – установлений суспільний порядок, система організації чого-небудь; лад» [145, с.1306]. Крім статутів громадських організацій та партій, використовуються статути

військові, які трактуються як офіційні нормативно-правові документи, що регламентують поведінку й діяльність військовиків, їх життя, побут, несення служби. В Україні вони визначають мету, завдання, способи і принципи застосування з'єднань, частин і підрозділів Збройних Сил і родів військ під час великих бойових операцій, обов'язки військовослужбовців та їх взаємовідносини. Поділяються на статuti внутрішньої служби, статuti гарнізонної й караульної служби, стройовий статут, бойові, польові, дисциплінарні статuti.

Нормативно-правовою базою діяльності Організації Українських Націоналістів став устрій ОУН, прийнятий I Конгресом 2-го лютого 1929 року. Устрій ОУН можна вважати основою структурного будівництва Української держави, якою її бачили в майбутньому лідери українського національно-визвольного руху. Це дає підстави на основі цього документу говорити не тільки про устрій самої ОУН, але й про устрій майбутньої держави, де в загальних означеннях зазначається: «Для Української нації в стані її політичного поневолення начальним постулятом є створення політично-правової організації, означеної: Українська Самостійна Соборна Держава» [47, с.159]. Наведене положення викликає особливий інтерес тому, що в ньому підкреслено ту важливу роль, яку відіграє в існуванні нації та у житті кожного громадянина самостійна національна держава. Спроба пошуку власного шляху розвитку, шляху, який би спирався на існуючі політичні та соціальні реалії в тогочасному українському суспільстві є надзвичайно важлива й актуальна для нинішнього етапу державотворення в Україні, якщо не конкретними рекомендаціями, то, безумовно, підходами та методами пошуку тих форм вирішення окремих політичних проблем, які були б прийнятні для всіх регіонів України, для всіх верств українського народу. Розглядаючи питання державного устрою, читаємо: «Щолиш після відновлення державності настане доба її внутрішнього порядкування та переходу до стану монолітного державного тіла. У цей переходовий час голова держави матиме за завдання підготувати створення найвищих законодавчих органів на засаді приставництва всіх організованих верств з углядненням відмінностей окремих земель, що ввійдуть до складу Української Держави» [47, с.160]. Перш за все слід зауважити, що устрій подає чітке розмежування компетенції та повноважень різних гілок влади: законодавчої, якою є «Збір Українських Націоналістів» [47, с.166], виконавчої у формі Проводу Українських Націоналістів, завданням якого є керування всією діяльністю ОУН та судової, що складалась із Головного Судді й двох членів. В аспекті розмежування і закріплення компетенції та повноважень різних органів ОУН особливий інтерес викликає положення про компетенцію Проводу Українських Націоналістів, як вищого органу виконавчої влади, завданням якого, згідно з устроєм ОУН є: «1.Провід Українських націоналістів є виконавчим органом ОУН. Завданням Проводу є керування всією діяльністю ОУН. 3.Голова Проводу розподіляє поміж членами Проводу референтури й визначає свого заступника. 5.ІІІ Військова Референтура веде організацію військового вишколу, розробляє пляни

організації армії й фльоти, узгіднює діяльність українських військових організацій» [47, с.167]. Отже в цьому положенні дано перелік основних функцій військової референтури, як керівного органу військовими справами ОУН. Адміністративний поділ ОУН визначався таким чином: ОУН на території України поділялась на 10 Країв, на чужині - на 10 Теренів, які ділилися відповідно до кордонів існуючих держав. Край ділився на 5 Округ, Округи – на Відділи, Відділи – на Управи (3-5 чл.). Членом ОУН може стати людина, що досягла віку 21 рік, написала заяву і отримала за поруку двох членів організації, а також відбула 6-ти місячний кандидатський термін. Готує українську молодь до вступу в організацію Доріст ОУН (8-15 років) та Юнацтво ОУН (15-21 рік) [120, 1929. - № 1-2. – С.62].

Устрій Організації Українських Націоналістів у розділі першому, частині г) «військова політика» затвердив воєнну доктрину ОУН: «1.Організація української військової сили буде поступово розвиватися, а її форма мінятися відповідно до трьох етапів політичного стану України: ворожої займанщини, національної революції та державного закріплення. 2.В обставинах ворожої займанщини підготовку народних мас до збройної боротьби, а зокрема - підготовку організаторів та вишколених провідників, перебере окремих військовий осередок. 3. Лише військова сила, що спиратиметься на озброєний нарід, готовий уперто та завзято боротися за свої права, зможе звільнити Україну від займанців та вможливить упорядкування Української Держави. 4. Оборону упорядкованої держави перебере єдина, регулярна, надкласова, національна армія і фльота, що враз із територіяльними козацькими частинами будуть збудовані на підставі загальної військової повинности» [120, 1929 - № 5 - С. 177], [61, с.13].

У структурі ОУН військова референтура посідала одне з найважливіших місць, вона плекала культ вояка, борця за українську державну самостійність. Військова референтура займалася організацією військової підготовки, опрацюванням планів армії і флоту, погодженням діяльності військових організацій, проводила військові вишколи, тощо. Військовиками були фактично всі націоналісти – члени ОУН. Найважливіші ланки Організації очолювали талановиті військовики: Є. Коновалець, М. Капустянський, М. Колодзінський, В. Курманович, З. Коссак, Р. Шухевич, О. Гасин та інші.

Провід ОУН створив Військовий штаб, до роботи якого були залучені досвідчені військовики - генерали М. Капустянський, В. Курманович – шеф штабу, О.Бойків – шеф вишколення, полк. Р. Сушко – шеф канцелярії та ін.

«Український націоналізм є духовний і політичний рух, що зродився з внутрішньої природи Української Нації» [61, с.3-16] такими словами починаються загальні означення устрою Великого Збору ОУН, який визначив основні моменти діяльності організації.

У розділах «Зовнішня політика» та «Військова політика» є наступні твердження: «ІУ.2.Повне усунення всіх займанців із українських земель, що

наступить у бігу національної революції та відкриє можливості розвитку Української Нації в межах власної держави, забезпечить тільки система власних мілітарних зброєнь та доцільна союзницька політика». В іншому розділі читаємо: «У.2. В обставинах ворожих займанщин підготовку українських мас до збройної боротьби, а зокрема підготовку організаторів і вишколених провідників, перебере окремих військовий осередок». [62, с.3-16

]; [47, с.163]. В цих статтях устрою виразно окреслена концепція військово-організаційної діяльності ОУН. Додатками до основних положень устрою стали резолюції Конгресу.

Вирішення української проблеми ОУН у міжвоєнний період однозначно розглядалося в контексті військового конфлікту в Центрально-Східній Європі. Зокрема, уже згадувалося вище із розділу 5 «Військова політика», про значення «військової сили, що спиратиметься на озброєний народ» [61, с.13]. Поставлені в період становлення ОУН завдання передбачали вирішення двох важливих проблем: перша – розбудова організаційної підпільної структури; друга – підготовка українських народних мас до збройної боротьби. Виконання зазначених завдань стало основою формування воєнної доктрини ОУН міжвоєнного періоду. Згідно з матеріалами I Конгресу українських націоналістів УВО зберігала свою автономну структуру. На Празькій конференції ОУН 1930 року для розмежування політичної діяльності ОУН та військової УВО ПУНОм було прийняте рішення про паралельне існування двох організацій. Саме в середовищі УВО визріла теорія «перманентної революції», взята за основу практичної реалізації військової доктрини ОУН у 30-х роках. У жовтневому номері 1930 р. «Сурми» вийшла стаття «Перманентна революція», яка окреслювала методи підготовки загальнонародного повстання (революції) на західноукраїнських землях. В ній зазначалось: «Народне повстання..., революцію цілого народу, треба підготовляти в широких масах революційними способами, а не «лояльністю», «угодовщиною», «легальщиною» - взагалі миром» [245, с.5]. Основу методів «перманентної революції» складали саботажні акти, а також експропріації.

Резолюції Конгресу Українських Націоналістів 1929 р., (2 лютого) стали доповненнями до головних тез політичної платформи ОУН. Резолюція - це документ, що фіксує рішення, постанову, які найчастіше приймаються на зборах, з'їздах, конференціях. Вміщують резолюцію в кінці протоколу або пишуть окремо й додають до нього. Щодо військової політики, то основні її положення записані таким чином: «1. Лише військова сила, яка б спиралася на змлітаризований нарід, готовий уперто та завзято боротися за свої права, може успішно допомогти Україні звільнитися від окупантів і впорядкувати та захистити свою незалежну та соборну державу.

2. Зусилля військової сили мусять бути зв'язані зі зовнішньою політикою українського народу, яка в свою чергу відповідними заходами повинна улегчити та уможливити стратегії здійснення її завдань.

3. Узагальнюючи сучасну ситуацію, коли всі українські краї є окуповані ворогами, належить використати усі можливі засоби для підготовки українських народніх мас до активної боротьби. Зокрема, узглядняючи наявність значних старшинських і підстаршинських кадрів та молоді на еміграції, треба всебічно підготувати їх на ролі організаторів і провідників цієї боротьби. Знова ж завданням української еміграції в Америці є зорганізувати і військово вишколити свій людський матеріал та допомогти краєві в його діяльності політично і матеріально.

Для здійснення вищезазначених завдань належить організувати окремий центральний військовий осередок.

4. Щоби найкраще виконувати завдання всебічного захисту життєвих інтересів української нації, військова сила української держави мусить бути сформована як єдина, регулярна надклясова національна армія і фльота, яка, беручи на увагу відмінності в нутрі українського народу, буде побудована по принципу територіяльного комплектування.» [56, с. 298-299]. Такі тлумачення свідчать про важливу роль армії та військової сили у творенні самостійної держави.

Прийняття та затвердження основних символів українських націоналістів створювали систему моральних законів ОУН.

Символ українських націоналістів - прапор ОУН – це жовто-блакитне полотнище із щитом (відзнака ОУН), в якому на малиновому полі – тризуб [6, арк. 58]. Гімн ОУН: «Зродились ми великої години», текстово написав О. Бабій [168, с.164].

«Декалог – 10 заповідей українського націоналіста» прийняті у червні 1929 року починаються заклик: ”Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї” [61, с.16]. Його укладено для доведення того, що ОУН є не механічним об’єднанням членів, а окремою політичною вірою всього народу. Автором „Декалогу” був С. Ленкавський, вступну частину написав І. Габрусевич [190, с. 411] і виданий він як вкладка до „Сурми” влітку 1929 року. Неможливо переоцінити те значення, яке мав Декалог для ідеологічного становлення членства ОУН. Він був справжнім «Вірую» і непорушним законом націоналістичної моралі для сотень тисяч українських націоналістів. Доповненням „Декалогу” стали „12 прикмет характеру українського націоналіста” [3, арк. 12.] та „44 правила життя українського націоналіста” [217, с.128-129], які уклав Зенон Косак у Львівській тюрмі з допомогою Д. Мирона [75, с. 60]. Осипом Мащаком було укладено „Молитву Українського Націоналіста” [4, арк. 16], а Степаном Охримовичем – „Присягу Українського Націоналіста”. Все разом – це ті закони, які допомагали готувати кадри високоідейних, працьовитих, жертвних борців за інтереси української нації, що зобов’язувало членство на вірність, самопожертву щодо досягнення поставленої мети. Робота організації в масах зводилась до вироблення у кожного українця переконання, що достойне життя можливе тільки в своїй державі. Мав відбутися злам в психології українського народу: «Найкращі з найкращої частини Українського війська – цієї справжньої гвардії – утворюють організацію,

своєрідний напівлегендарний лицарський орден, що за головне своє завдання має підтримувати в українському народі за часів лихоліття дух військовості, дух активної боротьби за незалежність України, за її соборність...» [272, с.5]. Зростання національної свідомості людей мало велике значення для майбутніх вирішальних битв за волю України.

Ці документи були правилами, які регламентують порядок дій, визначають права і обов'язки осіб, що здійснюють цю діяльність. Дуже часто вони є складовою частиною інструкцій, оскільки близькі до неї за формою і змістом. Їх виконання обов'язкове для всіх, кому вони призначені. „Правило – положення, яким передається якась закономірність, стале співвідношення певних явищ; зібрання якихось положень, що визначають порядок ведення або дотримання чого-небудь; принцип, яким керуються у співжитті, у праці, в поведінці і т. ін.” [145, с.916].

Прикладом таких програмових правил може бути «Програма виховання в ОУН.» [120, 1929. – Ч.10-11. – С.349-352; Ч.12. – С.402-407.], де подається розділ «Провідництво» із загальними засадами та характеристикою провідника, а також «Виховання членства» та «Цілі самовиховання» [120, 1930. – Ч.1-2. – С.38-40].

Прийнявши головні офіційні документи організації, ОУН повинна була про них та своє становлення оголосити широкому загалу. Таким засобом повідомлення стали маніфест, заява, звернення, відозва, комунікат.

Маніфест (від лат. – явний), як окремий жанр політичного першоджерела означає письмове звернення верховної влади до населення у зв'язку із значними політичними подіями; іноді маніфест містить законодавчі норми або сповіщає про прийняття важливих законів. „Маніфест – урочисте писане звернення верховної влади до народу з приводу якоїсь дуже важливої події (прийняття важливого законопроекту, оголошення війни, тощо) 2) писане звернення політичної партії або громадської організації, яке має програмний характер” [229, с.569], або „маніфест - урочисте звернення, декларація політичних партій, громадських організацій тощо з викладом своїх політичних поглядів, програми” [266, с.339]. Тобто маніфестом за теоретичним визначенням можемо вважати звернення Конгресу із викладом своїх політичних рішень. Отже Звернення Конгресу Українських Націоналістів 1929 р., (3 лютого) [32, арк. 13.] до українського громадянства про утворення ОУН за підписом голови Збору М. Сціборського та секретаря В. Мартинця, яке подає викладені тези Програми ОУН, із акцентом на оборону Української Держави «єдиною, регулярною армією й фльотом» [56, с.297] і є таким маніфестом.

Через заяву, як публічне офіційне повідомлення в усній (доповідь) або письмовій формі (документ), в якому викладається певне прохання, рідше – пропозиція ОУН оголошувала свої політичні рішення. „Заява – чіткі-небудь повідомлення, звернення до кого-небудь із викладом якихось відомостей, положень, думок.; письмове прохання, оформлене за певним зразком, що подається на ім'я офіційної особи або до установи чи організації” [145, с.345]. Роблячи офіційне повідомлення, УВО як складова частина ОУН в 1930

році визначила становище українського незалежницького табору у відношенні до зовнішньополітичного та українського громадського світу через «Заяву УВО до всього культурного світу» та декларацію «До українського громадянства» [125, 1930. – Ч.10.- С.8; Ч.11-12.- С1-3]. Давши у «Заяві...» характеристику становища в світі та політики Польщі щодо українців, УВО заявила, що задусити визвольні змагання українського народу неможливо, великі держави також несуть відповідальність за стан справ у Європі, український народ до останнього буде боротися за самостійність і соборність своєї Батьківщини [194, с.177-180]. В декларації УВО звернулася до українського громадянства для вияснення причин і мети боротьби, щоб до цієї боротьби і неминучих жертв їх підготувати. В основних закликах декларації відчуваються нові думки організованої ОУН, яка перейшла до практичної розбудови і здійснення конкретних організаційних завдань.

Моментом залучення українців до активної співпраці можемо назвати „Комунікат – повідомлення – папір, документ, у якому про щось повідомляється, сповіщається” [145, с.811], який відігравав роль інструменту розповсюдження націоналістичних ідей. У 30-х роках ОУН під проводом полк. Є. Коновальця проробила досить велику підготовку для реалізації вищеприйнятих документів. У Проводі Українських Націоналістів і в Крайових Екзекутивах створено військові та бойові референтури. ОУН спричинилася до поширення військового духу серед українського населення. «Комунікат ПУН з приводу посилення терору проти українського народу з боку московської і польської влади» наголошує на місії ОУН, яка полягає в праці по організації народних мас та підготовці їх до загального збройного зриву у формі Всеукраїнської Національної Революції [55, с .365]. ОУН підкреслює, що проблема національного визволення може бути розв’язана не політикою компромісів, а лише «аргументом оружною (збройною) боротьби». В документі, який побачив світ в листопаді 1930 року, наголошувалася: «ОУН підкреслює, що велику проблему національного визволення можна розв’язати не політикою компромісів, не стремлінням приладнатись до окупаційних умов під гаслом дочасних локальних інтересів та зі страху перед жертвами, лише напруженим зусиллям цілого національного організму та аргументом оружною боротьби» [13, арк.. 12-13].

До цієї ж групи документів із функцією звернення відноситься відозва. Це «звернення, заклик уряду, організації або окремої особи до широких мас населення» [145, с.134]. Керівництво ОУН опублікувало відозву до всього культурного світу, в якій порушувалося питання правомірності володіння Польщею українськими землями [125, 1931. - №2. –С.13]. Автори петиції сподівались на сприяння дипломатії великих держав, але їхні сподівання виявилися марними. Разом з тим погіршилось становище українців, особливо в 1934 році. Для зміцнення режиму репресій, у першу чергу проти національно-визвольного руху, було створено концентраційний табір в Березі Картузькій на підставі розпорядження президента Польщі від 17 червня 1934 р. Згодом, підозрювані в приналежності до ОУН, становили близько 65%

в'язнів табору. Так, в 1939 р. з 7000 всієї кількості в'язнів Берези Картузької 4500 були українцями [289, с.27]. Найбільшу зацікавленість до української проблеми у цей період виявили могутні нацистська та більшовицька імперії. Німецькі плани щодо України формувалися на основі зовнішньополітичного курсу розширення «життєвого простору» на сході Європи [210, с.2]. А ОУН бачила по-своєму німецький фактор у розв'язанні проблеми української державності. Як звернув увагу І. Гаврилів, керівник ОУН Є. Коновалець реально оцінював стан справ у міжнародній політиці і зумів передбачити хід історичних подій в Європі та світі. Вже у 1937 р. він наголошував про неминучість війни за яких два-три роки та вказував на те, що при послідовній політиці Гітлера Україна може мати автономію і своє військо. [157, с.75].

Акцентуючи увагу на діяльності московського та польського імперіалізму на українських землях та характеризуючи причини визвольної боротьби, відозва ОУН закликала до консолідації цілої української нації та підготовки національної революції з метою утворення Самостійної Соборної Української Держави. Відозву підписано «Женева, листопад 1930 року. - Провід Організації Українських Націоналістів» [120, 1930 – Ч.9-10. – С.246-247]; [217, с.241].

До нормативних документів, які необхідно виконувати і які створювались керівними органами ОУН також належать постанови. Власне постанову тлумачимо як правовий нормативний акт, який видають вищі й центральні органи управління, що діють на основі колегіальності, з метою вирішення найважливіших організаційних і господарсько-політичних питань, встановлення стабільних норм, правил поведінки. Тексти постанов складаються переважно з констатаційної і розпорядчої частин. Їх підписують голова колегіального органу й секретар. Отже, „постанова – директива керівного адміністративного органу; розпорядження, акт органів державної влади” [145, с.897]. Оскільки, керівними органами управління Організацією, що діяли на основі колегіальності були конференції, то Празька Конференція УВО-ОУН в червні 1930 року за представництвом членів Проводу ОУН і Начальної Команди УВО та КЕ ОУН і КК УВО прийняла постанову про те, що: «1. Організація Українських Націоналістів (ОУН) є єдиною націоналістичною підпільно-революційною організацією, як організація ідеологічно-політична і водночас бойова. УВО стає збройним раменем ОУН, вливається в неї повністю і, будучи фактично тільки військово-бойовою референтурою, зберігає ще деякий час свою давню назву «УВО» для зовнішньо-політичних цілей та для відтягання, як довго це вдасться, уваги ворожої поліції від цілості ОУН на її бойову референтуру» [217, с.145.]. Цей процес тривав досить активно і вже у 1933 році УВО повністю влилася в ОУН [71, с. 294].

Після наради сотн. Ю. Головінського і полк. Р. Сушка з полк. Є. Коновальцем у вересні 1930 року була прийнята окрема постанова про підтримку легальних українських партій у виборчій кампанії до польського парламенту. Але була поставлена умова щодо об'єднання партій в один

український виборчий блок, який не буде укладати угодницьких заяв і „зберігатиме гідну поставу” [217, с.248].

У липні 1932 року в Празі відбулася Конференція ПУН і КЕ ОУН, за участю представників Крайової Екзекутиви Б. Кордюка („Новий”), С. Бандери („Баба”), І. Малюци („Крук”) і Р. Шухевича („Дзвін”). В справі організаційних взаємовідносин УВО-ОУН Конференція прийняла постанову: „З метою створення якнайдогідніших умов для дальшого поширення революційної дії на ЗУЗ, УВО („Спілка”) підпорядковується Крайовій Екзекутиві ОУН на ЗУЗ. Бойові акції на ЗУЗ УВО провадить як референтура для військових справ при КЕ ОУН.” [217, с.296]. Після рішень вказаних Конференцій прослідковується період діяльності єдиної монолітної націоналістичної організації із чітко вираженим військовим характером.

Тобто цією постановою уточнено організаційну структуру КЕ ОУН і цілої ОУН на ЗУЗ й покликано до дії „контрольно-розвідочну” референтуру. 3-6 червня 1933 року в Берліні відбулася чергова Конференція Проводу ОУН з представниками Крайової Екзекутиви ОУН, яка прийняла остаточне рішення Організаційного суду та ПУНу в справі «Нового» та постанову про призначення на пост Крайовим провідником ОУН на ЗУЗ Степана Бандеру. У цей час посилилась праця військової референтури. Щоправда і надалі Провід українських націоналістів визначає особливий статус для реорганізованої військової організації, яка на пряму повинна підпорядковуватися ПУНу. «У військово-технічних справах, - зазначалося у постановах Празької конференції ОУН, - вони (військова референтура) мають безпосередній контакт з військовим референтом і бойовим при ПУНі» [22, арк. 15]. Особливе ставлення націоналістичного Проводу до військового напрямку підкреслювало його пріоритетність.

Ще одна постанова, що вплинула на подальшу розбудову ОУН була прийнята у жовтні 1938 року за участі Андрія Мельника на засіданні Вужчого Проводу. Ухвалено було наступне: «1.Згідно з волею сл. п. Вождя Євгена Коновальця, вужчий Провід Українських Націоналістів проголошує Головою Проводу Українських Націоналістів і Вождем Націоналістичного Руху полковника Андрія Мельника». А також за постановою призначено було скликати Другий Збір Українських Націоналістів [95, с.133].

Провід українських націоналістів зробив усе для того, щоб звернути увагу цивілізованого світу на важкі умови життя українців, а також показати Заходіві, що Україна бореться. Збиралися матеріали про жорстокість польської окупаційної влади і надсилалися до українських та закордонних засобів масової інформації. Пресові органи ОУН в Женеві, Берліні, Лондоні, Брюсселі видавали окремі бюлетені німецькою та французькою мовами з документальними свідченнями про злочини польського уряду. Були видані трьома мовами т. зв. «чорні книги» - документальні матеріали про пацифікацію. Як видання Проводу ОУН в Празі у 1931 році з'явилась книжка «На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства в Європі» [59], щоб показати польську «гуманність» та «культуру», яка притаманна лише жорстоким дикунам темних віків.

Восени 1930 року колишній міністр ЗУНР В. Панейко, що підтримував контакти з ОУН та її провідником Є. Коновальцем, подав Секретаріатові Ліги Націй петицію з оскарженням дій польської влади. У травні 1931 року Є. Коновалець вручив секретареві Ліги Націй меморандум, де закликав до енергійного втручання цієї міжнародної організації у ситуацію у Східній Галичині. Поняття меморандум розглядається як те, про що слід пам'ятати, тобто доповідна записка, пояснювальна письмова довідка, лист із приводу певних питань, нотатка для пам'яті. „Меморандум у міжнародних відносинах – один із видів дипломатичного листування з викладом поглядів уряду з якогось питання; звичайно додається до ноти” [266, с.349]. Нота вважається також „дипломатичним документом, у якому викладено погляди уряду або урядів з якого-небудь питання” [229, с. 604]. Отже ПУН надіслав текст меморандуму до 27 міністерств закордонних справ – Австрії, Бельгії, Великобританії, Болгарії, Греції, Франції, Голландії, Єгипту, Ватикану та інших, а також ноту щодо становища українців під Польщею і супровідного листа з матеріалами, що підтверджують факти польського терору [51, с.28-29].

У поданій ноті проаналізовано етнокультурну ситуацію на західноукраїнських землях, згадано про зобов'язання Польщі щодо національних меншин, які вона постійно порушувала. І тому поставлено вимогу, щоб Ліга Націй перевірила факти порушення Варшавою зобов'язань, вимагала від неї відшкодування жертвам «пацифікації», відібрала у Польщі мандат на користування українськими землями і визнала українські землі самостійними.

У меморандумі з'ясовано нерозв'язаність української проблеми в Європі, часткою якої є українська трагедія в Польщі, підкреслюючи політичне, економічне та стратегічне значення для миру й безпеки в Європі самостійної Української Держави, як чинника рівноваги на Сході Європи й заборолу перед агресією Москви.

У супровідному листі Проводу ОУН коротко з'ясовано суть і мету боротьби українського націоналізму та Організації Українських Націоналістів як керівника національно-політичних змагань українського народу, звернено увагу на єдність і неподільність усього народу, штучно і силою поділеного ворожими окупаціями.

Важливим досягненням для української справи в світі стало подання меморандуму до Ліги Націй про визнання української еміграції як самостійної одиниці. В червні 1930 року влада ЧСР погодилася на внесення змін у паспортах: «rus» і «russe» мали бути замінені на «ukrajines» та «ukrainien». Тим самим українська еміграція була визнана самостійною одиницею [7, арк. 45-50 зв.].

Інструкції в сфері організаційної діяльності ОУН стосувалися в першу чергу функціонування окремих її служб. Інструкція як вид документу (від лат .instructio – настанова, упорядкування, зведення) - правовий акт, який створюється органом державного управління або утверджується його керівником та визначає правила організаційної, фінансової, науково-

технічної діяльності підприємств, установ, організацій і певних підрозділів та служб, посадових осіб, окремих громадян чи поведінку працівників (посадові інструкції) під час виконання службових обов'язків. Текст інструкції повинен мати наказовий характер, для чого вживають формулювання «повинен», «слід», «необхідно», «не дозволено». «Інструкція – офіційне чи нормативне виробничо-практичне видання правил регулювання виробничої та суспільної діяльності або користування виробами і (чи) послугами» [48, с. 11], так тлумачить поняття державний стандарт і дещо інакше – словник: «інструкція – це керівна вказівка; настанова; зібрання вказівок, настанов, як виконувати що-небудь» [145, с.400]. Інструкції щодо діяльності розвідки та основних служб ОУН для більшої масовості розповсюдження друкувалися в журналі «Сурма»: „Роди розвідки” [125, 1930. - №5.- С. 5-6], „Роди розвідчиків” [125, 1930. - № 6-7, С. 5-6.], „Військове самонавчання” [152, с.1-4]. Вони зобов'язували окремі служби організації виконувати конкретні вказівки керівників і діяти у відповідності до норм і правил.

У 1937 р. військовий референт ОУН північно-західних земель В. Сидор видав інструкцію про створення військових загонів, які напередодні війни нараховували декілька сотень повстанців. Перший такий відділ під назвою "Вовки" був створений під командою В. Макара у складі 25 чоловік. Напередодні війни керівники ексекютиви північно-західних земель І. Скопюк та А.Закоштуй організували на Берестейщині повстанський курінь під назвою "Поліське лозове козацтво". Він нараховував 500 чоловіків [136, с. 271]. З огляду на вищезгадані інструкції, робота по військовому навчанню членів організації здійснювалася постійно, військово-бойові та розвідувальні служби функціонували добре.

В аспекті звернення чи сповіщення використала ОУН і декларацію, як документ міжнародного права. „Звернення – сповіщення, розпорядження або заклик, привітальна промова і т. ін., адресовані народів, якому-небудь колективі, організації, спеціалістам якої-небудь галузі” [145, с.351], що виконує функцію повідомлення свого народу та громадян інших держав про важливі аспекти внутрішньої та міжнародної політики. У зв'язку із саботажною акцією та викликаною нею польською „пацифікацією” західно-українських земель, Провід ОУН видав декларацію [120, 1930. – Ч.9-10. – С .246-247]. Керівництво націоналістичної організації вирішило здійснити масову протестаційно-саботажну акцію проти польської окупаційної влади, яка була б не тільки ідеологічно-політичною, але й одночасно бойовою. Євген Коновалець про заплановані саботажі говорив: «... або мене за них благословлятимуть, або проклинатимуть» [133, с.655]. Ця акція проходила з липня по вересень 1930 року. Найголоснішим було вбивство польського посла сейму Т. Голуфка, міністра Польщі Б. Перацького і вбивство польського комісара поліції Е.Чеховського. Бойова діяльність ОУН була засобом «пропаганди української справи». «Кожна акція відбивалася голосним відгомонам в пресі не тільки в Польщі, але й далеко поза її кордонами» [215, с.8]. Саботажні акції проявились переважно у підпалах маєтків польських поміщиків та осадників. Знищувались телефонні та

телеграфні лінії, почастишали напади на поліцейські дільниці та воєнізовані загони «стшельцув». Починаючи з середини липня 1930 р., селами Галичини перейшла хвиля пожеж у господарствах польських поміщиків та колоністів. Першою, за даними влади, була пожежа у фільварку генерала Мальчевського в с. Вислобоках на Львівщині в ніч з 15 на 16 липня [33, арк. 51]. До кінця місяця поліційні органи зафіксували 11 акцій протесту-підпалів майна польських власників [34, арк. 53 зв., 54, 55]. На що польська влада застосувала проти українства військо та поліцію.

У жовтні 1930 року Команда УВО видала наказ припинити саботажну акцію. Як основний розпорядчий документ, накази видають керівники установ, організацій, підприємств чи їхніх структурних підрозділів, які діють на основі єдиноначальності, з метою вирішення основних та оперативних завдань даної установи – з усіх питань його компетенції: організація праці, штати, дисципліна, відрядження, заохочення, стягнення. Отже, „наказ – офіційний документ, в якому викладається розпорядження, постанова військового начальника, керівника установи, підприємства, організації і т. ін.” [145, с.564]. Команда УВО повідомила загальне українського громадянства окремою відозвою, опублікованою нелегальним виданням в Україні та в легальних українських часописах за кордоном. Відозву опублікували під заголовком „Частинний виступ УВО” [125, 1930. – Ч.9. – С.1-2]. Організація визнала участь у саботажній акції та її корисність в плані революційної дії масового характеру і відмітила дієвість організаційного апарату. „Наша ціль досягнена: викликано потрібне моральне враження між українським загальом і між ляхами й чужинцями; завдано ворогові великих моральних та матеріальних втрат... Тому акцію масових саботажів припиняємо” [217, с.244].

Відповідно до програмних постанов Провід Українських Націоналістів на чолі з Євгеном Коновальцем скликав у Празі конференцію військових офіцерів, на якій були присутні генерали М. Капустянський, М. Омелянович-Павленко, В. Курманович, А. Кравс, полковники Р. Сушко, К. Плохій, М. Сціборський. Після тривалих нарад Празька Конференція прийняла рішення про обов'язкове проведення військового вишколу Організацією та проходження його всіма членами ОУН без винятку. Рішення як правовий акт видається кількома колегіальними державними органами та громадськими організаціями. Коло питань в рішеннях або ухвалах досить широке: вони керують всіма галузями суспільно-культурного й господарського життя. Ухвали за юридичними ознаками бувають нормативні та індивідуальні. „Ухвала – рішення з'їзду, конференції, зборів, наради і т. ін., винесене внаслідок обговорення яких-небудь питань” [145, с.1309]. „Рішення – вирок суду, постанова, розпорядження якої-небудь організації, зборів і т. ін.; продуманий намір зробити що-небудь, якимось чином; спосіб вирішення, зображення, подання, розв'язання чого-небудь.” [145, с.1036]. Отже рішення про необхідність складання програми військового вишколу, що мала готувати кадри для майбутнього військового конфлікту було важливою складовою воєнної доктрини українських націоналістів [136, с.6-8].

Поданий перелік жанрів офіційних документів не можна вважати повним і остаточно визначеним. Аналіз діяльності окремих організацій, політичних партій та громадських об'єднань свідчить про постійний ріст, зміну та перейменування офіційних джерел їх діяльності. Традиційно офіційні документи набувають не тільки наукового значення, але й суто практичного. Тобто розглянувши документи із системи офіційних першоджерел ОУН, можемо стверджувати, що подальший процес вивчення діяльності самої організації стане більш чітким і точним. Характеризуючи перші програмні документи ОУН, можна сказати, що в більшості своїй це були маніфести, декларації, аніж докладно продумані стратегічні програми. Деталізація і подальше уточнення програмно-організаційних питань відбувалися на сторінках націоналістичної преси. Процес документного «дозрівання» тривав аж до кінця 30-х років на фоні справжнього тріумфу тоталітарних режимів і посилення тиску на українське громадянство.

Як видно з офіційних документів, сама організація створювалася як організація військовиків, метою яких була боротьба за визволення свого народу від чужоземного ярма. Підтвердженням цього є розроблення символів і правил, які стали обов'язковими для всього членства націоналістичної організації. Ці особливі документи мобілізували, підтримували дисципліну членів ОУН, виробляли ті моральні засади, які характерні для справжніх воїнів.

Перелік назв офіційних документів говорить про те, що організація намагалась бути доступною всім членам суспільства, але разом з тим документи були чітко зформульовані і передбачали обов'язковість їх виконання. Жанри самих документів також підтверджують глобальність організації і її можливість роботи на державному рівні.

2.2. Вишкільно-організаційна діяльність ОУН

Для досягнення своєї мети Організації потрібно було здійснити цілу низку заходів по підготовці широких верств західноукраїнських громадян, а

також в середовищі компактного проживання українців за межами українських земель, до збройної боротьби. Основним заходом була підготовка збройних націоналістичних формувань, які мали вести боротьбу за Самостійну Соборну Національну Державу в умовах прогнозованого воєнного конфлікту, тобто підготовка військових кадрів. Наголос ставився на вишкіл провідних членів організації, які мали стати старшинами військових підрозділів.

Празька конференція військових офіцерів, після тривалих нарад прийняла рішення про обов'язкове проведення військового вишколу Організацією та проходження його всіма членами ОУН без винятку. Говорячи про військово-організаційну діяльність, наголошувалося: «ОУН – це революційна армія української нації, що бореться за українську державу. Члени ОУН – це вояки революційної армії, що борються на фронті української національної революції... Революційна армія української нації добре підготовлена і вишколена – це запорука нашої перемоги на шляху відбудови власної Української держави» [241, с.62].

Військовий вишкіл, метою якого була підготовка кадрів для майбутнього військового конфлікту здійснювався за відповідною програмою, яку пропонував Р. Сушко [163, с.1]. Робота мала відбуватися у двох напрямках: активне пропагування серед молоді військового навчання та створення відповідного центру, в якому працювали б відомі українські військові фахівці. Функціями цього центру було:

1. опрацювання планів військових вишколів для молодих старшин;
 2. вироблення загальних планів вишколів, їх практичне проведення;
 3. підготовка відповідної спеціалізованої літератури шляхом видання вже готових праць, перекладів з іноземних мов та підтримка й заохочення фахівців до написання військових підручників;
 4. праця над теоретичними питаннями організації майбутньої української армії;
 5. заохочення молоді до професійного мілітарного навчання [24, арк. 45-46].
- Ідею відродження українського війська ОУН закладала у вишколі українського патріота, майбутнього воїна, готового до боротьби за власну державу.

Акцентуючи увагу на організаційній праці, раніше УВО, а потім ОУН у своїх зверненнях закликали не ухилятися від служби у польському війську: «Ідіте до польського війська тільки по мундир і зброю. Присяга на вірність Польщі під примусом недійсна. Присягніть за волю українському народу. В слушний час повернете дула Ваших крісів проти польських офіцерів. Не дезертируйте. Служіть і учіться володіти крісом. Плекайте в своїм серці ненависть до Польщі, а любов до України» [15, арк. 15]. Було доручено структурним підрозділам у краю дати кожному членові початковий військовий вишкіл, якщо він не служив у війську. Для підвищення рівня військового вишколу Начальна Команда організувала спеціальні військові курси, в Карпатах діяли військово-вишкільні табори ОУН. Крім фахової військової підготовки, бійці в цих школах проходили фізичний вишкіл:

багатоденні походи, кількогадинні муштри щодня, елементи самозахисту тощо.

На засіданні ПУН 19 жовтня 1930 р. Є. Коновалець наголосив на потребі основного вишколу членства ОУН та необхідності проведення для цього курсів заочної освіти [64, с.361].

Важливого значення надавала ОУН національно-патріотичному вихованню молоді в сокільсько-січових, пластових, спортивних осередках, тим самим зазначаючи, що «вона – майбутнє нації» [27, арк. 43 зв.], наголошуючи при тому, що «націоналізм: нова сила виховання», бо тільки така ідея пов'язує виховання з надбанням минулого, сучасного і майбутнього, надаючи цьому процесу тяглості та єдності [2, арк. 21 зв.]. Особливий вплив ОУН спрямовувала на ті товариства, які свою діяльність скеровували на спортивно-військовий вишкіл.

Зокрема, мотиви необхідності використання легальних спортивних організацій для військової підготовки наводяться у статті «Фізичне виховання», вміщеній у виданні Проводу ОУН «Юнак»: «Весь світ готується до війни... різними способами в спортових кружках, на фахових військових курсах. Для нас – Юнацтва – очевидно доступні є тільки перші і гуртуватися в них наш обов'язок» [130, 1931 . – Ч.12. – С.27]. В іншому номері «Юнака» з'явилася стаття «Про значення спорту для військового вишколу», у якій зазначалося, що «спорт є підставовим чинником у військовій підготовці і має впливати на розвиток психіки, на вироблення волі, підприємливості та відваги. Тому нам треба більше займатися спортом, бо в подальшому у військовій підготовці він сприятиме фізичній витривалості майбутнього вояка під час бою та виснажливого походу. Багато видів спорту нам треба пристосувати до потреб військового вишколу – метання кулі та диска, кидання ручних гранат, довгі марафонські дистанції на далекі військові марші. Водні види спорту пристосовувати до подолання водних рубежів» [40, арк.2]. Спортивній підготовці надавалося великого значення у першій половині 30-х років, адже за умов постійного стеження, поліцейних арештів, деконспірації підпільних структур ОУН проводити військові вишколи на Західній Україні було надзвичайно складно. Натомість спортивні організації забезпечували членам ОУН необхідну фізичну підготовку.

Військово-політичні вишколи у 30-х роках ОУН проводила в молодіжних товариствах, зокрема, «Сокіл», «Пласт» та ін. Членів «Сокола» продумано готували фізично і морально до великих чинів у новому етапі національно-визвольної боротьби. Молодь кваліфіковано вчили стрибати в довжину і висоту, бігати на короткі і довгі дистанції, штовхати ядро, кидати диск, ратище і булаву тощо. Найздібніших членів «Сокола» залучали до УВО та ОУН.

Можна стверджувати, що у створенні української військової сили, яка виступила визначальним фактором у національно-визвольних змаганнях, разом із членами молодіжних товариств «Сокола», «Січі» та інших важливу роль відіграли вихованці Пласту, які вже з початку військового вишколу показали себе з найкращого боку. Це цілком зрозуміло, бо вони вже мали

певні знання та навички військової справи, були організованішими та дисциплінованішими. Пластове товариство своєю дисциплінованістю, структурною побудовою, навчально-виховною роботою привертало увагу УВО-ОУН. Було зрозуміло, що в рамках легальних товариств можна було ідеально проводити кадрову, військову роботу без прискіпливого нагляду польського уряду. Свої лави ОУН намагалась поповнити, у першу чергу рекрутуванням студентської та середньошкільної молоді. Так, на думку Л. Ребета молодь мала високий ідейний та моральний рівень при вступі в ОУН, оскільки вона «виросла вже в традиції української державності», «пережила те становище нашої нації, за яке збиралася боротися, державна самостійкість не була для неї фантазією...» [258, с. 14-15]. Члени легальної організації «Пласт» могли без перешкод мандрувати горами й навіть прикордонною смугою, де розповсюджували «Сурму» та іншу націоналістичну літературу, влаштовували вишкільні курси, тощо. В Устрої II-го Великого Збору ОУН було записано: «В цілях ідейного, національно-державницького і суспільно-організаційного виховання української молоді при ОУН існують окремі формації Доросту і Юнацтва обох полів» [68, с.416]. Молодіжні підрозділи формували досить організовану і чітку структуру в ОУН, яка мала паралельно свій окремий зв'язок за ієрархічною системою від низу до верху – від окремих провідників до референтів у КЕ ОУН. Неперіодично проводились спеціальні зустрічі, сходинки, табори інструкторського та виховного характеру [257, с.482-501]. Для «Юнацтва» були характерні всі вище окреслені форми та напрямки діяльності, але воно було чи не єдиною серед такого роду організацій, де був налагоджений військовий вишкіл. Її члени під керівництвом спеціальних інструкторів вчилися стріляти з револьвера та рушниці. Поряд з цим теоретично викладалися правила користування кулеметом, ручною гранатою, активно використовувалися пластові прогулянки та таборування [264, с.195].

Потрібно відзначити, що в середині 30-х років ХХ ст. головною базою для поповнення поріділих рядів ОУН продовжувала залишатись студентська молодь, яка в переважній більшості вихована на традиціях спортивно-патріотичних товариств. За твердженням П. Мірчука, «студентські гуртки при університетах і мережа студентських організацій на провінції служили суцільно як головні резерви для ОУН. Велику роль на початках організації відіграв теж відомий Академічний Дім у Львові, в якому сконцентрувалося все студентське життя і де законспіровано містилася Крайова Екзекутивна ОУН» [217, с.529].

Отже, можна стверджувати, що націоналістична організація старалася різними методами залучати українську молодь до фахового військового навчання для майбутньої української армії. Пластова молодь ставала важливою соціальною базою для розгортання діяльності та керівництва в ОУН. Так, до Крайової Екзекутиви ОУН в різні періоди діяльності організації були залучені такі пластуни, як С. Охримович, З. Пеленський, Р. Шухевич, З. Коссак, М. Колодзінський, І. Габрусевич, С. Бандера, М. Лебідь та ін.

Підготовку майбутнього війська ОУН на західноукраїнських землях здійснювали крайові провідники — Юліян Головінський, Степан Охримович і Степан Бандера. Вся структура Організації працювала на підготовку військових кадрів. Окружні, повітові, районні проводи передбачали посади референтів військового вишколу, які займалися організацією навчальних таборів та теоретичних курсів з військової справи. За підготовку та проведення вишколів відповідали бойовий референт і референт військового вишколу в Крайовій Екзекутиві ОУН.

В організаційному плані керівний склад ОУН на ЗУЗ в 1930 р. вбачав необхідність створення бойової екзекутиви через посилення конспіративно-розвідувального вишколу разом із боєво-технічним [54, с.274]. При чому констатувалося, що робота в цьому напрямку йде слабо, хоча готовність молоді велика як і здібності.

Справі військового вишколу членства ОУН були присвячені закордонні видання "За збройну Україну", «Військовий вісник» та "Війна і техніка" (Париж, 1938 р.) - органи військового штабу ПУН. На їх сторінках розглядалися такі питання, як військове навчання, методи ведення сучасної війни, дослідження еволюції воєнного мистецтва, тактико-технічні характеристики озброєнь тощо.

Готуючись до великої війни, військова референтура ПУН на чолі з генералом М. Капустянським-«Низолою» за сприяння Військового штабу ОУН, до якого входили: ген. В. Курманович, пол. Р. Сушко, сот. Р. Ярий, С. Чучман, О. Сенік та О. Гасин, а також М. Колодзінський, у другій половині 1930-х рр. опрацювала та видала «Загальний курс військового вишколу». Посібник складався з дев'ятнадцяти розділів, присвячених основам тактики, стратегії та організації сучасної армії: «1. Вступна лекція – передмова; можливості війни; аналіза модерної війни; мобілізація держави; методи воєнного навчання. 2. Летунство. 3. Хемічна та бактеріологічна війна. 4. Танки. 5. Гармати. 6. Кіннота. 7. Технічні та допомогіві війська. 8. Піхота. 9. Організація сучасних армій (Франція, Англія, Північна Америка, Німеччина). 10. Червона Армія. 11. Польська Армія. 12. Засади сучасної техніки. 13. Інженерна оборона сучасних держав. 14. Комунікація й запілля. 15. Особливості революційної та громадянської війни. 16. Фльота та її організація в різних країнах. 17. Мобілізація народного господарства перед війною і в час війни. 19. Основи тактики і стратегії» [217, с.499].

За рішенням Празької конференції з липня 1932 р. при Крайовій Екзекутиві створено спеціальну військову референтуру, що мала займатися «військовим самовишколенням штабу», опрацюванням планів мобілізації, військовою пропагандою і військовим вишколом та підготовкою мас до самооборони.

Згідно зі звітом Військової референтури КЕ за період 1932 р. у Львові було створено десять інструкторських відділів, у яких працювало дев'яносто осіб. Також було сформовано окремий вишкільний відділ для дівчат. Спочатку проводилася теоретична підготовка, згодом отримані знання закріплювалися практичними вправами із використанням зброї і

спорядження в польових умовах. Кожні півроку члени ОУН, які навчалися на вишкільних курсах, складали екзамени [23, арк. 128]. З них відбирали до бойовок організації осіб із рішучим характером, які не мали шкідливих звичок. Бойовикам заборонялося також бути членами українських громадських організацій, щоб тим самим не наражати їх на репресії з боку влади [39, арк. 28].

Так у 1932-1933 рр. відбувся у Львові спеціальний десятиденний вишкіл для повітових провідників ОУН. Цей курс був зорганізований С. Бандерою як Крайовим Провідником, який брав участь у вишкільній викладачем, не афішуючи свого становища в організації [93, с.128].

У ці ж роки (1932-1933 рр.) референтура військового вишколу КЕ ОУН видала загальні інструкції щодо проведення вишколів. Програма навчання будувалась за такою структурою: 1) тілесні вправи; 2) наука новітнього озброєння; 3) військові засоби допомоги; 4) тактика; 5) знання ворожих військ; 6) господарська війна; 7) політична пропаганда. Під час вишколів оунівців навчали володіти такими видами зброї, як шабля, револьвер, карабін, кулемет, міномет, гармата. На заняттях, присвячених військовим засобам допомоги, члени ОУН дізнавалися про діяльність інтендантської, медичної, ветеринарної служби, служб зв'язку, картографії, транспортування. Вивчення тактики військової справи включало в себе вивчення окремих видів її зброї, різних родів військ, воєнних доктрин іноземних держав. Ворожі армії розглядалися у трьох площинах: військовій, економічній та політичній. Також слухачів інформували про те, які заходи вживали різні держави із початком бойових дій [18, арк. 14 зв.; арк. 18-19].

Військові вишколи для сільських членів ОУН мали проводитися за інструкціями, які розробляла референтура військового вишколу. Зокрема, таку інструкцію було видано для одиночного бойового вишколу стрільця [31, арк. 7-9]. Навчання мало проходити за таким планом: 1) озброєння стрільця; 2) поведінка під час бою, фази бою, тактика боротьби в різних теренах і порах дня; 3) бойовий марш, поведінка під час нападу танків, кінноти, газових атак, нальотів літаків; 4) постій, квартири, таборування; 5) вартова служба на фронті та в запллі; 6) передання наказів і зв'язок під час маршів, боїв, постоїв; 7) спільні дії родів військ, знання старшинства; 8) вивчення зброї — кріс, легкий скоростріл, ручна та крісова гранати; 9) польові вправи та укріплення, картографія [17, арк. 4]. Такі заняття часто проводив Олекса Гасин-«Лицар», який отримав у свій час добру військову підготовку у польському війську.

Готували членів ОУН до революційної боротьби й безпосередні військові школи та інструкторські курси за кордоном, які працювали на майбутніх військовиків. Перший військовий вишкіл ОУН провела в 1930 р. в Подєбрадах (Чехія). Відповідальним за організацію курсів був Ярослав Барановський. У роботі брали участь Гуменюк зі Львова, Пилипів із Бережан, Гоголь і Ясінський зі Станиславова та інші. Вони провели тритижневий вишкіл, інструкторами на якому були О. Сенік, В. Мартинець, колишні військові українських армій [14, арк. 5-6].

Впроваджувалися також спеціальні курси військової кореспонденційної, які займали в діяльності організації в краю та за кордоном почесне місце. Дуже часто їх проводили в Парижі. Джерелом підготовки та інформації був журнал «Військове знання», що видавав у Франції М. Капустянський як орган заочних військових курсів.

10-15 серпня 1933 року у Данцігу відбувся спеціальний однотижневий курс для інструкторів військового вишколу членства ОУН на ЗУЗ. У ньому взяло участь 13 військовиків, членів ОУН, де лекторами військового курсу виступали ген. В. Курманович, полк. Р. Сушко, сот. Р. Ярий, А. Федина, інж. М. Селешко.

Програму курсів склав М. Капустянський, до якої включено такі теми: 1)можливості війни, 2)аналіз модерної війни, 3)особливості революційної та громадянської війни, 4)основи стратегії і тактики, 5)мобілізаційний державний апарат і проблема господарства в часи війни, 6)організація сучасних армій СРСР, США, Англії, Франції, 7)види зброї: піхота, танки, авіація, артилерія та інші [217, с.489-490]. Слухачі школи після навчання поверталися до краю і створювали у своїх місцевостях групи по 8-10 осіб для військової підготовки. Таким чином до військового вишколу залучався широкий загал українського населення [225, с.96]. Організація в місті також мала свою таємну хімічну лабораторію й арсенал бойової зброї.

Безпосередньо після того в Берліні відбувся військовий курс для радіотелеграфістів, учасниками якого були теж члени ОУН із західноукраїнських земель. Повернувшись із курсів на рідні землі, військовики ОУН зорганізували в інших місцевостях вишколу військових інструкторів. Завданням інструкторів було вести, за можливістю, систематичний військовий вишкіл для всього членства ОУН у краю [217, с.327].

До різного роду курсів готувалися друковані матеріали вишкільного характеру, що мали «гриф» - тільки для внутрішнього користування. Мета вишкільних матеріалів – дати поштовх і напрямок для підготовчої праці серед кадрів ОУН, тобто активізувати провідні кадри до безпосередньої участі у національно-визвольній боротьбі. В передмові до вишкільних матеріалів зазначається, що окремі їх книжечки мають дати «черговий посібник-підручник для вишкільних курсів на поодиноких теренах і для систематичної вишкільної праці на сходинах» [148]. Тематика матеріалів розподілена на такі головні комплекси:

1. Перспективи Української Національної Революції
2. Ситуація в СРСР, особливо в Україні
3. Міжнародна ситуація, перспективи української визвольної політики
4. До ідеологічно-програмових основ Української Національної Революції
5. Військова проблематика і підготовка
6. Дії і методи большевицької агентури в краю і за кордоном.

Вишкільний матеріал накреслював загальний план, стратегію і тактику розгортання всенародного революційного зриву. Здійснював підготовку кадрів до дії в умовах явної та підпільної боротьби. Наприклад, «Розвідка і

протирозвідка», яка включала характеристику головних елементів розвідки, її співробітників, показувала принципи організації та ведення розвідувальної праці, зв'язок, охоронні засоби військової протирозвідки.

Починаючи з 1934 року, КЕ ОУН організовувала в різних місцевостях ЗУЗ військові вишколи, які мали назву «Зелені кадри». Ці вишколи проводились на випадок нової пацифікації та посилення зі сторони Польщі терору проти українського населення. До програми навчання входив теоретичний матеріал з фізичного виховання, лекції з теорії військового теренознавства та практичні заняття. Військовий референт КЕ ОУН на ЗУЗ Дмитро Грицай втілював у життя ідею військового туристично-спортивного вишколу на водоймах і річках. Головним завданням очолюваної Д.Грицаєм референтури була організація військового вишколу членів ОУН на рівні не нижче підофіцерів, які мали утворити ядро військових формувань у майбутніх національно-визвольних змаганнях [124, 1932. – Ч.7-8.- С. 175-177].

Із наближенням Другої світової війни ОУН, основною метою якої була визвольна революція, почала активно проводити військові навчання та вишколи старшинських (офіцерських) кадрів. Для цього були організовані спеціальні закордонні курси, на які таємно направляли кращих членів Організації. Під час навчання, що відбувалось у Чехо-Словаччині, Австрії, Німеччині й Італії, насамперед звертали увагу на методи та принципи ведення «малої війни», підготовки саботажних акцій. Військова референтура та штаб ОУН розробляли мобілізаційні та оперативні плани на випадок початку війни. У 1937-1938 рр. на базі бойової та військово-вишкільної референтур було сформовано Службу Безпеки ОУН, яка окремо організовувала свої вишколи з правил конспірації та проведення розвідки. З 1933 р., за даними поліції, у Берліні існувала офіцерська школа ОУН при Українському науковому інституті. У 1937-1938 рр. провідні діячі ОУН із ЗУЗ на чолі з Романом Шухевичем-«Дзвоном» та Олексою Гасиним-«Лицарем» закінчили скорочені офіцерські курси при Баварській військовій академії. Місячні офіцерські вишколи в Австрії та Німеччині пройшли члени військової референтури ОУН [167, с. 68-69]. Ставилось питання про навчання українців у вищих військових закладах Італії та Німеччини.

В цей час функціонують спеціальні табори для підготовки бойовиків у Карпатах, деякі члени організації проходять вишкіл у таборах хорватських повстанців (ушашів). ОУН налагоджує в Берліні та Данцігу постійно діючі військові курси радіотелеграфістів та інструкторів військової справи. Створюється план організації тилів на випадок війни, склади амуніції та медикаментів. У Кракові діє хімічна лабораторія для виготовлення вибухових пристроїв. Йде активна закупівля зброї. Військові курси – вишколи у Кракові відвідувалися три рази на тиждень. Викладали зброезнавство, оборону перед газовими нападами, першу допомогу, склад і організацію армії, картознавство. До інструкторського складу належали О. Гасин, Р. Шухевич, Д. Грицай та ін., які на підстаршинських курсах та старшинських були ще й слухачами. Слухачі курсів виконували вправи з

картографії, рухи військових відділів, марші забезпечення, справи із швидкої орієнтації. Інструкторські лекції записувалися та пізніше розмножувалися на циклостилі як підручники. На той час це були матеріали про військову тактику, що пізніше стали головним підручником військового вишколу членів ОУН [83, с.94-97].

Військові вишколи проводили інструктори ОУН в різних країнах Європи, так наприклад, на чолі з М. Колодзінським – «Генералом» в Італії разом з хорватськими усташами. У 1938 році було проведено старшинський вишкіл членів військової референтури ОУН в Зауберсдорфі (за 50 км від Відня), а наприкінці цього ж року в Баварії. Безпосереднім керівником баварського вишколів з боку Вермахту був полковник Е. Лагузен, а з боку ОУН вишкіл контролювали Р. Сушко та В. Курманович.

Таким чином, проаналізувавши документи, що свідчать про військово-патріотичний вишкіл ОУН, можемо наголосити:

- 1) особливістю розвитку національно-визвольного руху в міжвоєнний період було те, що рушійною силою, провідною, бойовою, вишкільною та організаційно-пропагандистською була молодь, зокрема, українське студентство;
- 2) попри постійні перешкоди і репресії польської адміністрації військовий вишкіл членів ОУН та активної молоді здійснювався систематично, як на базі легальних організацій, так і конспіративно;
- 3) активно проводились військові навчання старшинських кадрів за кордоном, використовуючи для цього армії інших держав.

Вишкільні навчання серед членів ОУН розглядались як школа виховання провідників нової генерації в тяжких умовах окупації України.

2.3. Збройні формування ОУН напередодні Другої світової війни

Події в Карпатській Україні стали прологом Другої світової війни, власне українське питання в котрий раз стало в центрі Європейської геополітики. Політичні кола західних держав на шпальтах періодичних видань неодноразово обговорювали можливий конфлікт між III Рейхом і СРСР за українські землі. Але в кінцевому результаті Німеччина хотіла себе застрахувати від війни на два фронти, враховуючи досвід Першої світової

війни, тому вона створила низку союзників-сателітів (Хорватія, Угорщина, Румунія, Словаччина, Фінляндія), а пактом Молотова-Ріббентропа розв'язувала собі руки на Заході. І в котрий раз Закарпаття і Західна Україна стали розмінною монетою в геополітичній грі суперпотуг. ОУН сподівалася, що внаслідок воєнного конфлікту між Німеччиною та Радянським Союзом вдасться розв'язати українське питання, зокрема, за допомогою III Рейху [295, с.4].

На Закарпаття в листопаді 1938 року за дорученням Військового Штабу приїхав М. Колодзінський. У зв'язку із політичним напруженням, він береться до поспішного військового вишколу; викладає зокрема на старшинських та підстаршинських курсах Карпатської Січі.

В цей же період штаб Карпатської Січі під проводом полк. М. Колодзінського-«Гузара» відпрацював докладний план організування військової сили Закарпаття власними засобами. Згідно плану, базою для творення війська повинні бути західноукраїнські землі, звідки нелегальним шляхом прибуватимуть колишні старшини УГА та Січові Стрільці, а також молодше покоління, яке здобуло військовий старшинський вишкіл у польській армії та бажаючі рядовики; економічні українські установи на ЗУЗ повинні були дати фінансові засоби, а ПУН мав подбати про зорганізування зброї з-за кордону. Решту зброї передбачалось здобути через роззброєння військових та захоплення військових складів на території Закарпаття.

Але ПУН передав полковнику М. Колодзінському заборону в реалізації його планів. Тоді група провідних військовиків ОУН (М. Колодзінський, З. Коссак, Р. Шухевич, О. Гасин) стали на становищі творення українських збройних відділів в Карпатській Україні власними силами. Націоналісти-революціонери переходили масово на Закарпаття, щоб там включатися у розбудову армії — Карпатської Січі.

Наприкінці 1938 року нелегальні переходи кордону до Підкарпатської Русі набули масовості і, як стверджували польські поліцейні та судові органи, велися вони під проводом ОУН [19, арк. 8]. Спеціальна інструкція для окружних прокуратур вказувала, як поводитися з порушниками кордону: «Конкретно потрібно в'яснити такі питання: 1) з якою ціллю затриманий намагався перейти кордон? 4) в якому місці мав перейти кордон і в кого мав зголоситися на тому боці? Окремо потрібно довідатися, чи затриманий належав до ОУН» [19, арк. 8].

Особливу увагу націоналісти приділили "Організації народної оборони" на Закарпатті, з часом перейменованої в "Карпатську Січ".

Головнокомандувачем збройних сил Карпатської України під час боїв з угорськими військами був Сергій Єфремов [200, с.152], начальником штабу - М. Колодзінський, разом з яким працювали інші відомі члени ОУН на ЗУЗ: З. Коссак, Р. Шухевич, Є. Врецьона [282, с.69-76].

Найважчою проблемою Карпатської Січі була зброя, бо чехи не хотіли давати зброю січовикам. Кілька рушниць, револьверів і ручних гранат забрали січовики від польських або мадярських терористів, кілька купили у чехів. Військовий вишкіл обмежувався муштрою без зброї під час маніфестацій і

виборів.

В часі військових подій 13 березня 1939 року січовики брали участь в боях за будинок команди Січі і Січову Гостинницю в Хусті. Найтяжчі бої з мадярами відбулися між Севлюшом і Хустом, де в боях взяло участь близько 400 січовиків, переважно селянські хлопці і студенти. Сам міст перед Хустом боронили 30 січовиків, поки головна сила відступила на схід. Мадяри ввійшли до Хусту по 4-й годині ранку.

В той самий час мадяри напали під Горбком на Іршавському фронті з армією 30000 вояків з танками і літаками, де проти них було лише 800 січовиків з 60 кулеметами.

У зв'язку із розвитком військових подій Міністр військових справ Степан Ключурак призначив полковника армії УНР Сергія Єфремова комендантом нової збройної сили – Карпатської Січі. Текст наказу звучав так: «Міністерство Військових справ Карпатської України Наказ ч.1 Наказую: Полковник С.Єфремов, як комендант Національної Оборони Карпатської України, прибирає собі штаб у складі осіб: 1.полковник Михайло Гузар, 2.полковник Філонич, 3.надпоручник Парчаній, 4. надпоручник Гулянич, 5. поручник Бабіля, підпоручник Андрій Івашкевич, 7. підпоручник Пуглик Михайло, 8.підпоручник Вайда Степан, 9.поручник Петро Чорний, 10. поручник Щука Борис, 11.командант ОНКС Іван Роман, яко інтендант.

Хуст, дня 15.ІІІ.1939.

Степан Ключурак, в.р

Міністр справ військових Карпатської України» [274, с.217].

Цей наказ мав значення не так внутрішнє, як державно-правове, бо М. Колодзінський-Гузар вже виконував функції шефа штабу Карпатської Січі.

15 березня 1939 року о 15.00 год. в будинку української державної гімназії сейм Карпатської України проголосив свою державу незалежною республікою на чолі з президентом, своїм державним прапором, гербом, гімном та прийняв Конституційний Закон. Першим президентом Карпатської України обрано о. Августина Волошина. Уряд Карпатської України підвищив М. Колодзінського до звання полковника і призначив комендантом збройних сил держави.

Увечері цього ж дня німецький консул у Хусті повідомив українську сторону, що "в такій ситуації, коли мадярські війська зайшли вже досить далеко в глибину краю, Німеччина не може дати помічі Карпатській Україні, бо це б могло викликати збройний конфлікт з мадярами й поляками". З огляду на це консул радив "добровільно податися мадярам" [182, с.114]. Саме представник мадярського уряду в ультимативній формі передав Августину Волошину вимогу капітулювати і без спротиву передати Закарпаття Мадярщині. На вимогу капітуляції з боку німецького консула Гофмана полковник Колодзінський відповідав, що в лексиконі українського націоналіста немає терміну «капітуляція» і ворог його не зможе поставити на коліна – ніколи. Було проголошено загальну мобілізацію до рядів Січі. Текст мобілізаційного заклику було надруковано на сторінках газети «Нова свобода» 16 березня 1939 року: «УВАГА! Бувші військові старшини, підстаршини й вояки,

голосіться! При міністерстві війська в Хусті утворився генеральний штаб під проводом полк. Єфремова. Формується армія Карпатської України. Всі бувші військові старшини, підстаршини й вояки, голосіться до головної команди армії, і тому нехай не буде ні одного вишколеного вояка, який би не заоферував свої прислуги своїй Державі. Служили ми цісарям, всяким чужим президентам, то послужім тепер своєму народові.

Вояки, Вас кличе рідна Держава» [274, с.218].

З мобілізованих вояків і добровольців створювали відділи Січі, роззброювали чеську поліцію, жандармерію і з їхньою зброєю марширували на південь, щоб загородити дорогу мадярам.

Хоч політичний провід Карпатської України фактично капітулював під тиском подій, керівники "Карпатської січі" вирішили дати останній бій мадярським загарбникам. Однак боєздатність загонів січовиків виявилася занадто низькою. Не дивлячись на те, що "Карпатська Січ" нараховувала 10-12 тис. членів, військовий вишкіл мала незначна частина з них. А кількість озброєних бійців не перевищувала, мабуть, 2 тисяч чоловік. З огляду на зазначене розраховувати на тривалий спротив угорським військам було нереально. Не дивлячись на героїзм січовиків, організована збройна боротьба в Карпатській Україні фактично припинилася 19 березня 1939 р. Невеликі партизанські групи, переважно в гірській місцевості, ще довгий час турбували окупантів. Загалом втрати "Карпатської січі" вбитими були трохи більше 100 чоловік. Загальна ж кількість загиблих в цих подіях українців оцінюється в 5 тис. осіб [203, с.68], серед них були М. Колодзінський і З. Коссак, провідні члени КЕ ОУН на ЗУЗ. Вони були захоплені в полон біля Солотвино і розстріляні угорцями без суду і слідства. Але разом з тим, як стверджує польський дослідник Висоцький В.: «Поразка короткотривалої збройної боротьби на захист Карпатської України не дискредитувала ОУН в очах більшості українців» [304, с.393].

Спільно з тисячами місцевих патріотів ці революціонери боронили молоду державу перед наступом мадярських агресорів. «Карпатська Україна вчинила перший спротив в Європі, щоб збройною рукою зупинити «нове порядкування» Європи Німеччиною, це був перший стріл у «нову Європу» Гітлера!». Такими словами охарактеризував Ярослав Стецько історичне значення виступу націоналістів-революціонерів на Закарпатті [275, с. 26].

Незважаючи на поразку Карпатської Січі, ПУН не покидав надії на допомогу Німеччини у відторгненні українських земель від Москви, тому напередодні Другої світової війни працював над створенням українських військових частин при німецькій армії. Командування вермахту обговорювало такі пропозиції із застереженням та обережністю, оскільки вже готувався ґрунт для зближення між Москвою та Берліном. Однак представники відомства адмірала Канариса все-таки зважилися на формування українського легіону, вишколення якого відбувалося в австрійській місцевості Зауберсдорф. Серед його складу переважали стрільці Карпатської Січі й оунівці, які жили в еміграції в Німеччині чи перейшли на її територію з Польщі до вересня 1939 року. У Зауберсдорфі проводилося військове навчання, звідки його слухачів маленькими групами переправляли

на подальше вдосконалення, в основному до Німеччини [278, с.64 – 70]. Вишкіл українського легіону, за твердженням З. Книша [84, с.112] назва якого – «Військові відділи націоналістів», здійснювався у глибокій таємниці. Всього зібралося 600 чоловік, яких поділили на два курені. Загальну команду від Проводу ОУН здійснював Р. Ярий, а у вишколі брав участь генерал В. Курманович. Крім загальновійськової підготовки, українських військовиків навчали поліційної справи, а також водінню автомобіля та мотоцикла [278, с. 64 – 70].

Напередодні німецько-польської війни загін перекинули до Словаччини. Він отримав назву "Берг Бауерн Гільфе (ВВН)" в перекладі з німецької - "допомога гірським селянам". Очолив ВВН полковник Р. Сушко. Німці не планували використовувати українців у військових діях. Українському легіонові відводили роль допоміжної робочої частини [160, с. 45]. Вишкіл Українського Легіону здійснювався у глибокій таємниці. Бійці зобов'язувалися приховувати від посторонніх свою національність, мусили вживати псевдоніми або німецькі імена [87, с.7-8]. У серпні 200 бійців загону проходили активний вишкіл і їхнім завданням було посприяти антипольському повстанню у Галичині.

В оперативно-тактичному плані ВВН належав до сил 14-ої армії генерала Ліста з групи армій "Південь", якими командував фельдмаршал Руштенд. В середині вересня 1939 року загін Р. Сушка, загальною чисельністю 200 чоловік, рушив з території Словаччини на Сянок-Турку-Ліско. Пізніше окремі частини Українського легіону дійшли до Стрия, Самбора та Львова. Вони брали участь в арештах польських солдатів з розгромлених частин, допомагали німцям в охороні порядку, в контактах з місцевим населенням, у встановленні військової адміністрації. Так, в Самборі учасникам ВВН вдалося захопити архів місцевої поліції, в якому містилися відомості про боротьбу репресивних органів Польщі з ОУН [139, с.36].

За весь час існування Українського Легіону його дії обмежувалися кількома наступами на невеликі польські гарнізони, обози й загоны. Коли Польща як держава перестала існувати, Український Легіон фактично було розформовано. Німецьке ж командування запропонувало реорганізувати Легіон у поліцейське формування, на що полковник Р. Сушко склав повноваження командира [230, с.146]. Такою була перша спроба оунівців організувати в складі німецької армії українську збройну формацію. Але лідери ОУН продовжували наголошувати на веденні вишкільної роботи з кадрами для творення майбутньої національної армії.

Таким чином напередодні Другої світової війни в рядах Організації Українських Націоналістів вже були вишколені військові кадри, готові боротися за свободу українських земель і почати відновлення та розбудову української державності з наших західних теренів, так званої «Срібної землі». На клаптику Закарпаття було проголошено Карпатську Україну і українські націоналісти стали серцевиною патріотів нової держави. На жаль дії бойовиків ОУН не завжди знаходили підтримку та організаційну зверхність Проводу, який в той час підпадає під вплив німців. Коли ще Європа перебувала в стані хоч і тривожного, але спокою,

українці вже боролися проти угорських завойовників. Незважаючи на жертви, здобувався досвід ведення бойових дій, який вже використали бійці ВВН на початку німецько-польської кампанії. З іншого боку більшість членства організації починає критично ставитися до німців та їх сателітів як визволителів українських земель, і роблять ставку на власні сили.

Цей період був позначений напруженою політичною боротьбою, в умовах якої Організація Українських Націоналістів показала свою здатність до боротьби, плекаючи стратегічну мету – створення незалежної Української Соборної Самостійної Держави.

Таким чином встановлено, що розробка на Установчому Конгресі, II Великому Зборі ОУН програмних документів та норм щодо військово-організаційної структури, вишколу знайшли своє практичне втілення у створенні перших військових загонів на Волині, набутті бойового гарту у в оєнному конфлікті на Закарпатті та удосконаленні воєнної майстерності націоналістів у рядах німецької армії супроти польських сил.

Все це говорить про те, що документи ОУН на той час були досить реалістичними. Вони отримали перспективу в роки Другої світової війни в організаційному оформленні національного підпілля та веденні бойових дій Українською Повстанською Армією.

РОЗДІЛ 3

Роль провідних військовиків ОУН у розробці української воєнної доктрини

Тисячолітні історії держав свідчать, що їх існування залежало від наявності боєздатних збройних сил. Тому армія традиційно завжди займала найвищі щаблі серед державних інституцій. Водночас історія війн засвідчує: ні одна армія, як би вона не була добре озброєна і вишколена, не може перемогти без досвідчених воєначальників і полководців. Її лице завжди визначають генералітет і офіцерський корпус – хребет війська, який концентрує і втілює в собі історичний воєнний досвід, національні військові традиції, зберігає спадкоємність поколінь. Українські національні визвольні змагання ХХ ст. ще раз підтвердили - перемога або поразка визначаються не тільки співвідношенням сил і реальністю планів, але й тим, хто стояв на чолі війська. Військову діяльність ОУН потрібно розглядати у контексті персоналій військовиків і їх творчого наукового та публіцистичного доробку.

Життєпис військових діячів ОУН водночас є доповненням до історії ОУН, і разом з тим – якомога докладнішим викладом процесу становлення, розвитку і діяльності цих визначних націоналістів-революціонерів. Вони не просто зробили в український визвольний рух середини ХХ ст. дуже важливий внесок, але й істотно вплинули на його масштаби, зміст, потужність і тривалість.

Здобуття Незалежності, Соборності, Державності і створення національних Збройних Сил України стали визначальною метою та змістом

життя багатьох з них. Багатогранні таланти, цілеспрямованість і працьовитість у поєднанні з глибоким патріотизмом і готовністю до постійної безкорисливості дає можливість сказати, що в питаннях організаційно-військової справи вони були фаховими, освіченими, високоєрудованими і авторитетними діячами ОУН. Отож, організатори та керівники української національної революції входять до ряду найбільших, найвизначніших і заслужених постатей української історії.

З огляду на теоретичний аналіз наукового та публіцистичного доробку військових діячів ОУН можемо вважати, що для класифікування їх опублікованої спадщини можна використати загальноприйняті документознавчі ознаки. В останньому варіанті документознавчого державного стандарту [48] пропонується здійснювати поділ усіх видань на види за цільовим призначенням, яких розрізняють тринадцять. Звернемо увагу лише на ті, до яких можна віднести праці військовиків. В першу чергу це – «наукове видання» яке є «результатом теоретичних і (чи) експериментальних досліджень, а також підготовлених науковцями до публікації пам'яток культури, історичних документів та літературних текстів» [48, с.12]. Серед наукових видань розрізняють дві групи: 1) науково-дослідні видання (що містять відповідні твори); 2) джерелознавчі видання, або «документальні наукові видання», що містять історичні документи, що пройшли текстологічне оброблення, мають коментарі, вступні статті, допоміжні покажчики та інші елементи науково-довідкового апарату видання

Щодо науково-популярного видання, то – це «видання відомостей теоретичних та (чи) експериментальних досліджень в галузі науки, культури і техніки, викладених у формі, зрозумілій читачам-нефахівцям». Від попереднього (тобто «наукового») видання це поняття відрізняється тільки вказівкою на читацьке призначення та на доступність викладу матеріалу. Науково-популярні видання мають підвиди, що розрізняються за читацькою адресою і відповідним цільовим призначенням: просвітницькі видання (мета – розширення кругозору масового читача); призначені для фахівців суміжних наукових дисциплін (щоб познайомити з підсумками досліджень чи способами розв'язання актуальних наукових проблем); призначені для практичних працівників (щоб донести інформацію про нові досягнення науки з метою використання їх в практичній діяльності).

Серед науково-популярних видань поширені: замітка (інформаційне повідомлення), науково-популярна стаття, монографія, нарис, в тому числі і біографічний, огляд, енциклопедія. Структура і довідковий апарат цих видань мають ряд особливостей. Характер передмови до видання багато в чому залежить від конкретного адресата. Власне таких видань є найбільше серед опублікованих військовиками.

Серед типів літератури, які подають знання вирізняється навчальне видання як «видання систематизованих відомостей наукового або прикладного характеру, викладених у зручній для вивчення і викладання формі» [48]. Навчальні видання, як правило, за своїм змістом і структурою

відповідають певним програмам навчання. Так, це підручник, навчальний посібник, наочний посібник та програмно-методичні видання, які в свою чергу розрізняються за такими видами: курс лекцій, текст лекцій, хрестоматія, практикум, збірник задач, збірник вправ, навчальна програма, навчальний план, методичні вказівки та інші. Начальне видання використовувалося для забезпечення вишколу членів ОУН у вигляді підручників, навчальних посібників та програмно-методичних рекомендацій.

Тематика також може визначати тип видання. Прикладом такого може бути громадсько-політичне видання – «видання твору громадсько-політичної тематики». У визначенні цього виду переплетено дві ознаки: цільове призначення – найширшому загалу читачів, і тематика – про суспільно-політичні події, соціальні питання. За своїм складом та об'ємом інформації їх можна поділити на дві групи: документальні моновидання та збірники і теоретико-пропагандистські видання. Зараз до цього виду видань також можна віднести видання творів публіцистичної літератури, де серед основних жанрів домінують: публіцистична стаття, нарис, текст промови, рецензія, огляд, інтерв'ю, бесіда.

Мемуарну літературу до загальної структури видів не включено, але такий жанр існує і це дуже важливо для розгляду творів військовиків ОУН означеного періоду. Беручи до уваги особливості внутрішньої форми видання: обсяг, структуру, стиль викладу матеріалу, цільове та читацьке призначення, можемо виділити такі жанри мемуаристики: спогади, автобіографії, щоденники, листування (епістолярна література), записна книжка, записки.

Здійснюючи класифікацію основних видань діячів ОУН, в першу чергу зазначимо, що це твори науково-популярного характеру, публіцистична, мемуарна література, статті і узагальнюючі праці наукового змісту. Їх характеристика та вивчення дасть багатий матеріал для подальшого розгляду діяльності Організації Українських Націоналістів, а власне її військової проблематики.

3.1. Дві концепції військової стратегії ОУН у міжвоєнний період

Керівники ОУН, серед яких було чимало колишніх вояків, глибоко усвідомлювали необхідність творення власних збройних сил. А за власним бажанням нація може розв'язувати всі проблеми тільки у своїй власній самостійній державі, тому для поневоленої нації найважливішим завданням мусить бути здобуття і закріплення своєї самостійної та соборної держави [217, с.138]. Здійснити це завдання можна тільки шляхом революції, збройного виступу. А збройне повстання вимагає ґрунтовної підготовки.

Щодо побудови та організації армії в ОУН існували два діаметрально протилежні погляди. Частина оунівців вважала, що Українська Армія має формуватися як регулярна одиниця в еміграції. На цій позиції стояли еміграційні військовики Організації М. Капустянський, В. Курманович, Р.

Сушко, М. Сціборський. О. Сенік та ін. На думку теоретиків даної доктрини, український військовий провід буде творити свою збройну силу на займанщинах, а в разі війни чи збройного конфлікту склад української регулярної армії буде складатися з вояків, що набули військового знання в лавах окупаційних армій.

Зовсім іншу тактику застосовували до «українських частин у ворожій армії або супроти поодиноких українців, які виконують службу у чужому війську на наших землях. Між ними треба пропагувати національну ідею, вказувати безнастанно на його пригноблене положення... Треба переконати, що кожний українець має служити в чужому війську на те, щоб виконати цю службу в інтересах української нації, чи для придбання військового знання, яке придасться йому при творенні української армії, чи для руйнування ворожої» [259, с.1-2]. Таким чином, ОУН у власній теоретичній військовій концепції відводила важливе місце не тільки проблемам творення власної армії, але й деструктивній роботі в середовищі ворожих армій.

У воєнній доктрині ОУН було також питання роботи з молоддю. Говорячи про військову підготовку молодого покоління, визначальним ОУН вважала морально-психологічну підготовку, фізичне виховання, військовий вишкіл.

Для детальної роботи з військових питань було створено Військовий штаб ПУН, який розподілив свої функції між трьома організаційними осередками. Перший на чолі з генералом М. Капустянським знаходився в Парижі й у його обов'язки входило: опрацювання загальних планів мілітарної політики, координація всіх військових осередків ОУН, випуск науково-дослідницької та навчальної літератури, налагодження контактів з іншими військовими організаціями. Основною матеріальною базою для нього став створений у Франції Український Народний Союз. Другий, інформаційно-дослідницький осередок на чолі із підполковником В. Колосовським та його заступником інженером М. Сележком діяв у Голландії. Основним його завданням було вивчення військово-політичної ситуації у країнах-окупантах: СРСР, Румунії, Чехо-Словаччині, Польщі. Третій осередок на чолі з полковником Р. Сушком діяв у Відні, з 1933 р. його очолював генерал В. Курманович. Осередок займався стратегічним плануванням та організаційною діяльністю [180, с.117-118].

Протистояння двох воєнних доктрин ОУН — орієнтація на власні сили та на допомогу із-за кордону — сягнуло апогею в 1938 р., коли вирішувалася доля Карпатської України. Прихильники першої доктрини — М. Капустянський, В. Курманович, Р. Сушко — виступали проти заходів «крайовиків», орієнтуючись на Німеччину. Через ПУН вони заборонили членам ОУН із Західної України брати участь у подіях на Закарпатті. Ще за життя Євгена Коновальця було створено два штаби для вироблення спільної позиції щодо дій на Закарпатті. Перший — на чолі зі Сціборським, Сеніком і Ярим працював над політичним аспектом, другий — на чолі з Капустянським, Колосовським, Курмановичем та Колодзінським розробляв військову стратегію. Але трагічна смерть Є. Коновальця перешкодила цим заходам і

керівництво ОУН так і не виробило спільної позиції [217, с.549-551]. Ще в свій час голова ОУН Є. Коновалець висловив свій погляд на підготовку національної революції: "Націоналістичний рух мусить далі створити всю ту необхідну, на мою думку, систему, яка після проведення революції, могла б забезпечити українську державність перед небезпеками і взагалі в цю ж хвилину подати обриси тієї держави" [97, с.423], водночас відкидаючи звинувачення в міжнародному тероризмові, він твердив: "... я мушу дати пояснення, що український визвольний рух в основі не терористичний. Його завдання - в першу чергу підготувати український загаль до того, щоб у випадку якихось міжнародних комплікацій українська нація була зріла до тих подій та щоб при розвитку тих подій була вона підготована до створення своєї держави..." [202, с. 962].

В момент формування держави Карпатська Україна прихильники революційної концепції взяли енергійно до творення Карпатської Січі на чолі зі штабом (шеф – підполк. М.Колодзінський), що включав пор. Р. Шухевича. хор. З. Коссака та ін. [137, с.422].

3.1.1. Теорія творення регулярного війська та її прихильники

Визначні військові діячі, командири визвольних змагань 1917-1920-х років стали прихильниками творення регулярного українського війська на теренах чужих держав. До докладного розроблення української воєнної доктрини та її остаточного оформлення долучилося чимало українських військовиків. На підставі зібраних матеріалів було оформлено тези організаційних форм збройних сил на перший період визвольних змагань, які були викладені у редакційній статті «До питання української воєнної доктрини» воєнно-наукового збірника «Війна і техніка» (1938 р.), підготовленому М. Капустянським. Доктрина передбачала, що в разі, якщо відновлення української державності почнеться національною революцією, то «український військовий провід буде творити свою збройну силу на займанщинах. А коли буде використано майбутню війну, або збройний конфлікт за участю Польщі чи СРСР, коли «поважна кількість українців правдоподібно опиниться в різний спосіб на теренах великих потуг, з якими нам буде по дорозі. Таким чином персональний склад нашої регулярної армії буде складатися з вояків, що набули військового знання в лавах окупаційних армій». Стаття закінчується конкретними тезами: «По-перше, по формі українська армія творитиметься на зразок окупантських частин із необхідними корективами. Друге: по духу вона буде національною армією зо всіма її додатними рисами. Третє: сувора дисципліна, повне довір'я між старшинами і вояками. Четверте: відновлення славетних стягів визвольної боротьби. По-п'яте: додержання територіальної системи для вояків, старшина з різних земель. Шосте: добре організоване запілля і сильна влада

на місцях. Сьоме: в районі операцій регулярних частин та в запіллі – всі повстанчі відділи розв'язуються або реорганізуються в зглядно загальній системі. Нарешті очолює боротьбу в усіх її ділянках провідник зверхник» [169, с.8-10]. Генерал М. Капустянський одним із перших відтворив широкомасштабну роботу ОУН, виклав її воєнну доктрину.

Капустянський Микола – «Низоля» народився 6 лютого 1880 року у селі Чумаки поблизу Катеринослава в сім'ї православного священика [1, арк. 1]. Після закінчення Одеського юнкерського піхотного училища у 1904 році у ранзі підпоручника, отримав бойове хрещення у війні з Японією. У 1912 році закінчив Імператорську Миколаївську академію Генерального штабу у Петербурзі працею «Повітряна розвідка» і поїхав за призначенням на посаду викладача у Віленське військово училище. Перша світова війна почалася для М. Капустянського на службі ад'ютантом штабу окремої 5-ї стрілецької бригади, а до 1917 року він був підвищений до полковника. Організаційне творення Збройних сил України 1917-1920 рр. відбувалось із практичною участю М.Капустянського. В інтернованій армії УНР він займав посаду Третього генерал-квартирмейстра.

З переїздом до Парижу та масовим творенням українських емігрантських організацій, у 1924 р. М. Капустянського вибрано головою Української Громади у Франції. В цьому ж році він організував військові курси та надрукував шість лекцій до збірника «Військове Знання».

Недругорядну роль у створенні Союзу Українських Емігрантських Організацій (СУЕО) у Франції відіграв ген. М. Капустянський – як голова Української Громади в Парижі, що увійшла в січні 1925 р. до складу Союзу, визнавши себе емігрантською організацією, що стоїть на «грунті Самостійності Держави Української і Соборності земель...» [10, арк. 2-2 зв.].

1926 рік став переломним у політичній біографії генерала: «...я приєднався до Української Військової Організації (УВО), очоленої славним Командиром Січових Стрільців Євгеном Коновальцем» [78, с.97].

На Першому Конгресі націоналістів, який обрав бойового генерала до президії, Капустянський виступив із доповіддю «Військова справа» та виголосив два реферати: «Воєнна політика України» та «Справа інтервенції». Враховуючи фахову підготовку і високі організаторські здібності, М. Капустянського обрано головою Військової референтури ПУН. Саме він опрацьовував постанову Конгресу, яка окреслила цілі і завдання військової політики ОУН – чотири основні програмні засади військового будівництва.

Весною 1929 року М. Капустянський скликав конференцію, на яку прибули генерали М. Омелянович-Павленко, А. Кравс, В. Курманович, полковники К. Плохий, Р. Сушко, М. Сціборський. Було розглянуто низку важливих концептуальних питань щодо організації військового вишколу в нових умовах, видання воєнно-наукових праць та ін. Опрацьовані військовиками плани і позиції лягли в основу доповіді М. Капустянського на конференції ПУН 23 червня 1931 року «Військово-вишкільна акція», яка була схвально сприйнята учасниками збору [97, с.121].

Створення організаційної структури - штабу, а також крайових військових референтур почалося з Відня. Головний штаб, яким безпосередньо керував М. Капустянський, розмістився у Парижі. Саме він координував діяльність усіх структур, опрацьовував військові плани, керував вишколом, підтримував зв'язок з українськими комбатантськими організаціями в Європі та за її межами [78, с.98]. Його зусиллями у Данцігу були засновані курси для підготовки командних кадрів, на яких викладали ген. В. Курманович, пол. В. Колосовський та інші фахівці [217, с.489-490].

На початку червня 1933 р. голова проводу ОУН запросив працівників Військового штабу на конференцію в Берлін, де М. Капустянський доповів про стан вишкільної справи, зокрема про успішну працю старшинських курсів у Данцігу [225, с.96]. Оцінюючи діяльність М. Капустянського на чолі військової референтури, історик ОУН П. Мірчук писав: «Широку працю в ділянці теоретичного військового вишколу членства ОУН розгорнула референтура військових справ ПУНу, якою керував генерал Микола Капустянський – «Низола» при співпраці цілого штабу військових старшин як: В. Курманович, сотник Р. Ярий, полковник Р. Сушко, сотник С. Чучман, сотник С. Сенік, а від весни 1936 р. сотник О. Гасин і полковник М. Колодзінський – «Гузар» [217, с.498].

Багато праць з історії ОУН свідчать про тісний зв'язок голови організації з М. Капустянським, які часто листувалися, зустрічалися. М. Капустянський мав довготривалу поїздку за завданням Є. Коновальця до США та Канади у 1935-1936 рр., у ході якої займався організаційною, пропагандистською та дипломатичною діяльністю на користь ОУН. Він читав реферати на зборах і мітингах українських громад у Нью-Йорку, Клівленді, Чикаго, Міннеаполісу, зустрічався з керівниками емігрантських організацій, сприяв пожвавленню збирання коштів на Визвольний фонд.

З 23 серпня 1939 року М. Капустянський взяв участь у Другому Великому Зборі ОУН, який А. Мельник скликав у Римі. У ході збору він був обраний до президії Збору, виступив з доповіддю щодо військової частини Програми ОУН, одностайно схваленої делегатами. Відповідно очолив Військову комісію, до якої входили В. Курманович та Р. Ярий.

Влітку 1939 року за участю генерала Капустянського у Венеції ПУН на спеціальній нараді розглянув питання майбутньої війни та виробив тактику і стратегію українських націоналістів. Загалом генерал вважав прийнятним курс А. Мельника на співпрацю з Німеччиною [95, с.436].

М. Капустянський одним з перших військовиків високого рангу усвідомив важливість і необхідність уже в ході визвольних змагань почати глибокі дослідження епохальних подій в історії України, проаналізувати її здобутки і втрати.

У 1930-х роках генерал спричинився до видань серії підручників «Військові знання», збірників «За збройну Україну» та «Війна і техніка». З під його пера вийшли змістовні науково-історичні праці «Українська Збройна Сила і Українська національна революція», «Іспанська громадянська війна», доповнення до «Історії українського війська» та «Золоті ворота.

Історія Січових Стрільців», спогади «Славетна дія під Чорним Островом». Слід відзначити праці Капустянського, як члена Проводу Українських Націоналістів, присвячені історії ОУН, зокрема «Військова підготовка ОУН», та мемуарні – «Нариси споминів 1929-1939 років», «На екрані моєї пам'яті», «Пригадалося».

Головним напрямком воєнно-історичних студій Миколи Капустянського були проблеми Української революції, історія збройної боротьби українського народу за незалежність, що весь час було головним стрижнем розбудовчої політики українських націоналістів першого десятиліття.

Крім науково-історичних праць, у творчій спадщині М. Капустянського є низка мемуарно-аналітичних, де він як безпосередній учасник знакових подій Української революції та згодом як член проводу ОУН з притаманним йому професіоналізмом змалював минулі події.

Праця «Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році» відзначається науковою глибиною та концептуальним мисленням і фактично відкрила історіографію визвольних змагань військовим історикам українського зарубіжжя.

В передмові М. Капустянський пише: «Автор має надію, що він своєю працею знову спричиниться до поширення і поглиблення серед українського суспільства, а зокрема молоді, відомостей про героїчні чини нашого війська, що довгий час у несприятливих умовах змагалося за найвищий ідеал нації – її державність. Бо, чи може існувати більш цілюще джерело віри у майбутнє, щоб перетривати сучасне та відповідно підготуватися до переможного прийдешнього, як наше славне, українське революційно-мілітарне минуле» [80, с.5].

М. Капустянський першим серед українських істориків, висвітлив організацію вищих органів Збройних сил України та дав відверту характеристику їх керівникам, вказуючи на позитивні й негативні сторони кожного, починаючи з Головного Отамана. Варто зауважити прихильність автора до галичан, які служили в армії УНР. Як найліпшу і найнадійнішу збройну силу М. Капустянський визначав групу Січових Стрільців Є. Коновальця, яка мала дві піші та Залізничну дивізії. На його погляд командувач був «взагалі більше політик і дипломат аніж військовик», водночас «розумна людина, дуже честолюбива, чудово орієнтується в різних політичних течіях. Уміє підтримувати свій авторитет... Бойове керівництво військом покладав на своїх начальників штабів, даючи їм вільну руку» [80, с. 47].

«Героїзм, завзятість, мертвенність, що їх виказало українське вояцтво та революціонери-повстанці, кров та кості, що ними вони засіяли розлогі степи України, будуть тим ґрунтом, з якого будуть виростати нові покоління борців. Вони принесуть прапори українських воїнів до Храму Самостійної Української держави» [79, с.200], - такими пророчими словами завершує епопею визначний військовий історик Української революції генерал М. Капустянський.

Діяльності УВО-ОУН присвячено кілька мемуарно-аналітичних та історико-теоретичних праць генерала Капустянського: «Нариси споминів 1929-1939 років» та «Військова підготовка ОУН [78, с. 97-106; 180, с.115-140]».

«Я належав до того крила Визвольного Руху, - писав М. Капустянський, - яке наголошувало на необхідності соборності всіх українських земель, повну політичну незалежність наших визвольних дій» [78, с.97]. Автор підкреслював, що під впливом діяльності УВО в другій половині 1920-х років на базі націоналістичних ідей виникли нові об'єднання. «Таким чином, виникла потреба революційній УВО, шляхом реконструкції, надати також і характер політичної організації, з усіма далекойдучими наслідками», тобто поєднати усі націоналістичні сили [180, с.116]. Це було зроблено на Першому Конгресі Українських Націоналістів, де за його активною участю опрацювали військову доктрину ОУН, яка передбачала поетапне будівництво Українських Збройних Сил.

Вперше в історіографії ОУН саме М. Капустянський відтворив широкомасштабну роботу Військової референтури, її структуру і методи діяльності. Найбільше увагу автор приділив діяльності Крайового осередку у Відні, який був «нашим першим стратегічно-політичним передпіллям у доступах до рідних земель» [78, с.98]. Його керівником став фронтовий побратим генерала, колишній командир дивізії корпусу Січових Стрільців полковник Р. Сушко – «здібний і бойовий старшина-січовик, учасник 2-го Зимового походу, колишній Комендант УВО на ЗУЗ (Західно-українських землях)» [78, с.98]. Іншим осередком був Роттердамський у Голландії, яким керував полковник Генерального штабу В. Колосовський, колишній військовий аташе УНР у Франції.

У головній штаб-квартирі Військової референтури у Франції йому вдалося налагодити видання праць воєнно-наукового та історичного характеру й заснувати власний часопис «Українське слово», серійне видання «Військове знання» за особистим редагуванням. Автор відзначав, що побачило світ сім випусків: «а) вступна лекція, б) піхота, в) повітряна фльота, г) артилерія, д) танки, е) кіннота, є) технічні війська.» і ці друки знайшли широкий відгук на рідних землях, в Європі і за океаном [180, с.120]. Протягом усього паризького етапу діяльності, М. Капустянський продовжував свої воєнно-історичні студії. «В еляборанті про Еспанську війну, - згадував він, - я дав аналіз її причин, етапів її розвитку, ролі регулярних військових частин і революційних Формацій ... стаття «До питання української воєнної доктрини» була немов підсумуванням нашого історичного досвіду у війнах, зокрема в періоді 1917-1922 років. З метою повнішого висвітлення того історичного досвіду я дав також свої завваги і доповнення до книги «Історія українського війська» [78, с.100].

У спогадах генерала відтворено активну діяльність і політичну роль Військової референтури ОУН у 1930-х роках, коли Європа переживала радикальні зміни, пов'язані з приходом до влади у Німеччині нацистської партії на чолі з Гітлером. «Це був рік великих змін у Німеччині, - згадував

автор. – Президент Гінденбург передав Уряд у руки А. Гітлера і веденої ним Націонал-Соціалістичної Партії. Ми добре знали писання останнього, зокрема у «Майн Кампфі» про конечність німецьких колоній на Сході і перетворення Райху в континентальну потугу. Але ми не знали як швидко уряд буде здійснювати цю програму» [78, с.100]. Отже, ПУНу необхідно було виробити певну політику щодо нової влади. М. Капустянський підкреслював, що у відношенні стосовно особи Гітлера «у нас були гори сумнівів і непевності» [78, с.100].

Цікавими роздумами і аналітичним аналізом позначено розділ «Карпатська Україна» з праці «Військова підготовка ОУН». Автор намагався показати, чому «саме ця українська невеличка, Богом забута на протязі довгих століть, бідна країна, раптом набирає поважної політично-стратегічної ролі. Нею зацікавилися держави Осі і Антанта, і Сталін» [180, с. 130]. М. Капустянський відзначав, що провід ОУН пильно стежив за подіями на Закарпатті.

В цій же роботі М. Капустянський дав аналіз планів нацистської верхівки, реалізація яких спричинила вибух війни. «Я мусів би подбати про те, - мав на увазі таку ситуацію Й. Ріббентроп, - щоб Український Самостійницький Рух полковника Мельника зробив революцію для винищення поляків і жидів. Але тоді вже треба було б рішуче запобігти поширенню цього руху на Російську Україну» [180, с.134]. Керівництво ОУН вважало цю концепцію можливою для реалізації планів «подальшої визвольної боротьби», але відкидало підступні плани винищення «польського і жидівського населення західних і східних земель» руками українських націоналістів, підкреслював генерал у своїй праці «Військова підготовка ОУН».

Визначною подією в історії ОУН став II Великий Збір українських націоналістів у Римі 27 серпня 1939 року. Розглядаючи його роботу, М. Капустянський зазначив, що він пройшов у «атмосфері взаємного довір'я і гармонії». ОУН очолив Андрій Мельник, за його словами «гідний наступник – вояк, патріот, революціонер, державник і хрустально чистий джентльмен» [180, с.135]. Президію ПУН склали досвідчені провідники: О. Сенік-Грибівський, М. Капустянський і Я. Барановський.

Генерал-полковник М. Капустянський був одним із талановитих військовиків, які в умовах еміграції закладали основи історіографії українських визвольних змагань. А в період творення та становлення ОУН зробили свої висновки щодо військової стратегії української армії у міжвоєнний період.

Член ПУН з військових питань **Курманович Віктор** - «Торк» народився 26 лютого 1876 року в селі Вільшана на Золочівщині в сім'ї греко-католицького священика. Кадетську школу в Лобозові (передмістя Кракова) закінчив кращим учнем, отримав призначення на старшинську посаду до 48-го пішого полку в м. Кремс на Дунаї. У 1902 році Курманович закінчив Віденську Військову академію (Крігшуле) і дістав призначення до австрійського Генерального штабу. Воював на російському та італійському

фронтах, отримав підвищення до звання полковника. Після поразки австрійських військ на італійському фронті полковник Курманович виїхав на батьківщину в грудні 1918 року, де знаходився уряд і Військове міністерство ЗУНР. Відразу ж отримав завдання від командувача Галицької армії генерала М. Омеляновича-Павленка очолити бойову групу «Північ». Отримавши черговий досвід в жорстоких боях з поляками, В. Курмановичу випало завдання реорганізувати Галицьку армію.

Як військовий міністр ЗУНР і начальник штабу Галицької армії, 1919 року В. Курманович висував оригінальні плани подальшої боротьби, але урядом ЗУНР та командуванням армії вони були відхилені. Після безперервних боїв у жовтні-листопаді 1919 року УГА фактично було ліквідовано, генерал Курманович виїхав до Чехословаччини на лікування.

Завдяки великій організаторській роботі В. Курмановича у таборі для інтернованих частин УГА діяла гімназія, виходив журнал «Український скиталець», працювали різні фахові курси.

З моменту становлення ОУН В. Курмановича обрано членом Проводу Українських Націоналістів, заступником голови Української Націоналістичної Організації. Саме він був співкерівником референтури з військових справ [217, с.483].

В першій половині 30-х років генерал В. Курманович керував військовим перевишколом колишніх старшин УГА у Данцігу, був організатором багатьох заходів військової еміграції. 21 січня 1938 року Курманович виступав з доповіддю на зібранні української військово-політичної еміграції в Берліні, що було присвячено 20-м роковинам битви під Крутами. У ньому брали участь представники Німеччини – міністр закордонних справ Ріббентроп, діячі Міністерства внутрішніх справ. Українські вояки на чолі з В. Курмановичем поклали вінки на могилу Д. Вітовського [140, с. 7].

1938 року В. Курманович ввійшов до складу окремого штабу відпрацювання проблеми Закарпаття під військовим аспектом з огляду на його важливу мілітарну роль для українських революційних сил у боротьбі проти Польщі та Москви [217, с.549]. Вже 4 грудня 1938 року в Хусті ген. В. Курманович, як представник ПУНу до уряду Карпатської України, брав участь в параді десяти тисяч січовиків. «Поява генерала Курмановича в Карпатській Україні в час святкування 22-го Січня піднесла мораль населення і Січі» [99, с. 76].

Після трагедії в Роттердамі ген. В. Курманович взяв участь у похороні тіла полк. Євгена Коновальця 28 травня 1938 року.

На Другому Римському Зборі 27 серпня 1939 року В. Курмановича було вибрано членом Президії Збору, а також він працював у складі військової комісії.

Як член ПУН та досвідчений військовик він брав активну участь у створенні підручника з військового вишколу. Подаючи основні програмові засади навчання, підручник вийшов в Парижі в 30-х роках і разом із воєнно-науковими збірниками «За збройну Україну» та «Війна і техніка»

розповсюджувались у середовищі ОУН та української еміграції в Європі та за океаном [224, с.304].

Також у Канаді завдяки зусиллям Стрілецької Громади був виданий «Начерк підручника для українських старшин і підстаршин» із передмовою генерала Віктора Курмановича [226].

Вартісним є публіцистично-методичний доробок В. Курмановича, який прилучився до вишколення військових кадрів ОУН та створення методичного забезпечення цього навчання.

Сушко Роман – «Сич», «Сичевський», «Степан Мельничук». «Гіполіт», «Борис», «Кієвський», «Кіндрат», «Кібіц», «Ленін», «Микита» - народився 9 березня 1894 року у с. Ременові (тепер Кам'яно-Бузького району Львівської обл.).

З перших днів заснування військового товариства «Січові стрільці» (1913 р.) став його активним діячем. Пройшовши військовий вишкіл під керівництвом українських старшин запасу австрійської армії, Р. Сушко очолював стрілецький підрозділ 1914 року у Львові. Брав участь у Першій світовій війні на посаді командира легіону УСС. Після нещасливої для січовиків битви на Лисоні в 1916 році Р. Сушко разом із старшинами полку А. Мельником, В. Кучабським, І. Андрухом, Ф.Черником та іншими потрапив у російський полон. І тільки в січні 1918 року втік з російського табору Дубровки для військовополонених. Романа Сушка обрано до складу Стрілецької Ради поряд з Є. Коновальцем, А. Мельником та іншими авторитетними старшинами. Учасник багатьох визвольних боїв в армії УНР, Р. Сушко отримав чин полковника та керував бригадою в операції Другого Зимового походу.

Поразка українських збройних змагань не зломилу духу Р. Сушка: двічі (1923 і 1928 рр.) був заарештований. У 1927- 1930 рр. Р. Сушко був краєвим командантом УВО., з 1930 р. – член Проводу Українських Націоналістів. Весною 1929 року – учасник конференції українського генералітету в Празі, скликаній Є. Коновальцем, в якій брали участь М. Омелянович-Павленко, М. Капустянський, А. Кравс, В. Курманович та інші.

В листопаді 1931 року Р. Сушко подавав петицію до Ліги Націй в Женеві з протестом проти тортур, які застосовували поляки до українських політичних в'язнів. Як можна було заздалегідь передбачити, петицію поляки відхилили, мотивуючи це наступним: «Виходить ясно, що виступ п. Сушка це тільки один із численних виявів антипольської пропаганди, веденої з таким завзяттям Організацією Українських Націоналістів, що творить, як це загально відомо, надбудову і політичну агентуру Української Військової Організації (УВО)» [192, с.97].

За дорученням Коновальця Р. Сушко у 1931-1932 роках виїжджав до Канади і США для встановлення тісних зв'язків з організаціями і товариствами української, зокрема військової еміграції. Він впродовж восьми місяців провадив активну пропагандистську роботу, «об'їздив всю Канаду з доповідями про українську боротьбу на рідних землях... скріпив молоді відділи Стрілецької Громади, започаткував збірку Фондів на українських

воєнних інвалідів» [78, с.102].

Слід відзначити, що за його діями постійно спостерігали репресивні структури радянської України. Ім'я Сушка часто зустрічається в документах Центрального державного архіву громадських об'єднань України. В одній із багатьох інформацій про діяльність УВО-ОУН у лютому 1931 року зазначалось, що Р. Сушко разом із Є. Коновальцем, В. Кучабським входить до проводу організації і виявляє надзвичайну активність у військовій роботі серед галицької молоді [12, арк.180].

Військові справи займали все більше місця у діяльності Р. Сушка. Він займався організацією підпілля на Закарпатті. Сушко був представником ПУН у Краківському центрі ОУН. У зв'язку з агресією проти Карпатської України, члену військового штабу ПУН, який зосередився у Відні, полковнику Р. Сушку німці не дозволили виїзд на Закарпаття.

Навесні 1939 року у селищі Зауберсдорф біля Відня було розгорнуто формування Українського Легіону, командиром якого призначено полковника Сушка. Коли Польща як держава перестала існувати, Український Легіон, а справедливіше Легіон полковника Р. Сушка, фактично було розформовано. Німецьке ж командування запропонувало реорганізувати Легіон у поліцейське формування, у відповідь на що полковник Р. Сушко склав повноваження командира і виступив перед українськими легіонерами з промовою. «Слово полковника Романа Сушка... Вояки! У світі політична ситуація така, що кожної хвилини може змінитися. Сподіваюся, що ви бодрі духом. Не забувайте, що є виразниками українського війська. Вас горстка тут. Але ви представляєте собою справжню частину українського колективу. У вас мусить бути серце – гаряче, тверде і вояцьке. Свою службу сповняйте і надалі гідно на славу Україні. Слава Україні!» [230, с.146-147].

27 серпня 1939 року в Римі відбувся II Великий Збір Українських Націоналістів, але Р. Сушко в ньому участі не брав (займався військовою підготовкою добровольців). Головою Військової Комісії його обрали заочно, а членами цієї комісії стали: генерали М. Капустянський, В. Курманович та полковник Р. Ярій.

Р. Сушко як досвідчений військовик брав участь у написанні підручника з військового вишколу у першій половині тридцятих років, який видано в Парижі. Важливими та цікавими є публікації документальних праць в «Календарі Червоної Калини». Ці праці й дотепер не втратили своєї науково-пізнавальної вартості. Сучасний дослідник західноукраїнської періодики міжвоєнного періоду В. Передирій дав оцінку праць Р. Сушка: « У нарисі «Січові Стрільці за Центральної Ради (Мої спомини про I сотню СС)» полковник Сушко описує воєнні події за 1916-1918 рр., в яких брали участь стрільці. Спогади Р. Сушка, крім передачі фактів, цінні його оцінками політичних і воєнних ситуацій, влучними характеристиками відомих і пересічних осіб. Цікавою у спогадах постає особа самого автора, військового фахівця, що в стрільцях бачить лицарство, сповідує принципи гуманізму.

Блискуче написана кореспонденція Р. Сушка «Брат на брата (Матеріали до історії Ударної групи СС)». Він аналізує перебіг битви під станцією Гребінка, де зіткнулися полки Ударної Групи Української Армії і військо отамана Хименка. Захоплення героїзмом стрільців не закриває від Р. Сушка того, що це був «один епізод з братовбивчих змагань». Кількома короткими, але влучними прикладами автор розкриває трагізм ситуації, підсумовуючи, що через такі братовбивчі бої «упав великий Богдан, Мазепа, Дорошенко, Орлик – не видержали 1919 р. і Січові Стрільці...»

Заслуговує уваги спогад Р. Сушка «Базар (Могила 359 героїв)». У нарисі мова йде про один із останніх трагічних актів епопеї визвольних змагань – розстріл більшовиками стрільців під містечком Базар біля Коростеня у листопаді 1921 р. Автор аналізує причини невдачі цієї воєнної акції, серед яких головними, на його думку, були нечисельність загонів і їх недостатня озброєність, тактичні помилки командирів та ін. [242, с.88-89, 92-93]. Розглянуті праці Р. Сушка були опубліковані в «Національній думці» та «Календарі «Червона Калина», а також в окремому виданні «Полковник Роман Сушко (1894-1944): На вшанування його пам'яті» [230, с.205-245].

В своїй книжці «Хто вбив полковника Ю.Отмарштайна?..» автор подає в хронологічному порядку факти побутування полк. Отмарштайна в таборі для військовополонених і називає ці свідчення та матеріали мемуарами. Але також він зазначає, що «по можливості оминаю давати фактам моє власне освітлення» [276, с.4], оскільки ведеться слідство і право винесення вироку повинні використати правники.

А в своїй наступній статті [277, с.740-757, с.837-857], опублікованій після книжки, полковник Сушко вирішив таки дати фактам своє власне тлумачення, маючи на те кілька причин: не вийшли матеріали після здійснення розслідування; книжка Чеботарева компроментувала Р. Сушка і заплутувала справу; не було публічного розслідування та залучення знаючих свідків. Ці публікації проливають світло на події навколо вбивства полковника Ю. Отмарштайна і характеризують багатьох військовиків того часу.

Отже, Провід Українських Націоналістів об'єднував талановитих українських військовиків, які забезпечили розроблення воєнної доктрини ОУН на випадок світової війни. Вони мали фахову військову освіту, пройшли через горнило визвольних змагань 1917-1921 рр., були знайомі із теоретичними студіями провідних військових теоретиків світу. Тому у своїх військово-історичних працях посилалися на національно-історичний досвід княжих часів, козаччини, визвольних змагань 1917-1921 рр.; зуміли вивчити наслідки локальних воєн в 30-х роках в Іспанії, на Далекому Сході і, очевидно, вони бачили ОУН тією військовою потугою, яка зуміє організувати українське громадянство на боротьбу за свободу та незалежність України.

3.1. 2. Творення повстансько-партизанського визвольного війська

ОУН визначала себе виразником і провідником нації, засадничо стояла на позиції української державності, тому питання організації українського війська залишалися для Організації завжди актуальними. Серед тих, хто брав участь у військово-історичних та військово-теоретичних дослідженнях були члени ПУНу, а також члени військової референтури КЕ ОУН на ЗУЗ.

Вони і були переконані в тому, що національну армію необхідно творити на західноукраїнських землях, спираючись на власні сили. Це були «крайовики»: Ю. Головінський, С. Бандера, С. Охримович, І. Габрусевич, З. Косак, М. Колодзінський, Р. Шухевич, О. Гасин. Мілітаризацію ОУН на західноукраїнських землях проводили через структурні підрозділи — округних, повітових, районних проводів, де передбачалися посади референтів військового вишколу. Вони займалися організацією навчальних таборів та теоретичних курсів з військової справи. За підготовку та проведення вишколів відповідали бойовий референт і референт військового вишколу в Крайовій Екзекутиві ОУН. Справа підготовки власного війська починалася з ґрунтовної підготовки військових кадрів.

Керуючись переконанням, що національне повстання (революцію) можна підготувати лише революційними методами, чільне місце у реалізації воєнної доктрини ОУН посідали терористичні акти (атентати). Аналіз терористичної діяльності оунівців є актуальним з точки зору проблем сучасного міжнародного тероризму. В даному контексті варто зауважити, що тероризм українських націоналістів мав ряд особливостей. Зокрема, він обмежувався територією Польської держави, не спрямовувався проти цивільного населення, не використовував заручників. Перед міжнародними чинниками члени ОУН пояснювали терористичні акти як самооборону від польського державного терору, як пропагандистський засіб перманентної української національно-визвольної боротьби. У період 1930-1932 рр. УВО-ОУН проводить активну терористичну діяльність. 29 серпня 1931 року у Трускавці вбито колишнього начальника східного відділу МЗС Польщі, посла сейму Т. Голуфка [193, с.28]. 22 березня 1932 року бойовик Ю. Березинський у Львові розстріляв комісара львівської політичної поліції Е. Чеховського за жорстоке поводження із в'язнями [174, с.69]. Проведено п'ять гучних експропріаційних актів: під селищем Бібрка в липні 1930 року, під Бірчею 31 липня 1931 року, під Печеніжином 31 липня 1931 року, напад на пошту у Трускавці та польський «Банк Людови» у Бориславі 31 липня 1931 року [173, с.38-40] .

В результаті невдало проведеного експропріаційного акту на пошту у Городку в 1932 році, смерті бойовиків В. Старика та Ю. Березинського, арешту виконавців акту В. Біласа та Д. Данилишина, практика використання терористичних методів вкотре викликала бурхливі дискусії як в Проводі українських націоналістів, так і в Крайовій Екзекутиві. Обговорення цих проблем відбулося на Берлінській конференції керівного складу ОУН у червні 1933 року. Проект, запропонований С. Бандерою, в основі подавав

відмову від використання експропріацій, застосування терору передбачалось лише проти визначних діячів, яких ОУН вважала ворожими. Основну увагу в діяльності було вирішено звернути на вишкільно-бойову та протестаційну.

З метою згуртувати українське суспільство КЕ широко застосовувала так звані експропріаційні, протестаційні та саботажні акції, підпали маєтків польських осадників тощо. У листівках закликалося українців підтримувати ці акції як дієвий засіб у боротьбі з окупантом: «Страйками, бойкотами польських шкіл, урядів і всього, що польське, неплаченням їх майна – потрясеш основами їх панування. Гониш колоністів і екзекуторів, б'єш польських поліцаїв і посіпак, саботажами виганяєш зі своєї прадідівської землі наїзників, смертю відплачуєш зневаги і обиди, Вогнем і мечем, збройною боротьбою переможеш остаточно плюгаве займаницьке кодрло» [35, арк.2]. Бойові акції УВО-ОУН були чітко визначені в структурі Організації: «Бойову акцію Спілка проводить як референтура військових справ КЕ ОУН. Бойовий референт входить у провід КЕ ОУН [21, арк.12]. Особистістю, що фактично привела до злиття обох організацій УВО та ОУН на західноукраїнських землях був Ю. Головінський, як Крайовий провідник на ЗУЗ, а військовим референтом на той час було призначено М. Колодзінського.

Колодзінський Михайло – «Кум», М. Буджак, «Бурун», «Мішко», «Гузар» - народився 26 липня 1902 року в селі Поточиськах Городенківського повіту. Вчився у м. Станіславі (м. Івано-Франківськ) в українській гімназії, а далі в м. Коломиї. Колодзінський багато читав з військової справи та збирав власну поважну військову бібліотеку [166, с.10].

З 1927 року Колодзінський студент правничого факультету Львівського університету і член Української Військової Організації. У передконгресовий час на 10-річчя української державності на ЗУЗ було влаштовано велику маніфестацію 1 листопада 1928 року. Багатотисячна маса львівського люду після панахиди на площі св. Юра була захоплена, коли на балконі собору молодий бойовик М. Колодзінський розгорнув синьожовтий прапор з літерами УВО [88, с.405].

Після Першого Конгресу ОУН до складу I Крайової Екзекутиви на ЗУЗ в лютому 1929 року був призначений М. Колодзінський як референт військового вишколу. А у вересні 1929 року М. Колодзінського було заарештовано у зв'язку із замахом на «Східні Торги», так називали поляки торговельно-господарську виставку у Львові. В будинку дирекції «Східних Торгів» вибухнула бомба, підкладена бойовиком УВО, показуючи, що Львів – це українське місто, насильно загарбане Польщею. Поляки організували політичний процес, який тривав три тижні. «На лаві обвинувачених засіли: «... 11.Михайло Колодзінський, літ 28, студент;» [217, с.142]. Між арештами він активно працює у військовій секторі ОУН. Після призначення Ю. Головінського Крайовим провідником ОУН на ЗУЗ, молодий бойовик отримав посаду військового референта. Із зміною керівника КЕ ОУН склад Екзекутиви майже не змінився - військовою референтурою далі керував М. Колодзінський. Він організовує гурток українських підстаршин, дописує до

офіційних органів ОУН на фахові теми. За реферат, що був вміщений у «Розбудові нації» на тему військового виховання, його було засуджено на рік ув'язнення у 1932 році [217, с.288]. Колодзінського обвинувачено в «державній зраді», бо, як член ОУН, він мав в Академічному домі доповідь на тему «Націоналісти і військове виховання», а під псевдо М. Буджак видав брошуру «Польське повстання 1863», з метою заохочування українців до революційної боротьби проти Польщі на зразок того, як це робили поляки під московською окупацією. Суд засудив Колодзінського на один рік тюрми, зараховуючи йому слідче ув'язнення від 17 січня 1932 року. [217, с.298].

Після виходу із в'язниці М. Колодзінський перебував ще деякий час нелегально в Польщі, а потім виїхав за кордон. Там він продовжує свої військові студії. В Югославії проходить спеціальний вишкіл штабного старшини. Колодзінський часто приїжджав до Данцігу на організаційні зустрічі з керівництвом ПУНу. В еміграції полковник Колодзінський нелегально проживає в Італії, Німеччині, Голландії, Чехословаччині, Австрії та продовжує підвищення військового фаху. В Мілані проходить військовий вишкіл, а далі й сам проводить заняття з партизанської тактики в таборі хорватських усташів. В Голландії завершує військовий вишкіл у пол. В. Колосовського, який високо оцінив неабиякі здібності свого учня [261, с.9].

З весни 1938 року полк. М. Колодзінський-«Гузар» входить до складу військового штабу старшин при референтурі ПУНу, якою керував ген. М. Капустянський для опрацювання проблеми Закарпаття під військовим аспектом. На Закарпаття М. Колодзінський приїхав у листопаді 1938 року, але слідом ПУН передав пол. М. Колодзінському заборону в реалізації його плану організування військової сили Закарпаття власними засобами. Тоді шеф військового штабу Карпатської Січі полк. М. Колодзінський заявив, що буде діяти згідно з воєнними вимогами [217, с. 551]. «...То був непростий час для полковника Михайла Колодзінського: прибувши одним із перших на Закарпаття, він одразу ж розпочав здійснення мрії свого життя – формування боєздатної української армії, що була б готова протистояти будь-якому загарбникові українських земель. Разом з такими непохитними українськими вояками-націоналістами як Дмитро Климпуш – комендант Головної Команди «Карпатської Січі», Степан Росоха – зв'язковий старшина з урядом Карпатської України, поручник «Щука» - Роман Шухевич – член Крайового Проводу ОУН, поручник Зенон Коссак-Тарнавський – один із провідних військових діячів ОУН, Колодзінський збирає навколо себе й інших активістів Організації – відданих нації та обізнаних з воєнною справою молодих українців...» - пише Яків Мостепан. [Цит. за: 261, с.9].

Як шеф Штабу «Збройних Сил Карпатської України» М. Колодзінський керує операціями проти мадярів на хустському та іршавському фронтах. Поле бою на Красному полі Колодзінський-Гузар покидав останнім важко пораненим. Разом з З. Коссаком та кількома іншими січовиками вони прямували до Солотвино, плануючи нову тактику боротьби – партизанську війну. Але 18 березня 1939 року М. Колодзінський потрапив у полон, де у соляній копальні біля Солотвино полковник М. Колодзінський,

3. Коссак та їх товариші були розстріляні без суду і слідства. Так загинув видатний український військовик, діяч ОУН полковник М. Колодзінський, залишивши свій безсмертний чин та праці з військової стратегії.

Вартісним є науковий та публіцистичний доробок М. Колодзінського. Завдяки своїм працям по військовій теорії і історії українського війська, М. Колодзінський вважався одним із талановитих військових теоретиків того часу [144, с.955]. Його праці «Полковник Іван Богун» (під пс. «Бурун» опубліковано у газеті «Новий шлях» - 1939. – Ч.10-19) надруковано у видавництві «Пробоем» у Празі 1941 року, «Воєнне значення і стратегічне положення Закарпаття», «Боротьба італійців за незалежність і соборність», «Партизанська війна» (збереглася у рукописі біля 115 сторінок), і звичайно ж «Українська воєнна доктрина» в трьох частинах (надруковано тільки першу). Вже у 30-х роках ім'я М. Колодзінського було добре відоме військовим фахівцям Європи. Особливої уваги заслуговує його праця «Українська воєнна доктрина», яка побачила світ між 1935 і 1937 роками. Складається вона з трьох частин. Перша історично-політична розрахована на широкий загал і дозволяє вивчати й поглиблювати порушену автором проблему; друга частина подається огляду воєнної географії кордонів України; третя – обговорює стратегію нашої визвольної боротьби. Перша історично-політична частина з'явилася друком в Товаристві Колишніх Вояків УПА в Торонто в 1957 році. Доля другої і третьої частин невідома.

Автор розглядає такі питання, як проблема війни і воєнної доктрини в Україні й Європі, прослідковує етапи її розвитку (княжі, козацькі, найновіші часи). М. Колодзінський показує власне бачення воєнної доктрини Хмельницького, яка мала всі прикмети національної та революційної війни нації за державність. «Війни Хмельницького – тотальні війни, – пише М. Колодзінський, – В них брав участь увесь український народ...» [199, с.21]. Не відкидав Колодзінський і здобутків військового мистецтва французької буржуазної революції. Саме під впливом цієї революції автор прийшов до висновку, що «коли вже нема розумного виходу з важкого положення, то треба вміти вмерти по-геройськи, щоб така смерть була джерелом для молодих поколінь» [199, с.10].

Характеризуючи українську воєнну доктрину, автор акцентує увагу на її завданні, яке полягає у виробленні готовності українського народу до бою з ворогами. Він говорить, що з давніх давен наші предки були «при зброї й при плузі». Панував «культ і сила українського меча, який дозволив «нашим предкам запустити рало в землю над берегами Дніпра» [199, с 25]. Боротьба між Україною і степом іде далі навіть більш жорстким способом, як у тих давніх часах. Говорячи про культурну місію українців на схід, Колодзінський стверджує, що воєнна доктрина українських націоналістів набуває глибокого змісту в «нинішній боротьбі й єднає нас з минулим, як теж надає ціль нашому існуванню на майбутнє» [199, с.31].

Визвольні змагання ОУН – це ланцюг розвитку національної революції , яка в націоналізмі знаходить свою ідейну доктрину, в українських військових формуваннях аж до УПА – воєнну доктрину, а в українській

самостійній національній державі – політичну. Суцільність доктрини впливає з національного світогляду та інтересів нації, які реалізує народ. Революція нації є тотальною і вона зобов'язує всі сили нації на боротьбу за самостійність. Так розглядає питання воєнної доктрини відомий військовик ОУН М. Колодзінський [199, с.4-5].

«Наша воєнна доктрина, - пише Колодзінський, - має достосовуватись до політичних змагань України. В нашій визвольній війні бере участь увесь нарід, тому воєнна доктрина мусить будуватись на охоплення цілого життя народу» [199, с.22]. Свою воєнну доктрину Колодзінський називав націоналістичною, бо в «Україні не може бути нічого ненаціоналістичного. Така доктрина дасть тверді моральні й політичні підстави для української армії» [199, с.22]. Автор також вказує на завдання воєнної доктрини, яке полягає у свідомості українського народу не тільки через одну мову, звичаї, культуру, але й готовність одностайно виступати до бою з ворогами. Обов'язком українських націоналістів у нинішньому часі є відродити в українському народі той погляд на війну, який був впродовж історії. Тобто постійна боротьба за свою землю, свободу, історичне призначення. Мусиш боротися, інакше згинеш. [199, с.23].

Під час перебування на Сицилії М. Колодзінський написав працю «Боротьба італійців за незалежність і соборність». Рукопис цієї праці, написаної на підставі джерельних матеріалів, нараховує близько 500 сторінок рукописного тексту і знаходиться в Канаді [298, с.28].

В тижневику «Новий шлях» під псевдонімом «Бурун» Колодзінський надрукував статтю про свого славного земляка – бойовика ОУН Гриця Пісецького, який загинув в бою з польською поліцією 30 липня 1930 року при нападі на поштовий амбулянс під Бібркою.

В 1938 р. М. Колодзінський завершив роботу над своєю працею «Воєнне значення і стратегічне положення Закарпаття». Вартісна вона тим, що піднімає питання про роль стратегії й геополітики в державному будівництві. Автор доводив, що після підписання советсько-чехословацького договору, до Закарпаття прикута особлива увага політичних і військових кіл світу. Виходячи з цього, даний регіон становить певний інтерес для стратегічної оборони всієї України. Ця праця з'явилась у тому ж 1938 році на німецькій мові у книзі «Karpathen Ukraine» («Карпатська Україна»). Вона мала прихильну оцінку німецьких військових кіл. А висловленими в ній аргументами і висновками користувалися українці в полеміці з мадярськими імперіалістами.

У 1938 році в Парижі вийшов воєнно-науковий журнал «За збройну Україну», де була надрукована праця М. Колодзінського «Залізнична комунікація в СРСР».

Це основний науковий та публіцистичний доробок М. Колодзінського, не враховуючи його численних рефератів і статей, опублікованих в легальних і нелегальних джерелах української періодики. Праці полковника, насамперед його «Українська воєнна доктрина», мали широкий розголос і підтверджували необхідність творення української армії. Прихильниками

його воєнної доктрини були О. Гасин, Р. Шухевич, З. Коссак, Р. Ярий.

Гасин Олекса - «Лицар», «Сук», «Тур», «Дор», «Чорнота», «Юлько», «Іван Чорнота», «010» - народився 18 липня 1907 р. в селі Конюхові Стрийського району Львівської області. Закінчив гімназію у м. Стрий у 1928 р. і у цьому ж році Олекса Гасин вступає до Другого старшопластунського куреня та використовує з цього часу псевдонім «Лицар» [237, с.475]. Після матуральних іспитів О. Гасина покликали до війська, і в 1929 р. з відзнакою він закінчив школу підхорунжих в Цешині. Як військовий спеціаліст ОУН, він дістав добре вишколення зі служби у польському війську. В документах військової школи про О. Гасина написано: «Незвичайно талановитий, з феноменальною орієнтацією, надається до всякого роду військової служби» [238, с.476]. Після військової служби навчався у Львівській політехніці [30, арк. 1-4] на землемірному відділі факультету сухопутної і водної інженерії у 1931-1935 рр. Під час навчання брав активну участь у діяльності українського товариства «Сокіл».

О. Гасин був ув'язнений польською поліцією в 1930 році, у вересні 1931 року, в липні 1933 року в Стрию, а також від 20 січня до 25 серпня 1934 року з приводу друкарні в Монастирці [41, арк 1]. Про перебування в тюремних застінках О. Гасин говорить таким чином: «Обов'язком кожного з нас є посвятити всяку вільну хвилину самовихованню. Бо лише вповні свідомо одиниця може доцільно й корисно працювати для добра Нації» [42, арк.4). Олекса докладає всіх сил для військового навчання членів ОУН. І тут він завжди знаходить повне розуміння з С. Бандерою, як керівником Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ. Як військовий референт КЕ ОУН на ЗУЗ (1935-1936 рр), а також член військової референтури ПУН, свій вишкіл О. Гасин здійснював на військових курсах ОУН в Австрії й Німеччині. У 1937 році він закінчив скорочений курс Баварської воєнної академії серед групи майбутніх старшин УПА з Р. Шухевичем на чолі [290, с.203]. Таким чином О. Гасин мав ґрунтовні знання з військової справи, ретельно вивчав надбання в цьому плані збройних сил УНР, ЗУНР, а також ворожих армій – Польщі, Німеччини та СРСР. З весни 1938 р. – він член референтури з військових справ Проводу ОУН.

Публіцистичну діяльність О. Гасина можна характеризувати на прикладі рукописного тюремного журналу «Крати», який він власноручно готував. Наукова і пізнавальна цінність його полягає в тому, що весь текст є автографом О. Гасина. Часопис присвячено одній важливій темі – ідеології українського націоналізму. В праці «Дещо про мораль націоналіста» в доступній формі О. Гасин розкриває філософські питання: ідеал, ідея, ідеологія, доктрина. [43, арк. 4-5 зв.]. Ця невелика за обсягом праця містить вагомий й оригінальні міркування і дає підставу вважати О. Гасина одним із обдарованих ідеологів українського націоналізму. Зразком філософського мислення Гасина може служити реферат під назвою «Церква і Нація».

Разом з Коновальцем він є автором «Військового підручника», виданого в Канаді «Українською громадою» й невеликою кількістю доставленого на рідні землі [217, с.499]. Гасин також організував

переклади військових статутів російських та німецьких армій та уклав термінологічний український військовий словник [167, с.68].

Шухевич Роман – «Тарас Чупринка», «Роман Лозовський», «Тур», «Щука» - народився у м. Львові 30 червня 1907 року [28, арк.3]. У вересні 1926 року вступив до Львівської політехніки на дорожньо-мостовий відділ [29, арк.4], який у червні 1934 року закінчив з дипломом інженера.

У 1928-29 рр. Р. Шухевич відбував військову службу в польській армії. Як студента його зразу ж скерували на навчання у школу підхорунжих, але через політичну ненадійність звільнили. Він продовжив службу рядовим гарматником в артилерійській частині.

Характеризуючи військово-бойову діяльність Р. Шухевича, відзначимо, що у 1930-1934 рр. він був бойовим референтом КЕ ОУН. У 1933 році Шухевич організував атентат на радянського консула у Львові як відповідь протесту проти штучного голодомору в Україні, створеного більшовиками. 21 жовтня його виконав бойовик ОУН М. Лемик, вбивши у консульстві спецуповноваженого НКВД О. Майлова. Остання акція Шухевича як бойового референта КЕ ОУН – це підготовка атентату на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького, організатора варварської пацифікації – масового нищення українських культурних та господарських установ та прилюдних катувань українського населення. Атентат виконав 15 червня 1934 року у Варшаві бойовик ОУН Г. Мацейко [217, с.337-348; с.382-384].

У червні 1934 року у зв'язку із вбивством Б. Перацького поліція заарештувала Р. Шухевича та заслала до концентраційного табору в Березі Картузькій. 19 січня 1935 року Р. Шухевича відправлено на слідство у Львів, де він сидів у тюрмі Бригідки. На Львівському процесі ОУН у травні-червні 1936 року Р. Шухевича засуджено на три роки тюрми із врахуванням слідчого арешту. На підставі проголошеної у 1935 році амністії він вийшов у січні 1937 року на волю, пробувши півроку в концтаборі та два роки в тюрмі.

Після звільнення у 1937 році Р. Шухевич проживав з родиною у Львові й працював офіційно у рекламній кооперативі «Фама», яку, власне, й організував [288, с.104].

У жовтні 1938 року на Закарпатті постала незалежна Карпато-Українська держава. Р. Шухевич організував фінансову допомогу для уряду Карпатської України, вислав членів ОУН до «Карпатської Січі». Наприкінці грудня 1938 року разом із Ю. Лопатинським перетнув польський кордон і на Різдво 1939 року добрався до Хуста. Тут він разом із провідними членами ОУН створив Генеральний штаб Національної оборони Карпатської України. В обов'язки «поручника Бориса Щуки» (псевдо Р. Шухевича) входило поповнення Січі кадрами, організація фінансової допомоги та зв'язку. Під час нападу угорської армії на Карпатську Україну «поручник Щука» брав активну участь у боях і лише чудо врятувало його від неминучої смерті.

Після окупації Карпатської України у березні 1939 року Угорщиною Р. Шухевич через Румунію та Югославію дістався до Австрії, де зустрівся з

членами Проводу ОУН, яким доповів про свою діяльність у Карпатській Україні. Провід ОУН доручив йому справи зв'язку із Західною Україною, зокрема конспіративний зв'язковий пункт у м. Данцігу [218, с.85].

Ярий Рико – «Карпат», «Ріко», «Річенько», «Рітмайстер», «Сотник» - народився 14 квітня 1898 року в Ряшеві, Галичина. Його батько був сотником в австрійській армії, Рико також служив при австрійській армії в період Першої світової війни. Закінчив військову академію у Відні, служив в УГА при українській кавалерії в чині сотника. З бригадою ген. Кравса перейшов зі Східної України до Чехословаччини [293, с.222]. З початку 20-х років проживав у Берліні. Ярий був людиною військового фаху, веселої вдачі, хитрим дипломатом, володіючим в слові і письмі німецькою мовою. Ставши членом УВО, Рико отримав пост організатора боєвої техніки, постачання зброї й військових матеріалів для УВО та пост представника УВО в Німеччині. «Майор «Карпат», це сотник Ріхард Яри, колишній ротмістр австрійської армії, служив у відділі полку уланів у Коломиї. Зголосився добровольцем до Української Галицької Армії і звідти прийшов до УВО. Тепер він зв'язковим до німецького війська, а крім того має окремий відділ праці, збирає всякі відомості й дані на випадок війни» - так про Ярого згадує З. Книш у своїй праці з історії УВО [195, с.200].

З 1926 по 1929 рр. Р. Ярий був військовим референтом УВО [208, с.52]. Під час I Конгресу Українських Націоналістів Рико Ярий брав участь у роботі військової комісії. Після Конгресу був представником ОУН в Німеччині та членом референтури військових справ ПУНу. Про переговори з високими чиновниками Німеччини так говорить В. Мартинець у листі до Є. Коновальця: «Ріко мені, між іншим пише: «Моя робота посувається систематично вперед. Від дрібних референтів пробилось остаточно дорогу до великих чинників. Тим способом нижчі референти будуть змушені трохи більш інтенсивно зацікавитись нашою проблемою» [57, с.173]. У лютому 1933 року Р. Ярий разом із Р. Сушком мав розмову із Розенбергом, де Розенберг радив розгорнути акцію проти совєтської влади, бо прихід Гітлера творить вигідну ситуацію для створення української національної держави [120, 1933.–листопад-грудень]. Вага Р. Ярого, який поступово монополізував контакти ОУН з німцями, була досить значущою. Його контакти з військовим Міністерством, Міністерством інформації і пропаганди, Міністерством закордонних справ, Абвером, давали цьому значні переваги. [208, с.89].

Як військовий фахівець, Р. Ярий приймав участь у спеціальній конференції у квітні 1933 року у Берліні, де була прийнята постанова про політичний замах на міністра внутрішніх справ Польщі, львівського шкільного куратора та волинського воєводу.

На початку 1938 року Є. Коновалець створив окремий штаб, до керівного складу якого входив Рико Ярий, для ґрунтового вивчення та напрацювання проблеми Закарпаття в політичному аспекті.

У жовтні 1938 року А. Мельник складав присягу як новий Голова Проводу Українських Націоналістів перед «вужчим Проводом Українських

Націоналістів», членом якого і був Р. Ярий. А пізніше на II ВЗУН у серпні 1939 року полковник Р. Ярий працював у військовій комісії. З огляду на новий курс політики ОУН у Німеччині, ПУН відкликає полк. Ярого з цього терену. «Полк. А. Мельник, узглядноючи ситуацію, реформує наше політичне представництво, яке очолював сотн. Р. Ярий...» [180, с.135]. Після розколу Організації Рико Ярий підтримав сторону С. Бандери.

Маючи багатий військовий досвід, Р. Ярий входив до редакційної колегії «Сурми», курував питання військової тематики. До числа військових і суміжних статей Р. Ярого, опублікованих у «Сурмі», можна зарахувати кілька циклів, що друкувалися з номера в номер протягом кількох років. Це загально-теоретичні статті, які стосувалися військового вчення, ведення військових дій в місті, про розвідку, аналіз військової потуги і стану армій інших держав. Його стаття «Військове виховання молоді» [296, с.16] піднімає питання, як організувати збройну силу для здобуття держави. С отник Ярий доводить, що ще до створення Української Держави, вже сьогодні повинно бути зорганізоване військово-самовиховання та військовий вишкіл. «Наша мета – це створення нового типу українця: тілесно дужого, духовно на висоті завдання, самосвідомого українського націоналіста...» [296, с.16].

Серед рефератів військової і воєнної проблематики, що готувалися до I Конгресу, Р. Ярий виступив з доповіддю «Закарпаття», де висвітлив стан справ і завдання ОУН на цій частині української землі.

В матеріалі «Зовнішня політика» [297, с.219] Ярий твердить про необхідність поширення інформації про Україну, про вплив на формування міжнародної політичної думки з цього питання. В 1930 році у серії видань УВО в Каунасі вийшла праця Р. Ярого і В. Мартинця «Війна і революція», яка у сконцентрованому вигляді подала аналіз національно-революційних рухів та значення війни. У збірнику статей «Українське питання – світова проблема», що вийшов 1930 року, Ярий помістив розвідку «Підкарпатська Русь (Карпато-Україна)» [208, с.62].

Коссак Зенон - народився в м. Дрогобичі 1 квітня 1907 року. Навчався в українській гімназії і був провідним членом «Організації Вищих Кляс Українських Гімназій». По закінченню школи в 1926 році він вступив на юридичний факультет Львівського університету, а у 1928 році польська влада покликала українця Коссака до старшинської військової школи. Після проходження вишколу в школі піхоти в Раві Руській і здачі іспитів сам Коссак казав: «...воєнного ремесла навіть від ворога треба вчитися» [92, с.36].

Бойовим референтом КЕ ОУН на ЗУЗ у 1930 р. було призначено З. Коссака. А у травні цього ж року у Львові відбулася спільна конференція УВО та ОУН, де від імені ОУН виступав З. Коссак. Він вимагав, щоб УВО спеціальним комунікатом повідомила українське громадянство про свою самоліквідацію, як окремої організації та про її злиття з ОУН.

Після пражської Конференції З. Коссака було призначено заступником керівника бойової референтури. А будучи бойовим референтом КЕ ОУН на

ЗУЗ, З. Коссака особисто керував нападом на поштовий віз під Белзцем [217, с. 246]. Система бойової п'ятірки З. Коссака дозволяла додатково конспірувати бойовиків [217, с. 274].

Першу Крайову Конференцію ОУН на початку 1931 року технічно підготував З. Коссака. Перший його арешт відбувся в березні 1932 року за звинуваченням в організації нападів на пошту в Трускавці і «Банк Людови» в Бориславі. Вдруге З. Коссака був заарештований у грудні 1932 р. у зв'язку із нападом на поштовий уряд у Городку. Став він перед судом разом із Біласом і Данилишином. Але з допомогою прихильника українських націоналістів Ю. Сасика із Борислава було організовано адвокатський захист З. Коссака [162, с. 1075] і вже пізніше звичайним судом він був засуджений на 7 років ув'язнення. З тюрми вийшов З. Коссака в серпні 1938 року.

Приймаючи участь у військових подіях Карпатської України, З. Коссака отримує звання субреферента ідеології в пропагандистському відділі; здійснює функцію ад'ютанта коменданта Карпатської Січі; викладає, як інструктор, на підстаршинському курсі; виконує окремі доручення команди. В березні 1939 року працював в структурі Уряду. З розвитком воєнних подій, брав участь в боях з мадярами разом з М. Колодзінським та до кінця поділив його долю.

З. Коссака відомий як публіцист. У львівській тюрмі він написав «44 правила життя українського націоналіста». Більшість з них говорять про характер воїна, борця: «5. Залізна дисципліна...»; 18. Знай, що найкращою ознакою українця є мужній характер і вояцька честь, а охороною України – меч; 20. Знай, що світ і життя – це боротьба, а в боротьбі перемагає той, хто має силу; 23. Для перемоги треба витривалости та постійного зусилля в діянні й у боротьбі; 26. Живи ризиком, небезпеками... [222, с. 15-17]. Також Коссака писав статті до підпільних націоналістичних бюлетенів і журналів, головню для юнацтва і молоді. Дописи публіцистичного та філософського характеру з'являлися в «Студентському шляху» («Проблема проводу в Івана Франка (З приводу 15-ліття його смерті) - 1931. – Ч.1-2. – С.37-41), «Студентському віснику» («Шевченкова людина».- 1939. – Ч.2-3.- С.50-57).

Є. Коновалець не заперечував підготовку національного війська в умовах підпілля на теренах Західних українських земель за принципами повстансько-партизанської боротьби, але й підтримував твердження членів ПУНу про творення збройних сил на чужих територіях. Балансуючи між цими двома концепціями, як голова ОУН Євген Коновалець насамперед дбав про творення української національної армії: міцної, дисциплінованої, регулярної, яка мала би повернути український народ на шлях збройної боротьби за національну свободу, за державність. Як героїчний військовик, талановитий організатор і керівник націоналістичного руху Євген Коновалець був одним із розробників теорії творення національного війська.

Коновалець Євген – «Віра», Вірський», «Вірленко», «Дід», «Дядько», «Полковник», «Євген» - народився 14 червня 1891 р. у селі Зашків Львівського повіту (тепер Жовківський район) у родині вчителя. Українську Академічну гімназію Євген успішно закінчив 1909 року. Під час навчання у

Львівському університеті на юридичному факультеті у 1909-1914 роках Євген Коновалець був секретарем «Просвіти». Після служби в австрійській армії Є. Коновалець ініціює організацію студентського товариства «Січові Стрільці» для військового вишколу його членів.

З вибухом Першої світової війни, Євгена Коновальця покликано до військової служби – 19-й полк крайової оборони Львова австрійської армії. Після бою на Маківці (1915 р.) він потрапив до російського полону. Перебуваючи у таборах для військовополонених у 1915-1917 рр., Є. Коновалець велику роботу проводив по створенню українських військових підрозділів, які після розвалу царської імперії у 1917 році стали відомі під назвою Січових Стрільців і були елітою армії Української Народної Республіки. Полк. Є. Коновалець із Куренем, а згодом корпусом Січових Стрільців був завжди надійною опорою для уряду Української держави. Його було призначено головою Стрільцької Ради та полковником Армії УНР. На чолі цих формацій він брав участь у найголовніших воєнних операціях 1918-1919 рр. (придушення більшовицького заколоту в Києві та оборона столиці в грудні-лютому 1918 р., визволення Києва, антигетьманське повстання та бій під Мотовилівкою у листопаді 1918 р., бойові операції проти більшовицьких та денікінських частин). У листопаді 1919 - навесні 1920 рр. перебував у польському полоні в таборі м. Луцька. Звільнившись, Є. Коновалець виїхав до Чехословаччини, де вивчав можливість формування українських військових частин з інтернованих вояків УГА та полонених на італійському фронті.

У 1920 році з метою організації боротьби в Україні в умовах ворожої окупації полковник Є. Коновалець висуває проект створення Української Військової Організації (УВО), яка стала підпільною організацією військово-бойового типу. Завдання поширення ідейно-політичної революції серед найширших кіл українського народу мала виконати нова організація, що об'єднувала УВО з ЛУН, СУНМ, ГУНМ. Є. Коновалець втілює у практику теорію створення сильної націоналістичної організації, якою стала ОУН.

На 1-й Конференції Українських Націоналістів у Берліні 3-11 листопада 1927 року він був обраний головою ПУН. Перший Конгрес Українських Націоналістів у 1929 р. одноголосно обрав Євгена Коновальця Головою Проводу Організації та одночасно головою військової комісії.

Для отримання фінансової підтримки для Організації Є. Коновалець виїжджає до США та Канади. Ведення ж військово-збройної боротьби вимагає вишкolenних кадрів, фахових старшин [217, с.87]. Тому під особистим керівництвом полк. Коновальця організовується Військовий штаб, який має організовувати військово-старшинські курси, видавати вишкільну літературу.

З Берліна Євген Коновалець переїжджає в Женеву на початку 1930 року, яка на той час була центром міжнародної політики. В цей же час за ініціативи Є. Коновальця до Ліги Націй було надіслано меморандум в справі польських насильств під час т. зв. «пацифікації».

За рішенням ПУНу, на пост керівника Крайової Екзекутиви ОУН у 1933 році Є. Коновалець призначив Степана Бандеру. На цей період боротьби припадає її загострення та розмах. Свій погляд на національну революцію висловив голова ОУН Є. Коновалець, який заявив: «Національна революція то, на мою думку, поняття ширше, ніж саботажні, терористичні акти, навіть масові заворушення, чи навіть повстання. Це засоби. Національна революція як рух, який повинен в основі своїй зробити переворот...забезпечити українську державність...» [157, с.76-77].

Польський уряд через пресу здійснював наклепницькі заходи проти голови ОУН. Тому Є. Коновалець змушений був через антиукраїнську компанію, сфабриковану польськими та радянськими дипломатичними службами виїхати з Женеви до Риму.

Протягом 10-ти років, перебуваючи в еміграції, Євген Коновалець розбудовував ОУН та робив постійні спроби відновити націоналістичне підпілля в межах УРСР. Його діяльність на посту голови ПУН викликала занепокоєння радянського керівництва. 23 травня 1938 року у Роттердамі від рук більшовицького агента П. Судоплатова загинув Є. Коновалець.

Характеризуючи документну спадщину Є. Коновальця щодо діяльності ОУН, треба говорити про його доповіді та реферати на засіданнях військової комісії, на Конгресі Українських Націоналістів - «Сучасне положення на українських землях», «Військова справа», про листи з членами Проводу, спомини з часів визвольних змагань та публікації в «Сурмі» і «Розбудові нації».

Як один із організаторів військового формування Січових стрільців, яке було прикладом військової дисципліни та витримки, Є. Коновалець у своїх споминах, опублікованих у 1928 р., дає критичну оцінку періоду визвольних змагань, наголошує на програних моментах щодо творення українського національного війська [85, с.18-23; с.60-64; с.104-110; с.153-158; с.199-204; с.241-244]. Він називає працю «Причинки до історії ролі Січових Стрільців в українській революції» споминами і адресує історика української революції, який цікавиться фактами «про дійсність яких не можна буде сперечатись». Полковник нарікає на відсутність архіву корпусу Січових Стрільців, але має надію на майбутнє, коли архівні документи побачать світ [85, с.18].

Як командант С.С. і голова Стрілецької Ради Є. Коновалець характеризує той стан в якому організовувалося Січове Стрілецтво; показує події періоду призначення гетьманом П. Скоропадського та розгін Центральної Ради; роль німецького штабу та бездіяльність військового міністерства.

За словами Коновальця, Січове Стрілецтво ставило перед собою тільки одне завдання: «...організації української армії для оборони врятованої державности перед ворогами, що з Чорного моря, Бесарабії, Заходу, Півночі й знад Дону сунули на Україну» [85, с. 106].

Говорячи про різноманітність суспільно-політичних поглядів січових стрільців, Є. Коновалець наголошує на спільних кредо всіх

військовиків. «Національно-державний момент був провідним чинником усієї військової діяльності організації Січових Стрільців. І лише з тої вихідної точки треба розглядати й оцінювати вірну службу Січових Стрільців...» [85, с.154].

Отже основним твердженням Є. Коновальця у цій праці є те, що Січові Стрільці були і будуть слухняним карним військом українського уряду, який стоятиме на платформі самостійності України [85, с.202-203].

Праця Є. Коновальця про визвольні змагання українського народу 1917-1919 рр. стала тим ланцюгом розвитку національної революції, яка показала всі промахи та досягнення національного війська українців. Автор вчить на досвіді героїчного минулого знаходити свою ідейну доктрину, будувати українські військові формування, твердить, що сутність національної ідеї впливає з національного світогляду та інтересів нації, яка мобілізує всі сили на боротьбу за самостійність.

Готуючись до безкомпромісної боротьби за незалежну Україну, керівник ОУН, як колишній вояк, глибоко усвідомлював необхідність творення власних збройних сил. З огляду на військовий досвід, вже у 1928 р. на сторінках "Розбудови нації" з'явилася стаття Є. Коновальця "Військовий вишкіл" [201, с. 261-265]. Характеризуючи актуальність питання військового самовиховання та військового вишколу, Є. Коновалець наголошує: «незалежність нації можна вибороти та закріпити тільки зорганізованою військовою силою, від боєздатності якої залежатиме також вислід визвольної боротьби та що для поневоленої нації правильне й доцільне зорганізування військового вишколу являється надзвичайно важливим» [201, с.261]. Він звертає увагу на опубліковану статтю М. Омеляновича-Павленка «Думки про еволюцію старшинського вишколу» та хвалить статтю сотника Р. Ярого «Військове самовиховання» — («Національна Думка», Прага, 1927 р.). за те, що автор піднімає питання, як організувати збройну силу для здобуття держави.

Проаналізувавши обидві публікації, Є. Коновалець стверджує, що автори підійшли до справи військового вишколу по різному — ген. Омелянович-Павленко ставить питання про те, як повинен організовуватися військовий вишкіл в існуючій вже Українській Державі, а сот. Ярий доводить, що ще до створення Української Держави, вже сьогодні повинно бути зорганізоване військове самовиховання та військовий вишкіл.

Отже, можна планово підготувати себе й інших до майбутніх подій; у першу ж чергу зацікавити молоде покоління військовим ділом і спонукати його до теоретичних та практичних студій у згаданому напрямку. Наголошує автор «... для створення боєздатної армії нам треба кадрів вишколених старшин і підстаршин, що були би свідомі величезного завдання, яке покладе на них український нарід» [201, с.264]. На основі згаданої статті Р. Ярого Коновалець робить наступні зауваження: «Брак літератури, брак відповідно вишколених інструкторів, які могли би перебрати на себе навчання поодиноких галузей військового знання, а вкінці брак центру, що складався би з фахових учителів, не дали змоги перевести акцію військового вишколу

пляново й доцільно» [201, с. 264].

Говорячи про попередній досвід визвольних змагань, автор відзначає, що треба зробити певні висновки, а, саме: „що поширення військового вишколу ми повинні вести рівночасно в двох напрямках. З одного боку, зорганізувати серед нашого громадянства, а зокрема серед нашої молоді, широку пропаганду потреби такого вишколу, — з другого боку, ми мусимо подумати над створенням такого відповідного центру, в склад якого ввійшли би всі наші військові, що їх знання й досвід були би корисними для цієї акції» [201, с.264].

І відразу ж голова ПУНу конкретизує основні завдання такого центру: „1) випрацювати подрібний плян військового вишколу для молодших старшин, а зокрема для старшин генеральної булави; 2) випрацювати плян військового вишколу взагалі та його практично переводити; 3) підготовляти відповідну літературу шляхом видання вже готових праць, шляхом перекладів з чужої літератури та заохочування окремих наших військових фахівців до написання головніших військових підручників; 4) працювати над питанням організації майбутньої української армії” [201, с.264].

Також наголошується про можливість віднайдення фахових учителів з військової справи. Далі автор статті робить відповідні висновки: „Зорганізуванням такого вишколу ми дійшли би до цього, що серед широких кол нашого молодого покоління започаткували би студії військового діла, створили би провідний військово-вишкільний центр і дали би нашим військовим фахівцям змогу заробітку, а тим самим змогу посвятити себе фахово-військовим студіям» [201, с.265].

Євген Коновалець як військовий діяч, відзначився організаційними здібностями, здобувши досвід визвольних змагань 1917-1921 рр. і беззастережною відданістю державотворчій ідеї, яку втілював у розбудові ОУН та підготовці її до збройної боротьби за Українську незалежну державу. «Органічно зв'язані два життєві твори Вождя Коновальця – УВО й ОУН. Перша – УВО – зроджена з воєнних чинів й військового труду... Друга ОУН - ... створила могутнє оруддя всесторонньої боротьби...» [234, с.6].

Отож у передчасі Другої світової війни теоретичні питання воєнної доктрини ОУН та практичні кроки по підтриманню військового духу були основними у діях організації. Розглядаючи діяльність ОУН, необхідно зазначити, що Організація, будучи військово-політичною, ставила лише на збройне визволення України. Тому в свої ряди залучала багатьох військовиків – колишніх старшин української армії, які розробляли стратегію бойової організації. Молоде покоління бойовиків, використавши досвід старших, зуміли втілити в життя створений прообраз збройних сил на прикладі Дружин Українських Націоналістів (ДУН), а потім Української Повстанської Армії (УПА), яка вела бойові дії партизансько-повстанськими методами в роки Другої світової війни і майже десятиліття після її завершення.

Творчі здобутки військових діячів ОУН, які відзначалися широким діапазоном і глибиною мислення, високим професіоналізмом, стали цінним внеском в організаційну та вишкільну діяльність ОУН міжвоєнного періоду. Всі навчальні та теоретичні напрацювання військовиків ОУН є джерелом до вивчення військово-історичної думки про діяльність націоналістичної організації 1929-1939 років.

РОЗДІЛ 4

Публікації з військових питань в націоналістичній періодиці

Періодичні видання відображали і фіксували історичний час з усіма його найхарактернішими ознаками, соціально-економічними особливостями та організаційним розвитком. Часописи передавали факти, свідчення доби, допомагаючи пізнати витoki явищ, подій у конкретних умовах, скласти об'єктивну правдиву картину життя. А поширення націоналістичних ідей без пропаганди через пресу годі й уявити. Розглядаючи творення організаційної структури ОУН та її вишкільну і бойову діяльність, неможливо не звернутися до націоналістичної періодици як інформаційного першоджерела військових знань для членів ОУН, повідомлення про правила та інструкції організаційної і бойової роботи. Преса стала тим джерелом, яке забезпечило передачу ідей та завдань «від одиниці до одиниці і від групи людей до другої» [89, с.229].

Позначаючи види періодичних видань, зупинимося на головних: газета, журнал, календар. Вони відбивають найбільш суттєві, характерні риси цих видань: цільове призначення; особливості матеріалів, що публікуються у виданні; матеріальну конструкцію та структуру видання; його обсяг. Усі ці риси враховуються в комплексі, визначаючи внутрішню форму видання, а також особливості його поліграфічного оформлення.

За видами газет розрізняють: громадсько-політичну газету – яка систематично висвітлює питання внутрішньої та зовнішньої політики держави та міжнародного життя і яка забезпечує для своєї аудиторії гласність усіх сфер суспільної діяльності. Газеті властива так звана подієва інформація, новина, що містить, як правило, інформаційний привід. Разом з подієвою інформацією, що публікується в жанрах замітки, інтерв'ю, репортажу, звіту, видання даного типу публікують також аналітичні (стаття, кореспонденція) і художньо-публіцистичні (нарис, замальовка, фейлетон, памфлет) твори. У газеті широко публікуються офіційні документи, листи, оголошення, повідомлення.

Термін «журнал» має синонім «часопис». Але, на наш погляд, термін «часопис» скоріше може бути використаний як синонім «періодичного

видання» взагалі, тому що ним можна позначати як журнали, так і газети. Залежно від цільового та читацького призначення розрізняють види журналів: громадсько-політичний – переважно зі статтями та матеріалами громадсько-політичної тематики, а також літературно-художніми та науково-популярними творами, розрахований на широке коло читачів або певні категорії: для молоді тощо.

Групу молодіжних журналів утворюють видання, призначені молодим читачам і містять вони різноманітні матеріали, орієнтовані на молодіжну аудиторію, відрізняються особливою актуальністю тематики, акцентують увагу на щонайгостріших питаннях сучасності. Молодіжні журнали ставлять своєю метою активне залучення молоді в суспільне, політичне і господарське життя країни.

Науково-популярний журнал – такий, що містить науково-популярні статті та матеріали про досягнення науки, культури, практичної діяльності, призначений для читачів-нефахівців з метою поширення знань та самоосвіти. За приналежністю до видавничого органу журнали підрозділяються на низку груп: партійних, громадських організацій, творчих спілок і ін. Основна увага в партійних журналах приділяється теоретичним питанням партійного будівництва, пропаганді і популяризації конкретної ідеології. В партійних журналах публікуються офіційні матеріали, статті теоретичного і історичного характеру, з проблем міжнародної політики, політико-виховних проблем і т.п. Ці журнали можна розділити на підгрупи, що обумовлено специфікою їх змісту і читацькою адресою. Одну підгрупу партійних журналів представляють видання теоретичного характеру, що публікують офіційні матеріали керівних органів партії чи організації, де основне місце займають статті наукового плану, наприклад, з проблем націоналістичної теорії. Такого роду журнали адресуються, в основному, керівним кадрам ОУН, і їх мета - розробка і пропаганда основних положень генеральної лінії українських націоналістів.

Зміст іншої підгрупи журналів (партійних або організаційних) складають статті і матеріали з питань партійно-політичного будівництва, організації роботи у вищих керівних органах та на місцях. Ці журнали ставлять своєю метою інформування широкого загалу про внутріорганізаційне життя, про актуальні проблеми її діяльності. Окрім офіційних матеріалів, статей, листів, інтерв'ю, повідомлень з місць, журнали цієї підгрупи публікують методичні матеріали для вивчення та розповсюдження.

Підводячи підсумок класифікації видань, ще раз зазначимо, що для їх характеристики важливою є стандартизація термінів та визначень, Терміни, що включені до стандарту, вже пройшли апробацію як науковців, так і практичних працівників документознавчої справи. Тому їх вивчення – необхідна умова практичного володіння типологією видань. А практичне дослідження періодичних видань ОУН дасть можливість наукового обґрунтування їх приналежності до того чи іншого виду. Говорячи про військову пресу, виділимо ще кілька факторів на основі яких можна визначити їх приналежність до того чи іншого типу. Це фактор видавця (

армія, регулярна чи партизанська, армійська структура, військова чи парамілітарна організація, військово-наукові чи військово-історичні товариства); фактор читацької аудиторії (видання для будь-якої вояцької аудиторії можна вважати військовим); фактор змісту (у виданні повинна домінувати військово-політична, військово-історична чи воєнна проблематика); критерій політико-ідеологічний (основна ідея – українська національна, ідея української державності); мовний фактор (вихід українською мовою, хоча пропаганду української військової історії чи військово-історичної думки можна вести і будь-якою іншою мовою) [204, с. 209] .

Поширеною ще є класифікація періодики за її ідейно-політичним спрямуванням: прогресивна, консервативна, клерикальна, реакційна, ліберальна, прокомуністична, профашистська та ін. Звичайно, такий поділ періодики умовний [211, с.271].

Розглядаючи офіційні видання ПУН та інші націоналістичні часописи Організації на основі їх аналізу та класифікаційних характеристик, можемо стверджувати, що періодика ОУН була першоджерелом, що відображала військово-організаційну діяльність та була тим значним інформаційним потенціалом, за допомогою якого здійснювалося впровадження військових та організаційних постулатів ОУН.

4.1. Пресові органи Проводу Українських Націоналістів

У 30-х роках, крім офіційних видань ОУН, націоналістичний рух розвинув досить широку видавничу діяльність з метою поширити націоналістичні ідеї серед українського громадянства, де до 1939 року

з'явилося 17 націоналістичних періодичних видань [267, с.376-377].

Для проведення регулярної інформативно-агітаційної роботи українські націоналісти створили окремі організаційні структури: Українське Пресове Бюро в Женеві і Брюсселі, Українську Пресову службу в Берліні та Бюро ОУН у Лондоні. Особливо важливим пропагандистським центром була Женева, де знаходилась штаб-квартира Ліги Націй. «В Женеві повинно бути створено Центральне Пресове Бюро, яке видавало б тут бюлетин і висилало його Секретарям» [65, с.296.]. Працею Українського Пресового Бюро в Женеві керував Макар Кушнір – «Богуш». Бюро видавало французькою мовою два інформативно-політичні місячники – «Bulletin d'Informations Ukrainiennes» та «Bulletin of Ukrainian Information». Окрім цього, Українське пресове бюро в Женеві видало в 1931 році окремим книжковим виданням на французькій мові працю «Польща, Росія й Україна», в якій розкривалось історичне тло та сучасний стан українсько-російського й українсько-польського конфліктів і мету тогочасних визвольних змагань українського народу [135, с.709]. Використовуючи місце розташування в Женеві Ліги Націй, Пресове бюро мало можливість безпосередньо вручати дипломатам різних країн свої чужомовні видання, бюлетені та брошури. Інформування світу про українське питання та національно-визвольну боротьбу українців ОУН здійснювала за допомогою своїх періодичних видань. Тематична спрямованість видань ОУН була цілковито підпорядкована військово-політичній лінії організації та завданням поширення серед українського народу ідеї націоналізму та української революції за самостійну державу. Класифікуючи видання ОУН, можна застосувати принцип «за видавцем». Умовно поділивши пресу на «центральну» і «місцеву», до першої віднесемо такі видання як «Сурма», «Розбудова нації» із присвоєнням назви пресових органів ПУН. Другу групу будуть представляти т. з. «місцеві» видання, тобто націоналістична періодика на західноукраїнських землях, Закарпатті та в інших країнах світу.

Пропагандистом ідей українського організованого націоналізму поміж широких мас, зокрема селянськими і робітничими та, особливо, молоддю всіх соціальних прошарків, був підпільний журнал-місячник, орган Української Військової Організації під назвою «Сурма». Статус цього видання зумовлював його зміст, який складали ґрунтовні аналітичні статті провідних підпільних публіцистів, військовиків. Публікувалися тут також офіційні документи Проводу ОУН.

Пресовий орган, що передавався «з рук до рук!» і «з хати до хати» (як було в заклику на 1-ій сторінці), читали аж до повного знищення, а його нелегальність і зв'язаний з тим ризик покарання — не відлякували, а навпаки — підвищували зацікавлення ним. Початковий період існування «Сурми» згадує В. Мартинець: «Сурма» повинна оголосити цілу низку ідеологічно-політичних статей..., статті про визвольні рухи інших народів і цикл статей на військові теми. Весь цей матеріал розподілено передусім між нас чотирьох: полк. Коновалець (ідеол-політ. статті), Канцлера (визв. рухи), Ярого (військові) і мене (інше)» [90, с.195]. В. Мартинець був редактором

«Сурми» (1927-1933 рр.), «Розбудови нації» (1928-1934 рр.), «Українського слова» (1934-1940 рр.).

У 1927 р. Начальна Команда Української Військової Організації (УВО) приступила до видавання свого органу, потреба в якому відчувалася вже давно: необхідність не тільки подавати українській суспільності інформацію про діяльність підпілля, умотивовувати його вчинки (атентати, експропріації, тощо) і вести пропаганду ідей УВО, а разом з тим і протипольську та протимосковську пропаганду, але треба було також розв'язувати ідеологічні й політичні проблеми.

В редакції «Сурми» постійно співпрацювали полк. Є. Коновалець (ідеологічно-політичні статті), О. Сенік (визвольні рухи поневолених народів), С. Чучман (політичні теми) і сот. Р. Ярій (військові теми). У тематику «Сурми» входила проблематика самостійності й соборності України, боротьба з полонофільством і радянофільством та угодовством, визвольна боротьба, щодо всіх окупантів українських земель, подавалася також хроніка підпілля (атентати, процеси, арештування тощо), навчально-вишкільні теми (засади конспірації, поведінка з поліцією, тощо) та інформативні матеріали.

У 1928 році, завдяки заходам полк. Є. Коновальця, литовський уряд дав дозвіл на друк «Сурми» в Каунасі. Друковали приблизно 10.000 примірників, з чого певну частину висилали з Каунасу поштою до різних осередків української еміграції, а головна частина була призначена для українських земель.

Після заснування Організації Українських Націоналістів (ОУН) в 1929 р., змінюється і характер УВО, у зв'язку з чим і змінюється тематика «Сурми». Із сторінок зникає ідеологічно-політична проблематика, переходячи на сторінки новостворених націоналістичних пресових органів. «Сурма» відтепер заповнена здебільшого статтями на військові теми. Тому серед співробітників «Сурми» з'являється полк. Роман Сушко (у Празі, а потім у Відні), який готує потрібний військовий матеріал при допомозі і співпраці полк. В. Колосовського, ген. В. Курмановича, ген. М. Капустянського та інших військовиків. Ці матеріали опрацьовував В. Мартинець та доповнював військові матеріали інформативними, передовою статтею і хронікою. За стилем викладу матеріалу можна припустити, що саме Є. Коновальцю належать такі статті як «Армія і революція» (1928. – Ч.3.- С.2-3), «Дещо про діяльність і пляни У.В.О» (1928.- Ч.4.- С.1-2), «У.В.О. а орієнтація на Польщу й Москву» (1928.- Ч.5.- С.1-2), «Угодовщина – а У.В.О.» (1928.- Ч.6-7.- С.1-2). «Сурма» писала про визвольні рухи в інших країнах, визволених в минулому. Особливе зацікавлення викликають статті про тактику вуличних боїв. Кільканадцять публікацій було присвячено конспірації, як триматися на слідстві, а також з методики та правил підпільної боротьби: «Як заховуватись під час слідження?» (1929. – Ч.8. – С.5-7), «Правдиві й фальшиві документи на перехід кордону» (1929. – Ч.10. – С.4-6), «Роди розвідки» (1930. – Ч.5. – С.5-6), «Роди розвідників» (1930. – Ч.6-7. – С.4-7; Ч.9. – С.5-6) та інші.

Журнал публікував матеріали про тих бойовиків і керівників УВО, які загинули, намагаючись підтримати бойовий дух українців, розвинути їх бойовий інстинкт. У цьому відношенні показовою є стаття «Роля бойового

інстинкту у визвольних змаганнях» [262, с. 1-3], де підкреслено важливе концептуальне положення – українці повинні розраховувати лише на власні сили, а не сподіватися на чужу допомогу.

За 1933 рік «Сурма» надрукувала статтю «Не вбивайте бойового духа нації» [228, с.1-4], яка стверджує: «Ми Націоналісти не лякаємося будучих воєнних подій. Ми приготовляємося до них духовно і фізично». Про те, що буде війна сумнівів не було, були настанови що і як робити в боротьбі з ворогом.

Вартісною є стаття із загальних питань вишколу: «Військове самонавчання» [152, с.1-4], яка закінчується висновком: «Нам незабаром уже треба буде звести бій за Самостійну Соборну Українську Державу. А тому військова підготовка є нашим категоричним імперативом».

Обширна стаття «Партизанка» (1932. – Ч.8-9. – С.5-8; 1933. – Ч.6. – С.2-4; Ч.7. – С.3-7; Ч.8. – С.4-7; Ч.9. – С.4-7; 1934. – Ч.1-2. – С.1-3; Ч.3-4. – С.10-12.) говорить про структуру і тактику партизанської боротьби, нагадуючи майбутню бойову тактику УПА.

У травні 1929 року передова стаття «Сурми» «Наш шлях – національна революція» закликала: «Підготовляймося якнайскоріше до війни. Лише національна революція і війна зможе нас забезпечити перед культурним, економічним і політичним знищенням, може нам принести волю та державну незалежність» [227, с.2]. В цьому заклик поєднані два напрями військової політики: здійснення визвольної війни регулярними структурами, які повинні формуватися у якійсь третій державі, і підготовка визвольної революції військом, організованим в Україні в підпільних умовах.

Стаття «Боевик і військо» [138, с.6-7] говорить про «необхідність творити власну силу (цивільну та військову), так зорганізовану, щоби вона могла оборонити щойно добуту волю проти наступів ворога із зовні та посилити авторитет національної держави також внутрі» Тобто підпільний автор твердить про необхідність творення власних військових відділів, вишколення військових кадрів, організування національної армії.

Цілу серію статей газети присвячено характеристиці окремих родів військ: «Війна будучности та її роди зброї» (1934. – Ч.1-2. – С.5-7), «Вис ококаліброві кулемети» (1933. – Ч.11. – С.5-6), «Панцерні вози (авта) і їх поборювання»(1933. – Ч.11. – С.7-8), «Летунські напади та охорона перед ними»(1933. – Ч.10. – С.3-4), «Плавальні танки» (1933. – Ч.11. – С.6); структурі і видам озброєнь окремих країн: «Мотомеханізоване військо в ССРСР» (1933. – Ч.12. – С.9), «Внутрішня структура червоної армії»(1933. – Ч. 11. – С.3-5), «Військове приспособлення в Румунії» (1933. – Ч.11. – С.6-7), «Повітряні збройні сили Польщі» (1932. – Ч.12. – С.9).

Про потребу вишколу і набуття військового досвіду навіть за рахунок чужих держав стверджує стаття «Революційна праця поміж військом» [259, с.1-2]. З огляду на перелічені статті, «Сурма» була тією трибуною теоретичних військових знань, практичних правил та інструкцій з військового вишколу, які забезпечували підготовку членів ОУН до збройної боротьби. Тому одним із організаційних завдань ПУН було доправлення «Сурми» в першу чергу до

українських земель.

Осередок в м. Данцігу від 1929 до 1934 року був найважливішим оперативним пунктом ОУН в транспортуванні «Сурми» до Краю. Тут здійснювалося пакування часопису, а потім «Сурму» везли до Варшави, чи аж до самого Львова, оминаючи польську поліцію. Для легшого перевезення транспортів була створена в м. Гдині спеціальна станиця, яка забезпечувала конспірацію доставки тисячі примірників «Сурми» на терени України.

Влітку 1934 р., після атентату ОУН на польського міністра Б. Перацького у Варшаві, «Сурма» перестала виходити. Польський уряд вимагав видачі ред. В. Мартинця, який змушений був утікати до Австрії, а коли і тут вимагали його видачі, виїхав до Франції. «Сурма» припинила своє існування.

Пресовим органом, який відіграв важливу роль в історії українського організованого націоналізму, була «Розбудова Нації». Коли «Сурма» та численні інші націоналістичні пресові органи мали виключно пропагандивний характер щодо українського організованого націоналізму, то «Розбудова Нації» була офіційним органом ПУН. Справу видавання «Розбудови Нації» вирішила I Конференція Українських Націоналістів 3-7 листопада 1927 р., згідно рішень якої першим і основним завданням видання була допоміжна роль в підготовці Конгресу Українських Націоналістів. Крім того журнал мав бути сполучним елементом між ПУН і існуючими націоналістичними організаціями в різних країнах аж до часу створення єдиної Організації Українських Націоналістів. Це був орган новоствореного Проводу, що надавав напрям для всіх інших пресових націоналістичних видань по всіх тих країнах, де вони існували. Куди важливіше те, що це була ідеологічно-програмова лабораторія Проводу Українських Націоналістів, де опрацьована низка проблем та погоджена серед членів ПУН у вигляді статей друкувалася на сторінках «Розбудови Нації», які вже не підлягали ніяким подальшим дискусіям і набирали характеру закону для всіх членів ОУН.

У листуванні між членами ПУН 1932-1933 рр. так була окреслена мета журналу: «...давати тільки засадничі напрямні для всього націоналістичного руху. Тому вона («Розбудова нації». – автор) дає більше теоретичного, програмового матеріалу, що не тратить вартості ніколи» [8, арк.199]. На сторінках свого офіційного видання новостворений ПУН публікував заяви, комунікати, постанови, доручення, інформаційні звіти референтур, і одночасно, накреслювалися основні напрямки діяльності ОУН.

Отже «Розбудова Нації» — це була офіційна трибуна українських націоналістів. Цю назву орган ПУН отримав від одноіменної статті Д. Андрієвського, яка була надрукована багатьма українськими виданнями. Часопис за своїм змістом вмщував статті на ідеологічні, філософські, політичні, історичні, господарські, військові, літературні та інші теми; спомини учасників національно-визвольної боротьби; огляди міжнародної політики, світового господарства, життя українців на чужині та повідомлення з діяльності ОУН. За структурою розміщення матеріалів на першому місці були ґрунтовні теоретичні статті, потім міжнародний огляд, далі – хроніка, тобто відомості з Радянської України, Польщі, Румунії, Італії, Югославії та ін. країн і офіційна частина, яка

подавала прийнятні документи ОУН. Для прикладу, в офіційній частині подавалися основні доповіді-реферати Конгресу Українських Націоналістів, які частково друкувались пізніше у «Розбудові нації»: Є. Коновалець – «Військова справа», «Сучасне положення на українських землях»; Л. Костарів «Проблеми морської оборони України», М. Капустянський – «Військова політика України» [52, с.61].

Редактором «Розбудови Нації» став В. Мартинець, секретар і референт преси і пропаганди ПУН. «Розбудова Нації» виходила у Празі в друкарні «Легіографія», де справою друку і адміністрації займався ред. О. Бойків. Формальним видавцем «Розбудови Нації» був інж. М. Сціборський. Постійні співробітники «Розбудови Нації» це - інж. Д. Андрієвський (ідеологічні і політичні статті), полк. Є. Коновалець (статті на військові теми), д-р Ю. Вассиян (ідеологія і філософія), інж. М. Сціборський (внутрішньо-політичні справи), проф. Є. Онацький (зовнішньо-політичні огляди і статті), В. Мартинець (програмові статті).

Статті з військової тематики дописували ген. М. Капустянський, ген. В. Курманович, ген. М. Омелянович-Павленко, інж. М. Селешко та ін. Часто це були спомини з часів визвольних змагань: Омелянович – Павленко М. «Початок 1919 року» (1929. – Ч.1-2. – С.38-47; Ч.3-4. – С.109-117; Ч.5. – С.166-176; Ч.6-7. – С.210-217; Ч.8-9. – С.276-281), Гришко Г. «1917 рік в Одесі» (1930. – Ч.5-6. – С.128-135; Ч.7-8. – С.178-187), Капустянський М. «Симон Петлюра» (1930. – Ч.5-6. – С.142-144), Є. Коновалець «Причинки до історії ролі Січових Стрільців в українській революції (1928. – Ч. 1. – С.18-23; Ч.2. – С.60-64; Ч.3. – С.104-110; Ч.4. – С.153-158; Ч.5. – С.199-204; Ч.6. – С.241-244)». Є. Коновалець у своїй статті наголошував, що настане час, коли революційно-визвольний рух, бойова енергія народу повинні перейти чи перерости у відкриту збройну боротьбу. А для цього потрібні фахові старшини, потрібні вишколені у військовому відношенні люди. Інша стаття «Військовий вишкіл» [201, с.261-264] Є. Коновальця ставить питання так: «Для створення збройної сили треба в першу чергу ідеї, яка захопила би широкі маси нашого народу й повела б їх у бій. Ця ідея є й кріпшає. З наших визвольних змагань винесли ми оден великий скарб, — державницьку думку...» [201, с.263]. «У другу чергу для створення боєздатної армії нам треба кадрів вишколених старшин і підстаршин, що були би свідомі величезного завдання, яке покладе на них український нарід» [201, с.264]. Розвиваючи думку далі, голова ПУН говорить про потребу створення відповідного центру військового вишколу і ставить конкретні завдання цьому центру.

Аналізуючи значну колекцію публікацій на сторінках журналу, зауважимо, що тут вперше були опубліковані політико-філософські та публіцистичні праці з ідеології націоналізму Д. Андрієвського, які покладені в основу статуту та програми ОУН; подані науково-теоретичні праці Ю. Вассияна, що лягли в основу ідеологічних резолюцій – «Загальних означень» постанов Конгресу Українських Націоналістів. На сторінках журналу також публікувалися роботи М. Сціборського – одного із організаторів руху, такі як

«Передпосилка національної революції» (1932.- Ч.7-8.- С.161-169) та ін., основні положення яких розкриті в праці «Націократія» (Париж, 1935).

Неабияку роль у формуванні засад українського націоналізму відіграв Є. Онацький – талановитий журналіст, автор статей з філософії, мемуаристики, «Енциклопедії українських символів, вірувань і звичаїв», «Української малої енциклопедії». На сторінках «Розбудови нації» публікувались статті Онацького під загальною назвою «На міжнародні теми».

Військові теми присутні майже у кожному номері видання. Часто передові статті були присвячені революційній тактиці боротьби. Стаття за криптонімом Е. Л. «Революційна тактика українського націоналізму» (1932.- Ч .9-10.- С.225-230) розглядає внутрішні і зовнішні мотиви української національної революції, соціально-економічні питання у підготовці української національної революції та виховний момент революційного шляху.

Автор Гарт М. у публікації «Війна не вгаває» (1932.- Ч.11-12.- С.276-280) дає характеристику суперечностей тогочасного світу у вигляді воєнних конфліктів і твердить, що українці повинні «розпочати якнайбільше послідовну боротьбу для власної оборони...».

Конгрес 1929 року був вирішальним рубежем в організаційному становленні націоналізму, а «Розбудова нації» стала офіційним рупором ОУН, через який було заявлено, що «...остаточно оформився ідеал Незалежної Соборної Української Держави... Цей ідеал ліг в основу нового українського світоглядного й нового творчого чину, - в основу українського націоналізму» [44, с.1].

Спочатку журнал виходив щомісячно, а з 1929 року це був двомісячник із тиражем від 1000 до 1500 примірників [46, с.191].

«Розбудова Нації» виходила легально в ЧСР, але на українських землях, під Польщею і в Румунії, не говорячи про СРСР, вона була нелегальною. Її конфісковувала поліція і за неї карали суди, подібно як за «Сурму». Але потреба в офіційному органі ПУН була дуже великою. Особливо для членів ОУН на рідних землях. У звіті адміністратора «Розбудови нації» за 1929 рік говорилося: «Відносно посилки нашого журналу на Західні Землі, то адміністрація є тої думки, що певну кількість примірників можна буде постійно висилати, а з новим роком, коли то можна буде перейти до постійного змінювання окладинки журналу (для краєвого видання) висилати і більшу кількість [53, с.189].

Розповсюджувачі «Розбудови нації» часто очолювали управи відділів ОУН у містах чи країнах. Так, протягом 1929 р., апелюючи до записів «Адресної книги» журналу можемо говорити про відділи ОУН в Празі, Брно, Подебрадах, Стамбулі, Софії, Загребі, Люксембурзі, Женеві, Берліні, Данцігу, Брюсселі, Олександрії, Каунасі, Шанхаї, Шаньтунь [9, арк. 39-116]. Навесні 1932 року було розпочато для українських поселенців так званого «Зеленого Клину» поширення «Розбудови нації».

«Розбудова Нації» проіснувала 7 років і перестала виходити восени 1934 р. із тих самих причин, що й «Сурма». Треба зазначити, що в тому часі вже була розбудована українська націоналістична преса (легальна і підпільна), а тому припинення видавання таких важливих досі часописів, як «Розбудова Нації» і «Сурма», не мало шкідливих наслідків, бо їх завдання перебрали інші пресові

органи Організації Українських Націоналістів. А військова проблематика «Розбудови Нації» виконала роль активної підготовки націоналістів до майбутнього збройного повстання.

4. 2. Націоналістичні видання на теренах західноукраїнських земель та Закарпаття

Підпільна преса ОУН є своєрідним феноменом українського національного руху. Феномен з точки зору кількості пресових видань, які ОУН спромоглася видавати в надзвичайно складних умовах підпілля. Потрібно також відмітити, що значна кількість видань не позначалася на їх якості, оскільки існувала доволі жорстка система контролю, яка не допускала виходу видань низького ідейно–політичного рівня та незадовільної якості виконання. Щоправда ці видання не зовсім відповідають загальноприйнятому розумінню поняття „преса”, оскільки важкі умови боротьби не дозволяли дотримуватися принципу періодичності їх виходу. Більшість видань виходили неперіодично, тобто по можливості. Досить часто вихід видання припинявся через декілька номерів, а то і взагалі обмежувався одним номером.

Провід Українських Націоналістів свідомо й планово встановив, що перших 5-7 років діяльності ОУН це буде т. зв. пропагандивний період, в якому всі зусилля організації будуть спрямовані на становлення й розбудову націоналістичної преси. ПУН прийняв щодо пресової пропаганди дві основні засади, перша з яких передбачала не тільки за кордоном, але й на рідних землях поруч з нелегальними засновувати легальні пресові органи, а друга вимагала створення легальних видавництв та всебічної допомоги з боку закордонних українських націоналістичних організацій та громад для їх

розвитку і діяльності.

Отже, був прийнятий принцип децентралізації пресової структури, що особливо важливим було для створення пресових органів ОУН на західноукраїнських землях.

Із моментом розбудови націоналістичної бази на Західних землях, ставали перед ОУН нові проблеми місцевого значення, і тому ними повинна була займатися місцева організаційна сітка і місцева націоналістична преса — легальна та нелегальна.

На ЗУЗ існував цілий ряд молодіжних видань, які перебували під впливом УВО чи ОУН. Серед них В. Янівим та Б. Кравцівим було засновано журнал пластунів «Молоде життя» та молодіжний часопис «Студентський шлях». Для юних підпільників І. Габрусевич видавав журнал «Юнацтво», у той час у Львові виходили «Юнак» і «Голос нації». У Чернівцях друкувалися «Самостійність», «Самостійна думка», «Молода Буковина». В емігрантських осередках також виходили націоналістичні видання: ЧСР- «Український націоналіст»; Франція – «Українське слово», США – «Вісник ОДВУ»; Канада – «Новий шлях»; Бразилія – «Хлібороб»; Аргентина – «Наш клич».

Для виконання завдань ПУНУ по пропаганді націоналістичних ідей до краю було вислано Зенона Пеленського, який жив у Берліні, був співробітником «Розбудови Нації». Виїхав він 1929 р. із спеціальними уповноваженнями ПУНУ придбати як легальний орган ОУН перемиський тижневик «**Український Голос**» [127]. Дописувачами газети стали місцеві націоналісти О. Бойдуник, Б. Кравців, С. Охримович, а також надходили статті з-за кордону від Є. Онацького, Ю. Вассіяна, М. Сціборського та ін. Газета з моменту виходу була політико-економічним органом, а вже в лютому 1930 року це був орган націоналістичної думки. Темі статей та їх направленість чітко говорили про приналежність видання: З. П. «Продовження революції» (1929.- Ч.47. – С.1); З. П. «Бунт і революція» (1929.- Ч.51.- С.1); Порай «Чин націоналістів» (1929- Ч.49.- С.1); Порай «Стаємо в кріпку лаву» (1929.- Ч.51.- С.1); Сціборський М. «Геть з большевизмом!» (1930.- Ч.1. – С.3), Костарів Л. «Марево війни» (1930.- Ч.22.- С.2, Ч.23.- С.2), Ратай «Процес УВО» (1930.- Ч.22.- С., Ч.23.- С.3-4, Ч.24.- С.3, Ч.25.- С.3, Ч.26.- С.3-4); Онацький Є. «Дві революції» (1930.- Ч.24.- С.2, Ч.25.- С.2); З. П. «Загублений міт» (1930.- Ч.28.- С.1).

Піднімалися на сторінках газети питання «пацифікації» - «Біля справи пацифікації» (1931.- Ч.5.- С.1), «Українська справа в Женеві» (1931.- Ч.7.- С.2); «Українська справа на Союзі Народів у Женеві» (1931.- Ч.35.- С.1-2).

Полемічні дебати з різними політичними партіями та угрупованнями знайшли своє відображення у публікаціях: Гринкевича О. «За правильний організаційний принцип» (1932.- Ч.17.- С.1, Ч.18.- С.1); «Політична капітуляція У-Н-Д-О-ння» (1932.- Ч.19.- С.1).

Часопис дуже скоро звернув увагу польської влади і поліції завдяки політичній спрямованості. Почалися заборони та судові конфіскації, що спричиняли матеріальні втрати. В серпні 1930 р. польська влада покликала З. Пеленського до військової служби на 15 місяців, а пізніше поліція

заарештувала всіх членів редакції.

Далі редакцію очолив В. Зиблікевич, а членом редакції став Б. Кравців. У 1931 р. редакцію перемиського «Українського Голосу» перебрав проф. Зубрицький і було здійснено перенесення видавання органу ОУН з Перемишля до Львова. Влітку 1932 року «Український голос» має найбільші прогалини на шпальтах, де читаємо «Сконфісковано». Більшість працівників газети у вересні 1932 року стали перед польським судом: З. Пеленський, О. Бойдуник, О. Вассиян, С. Ленкавський, О. Бабій, Є. Зиблікевич («Учасники Першого Конгресу Українських Націоналістів перед польським судом у Львові» - 1932.- Ч.33.- С.1-4, Ч.34.- С.1-4, Ч.35.- С.1-3). На цьому існування газети закінчилося.

У Львові під контролем ОУН знаходилось також молодіжне видання "Студентський шлях" (1931-1934 рр.) [124] і тижневик "Наш клич" (1933 р.) [113]. Журнал публікував статті про студентське життя, але майже кожен номер включав публікації діячів ОУН з проблем організаційної діяльності. Дописувачами були З. Косак, З. Пеленський, В. Янів. Статті про героїчне минуле (Романенчук Б. «Крути». – 1932. – Ч.1. –С.2-5; Фіголь А. «Крути» - 1933. – Ч.1.- С4-11.); з військової тематики сьогодення (Романюк А. «Українська чорноморська фльота».- 1933 .- Ч.4-5. – С.99-101); про громадянську позицію студентства (Редько Ю. «Студент- громадянин». – 1932. – Ч.2-3. – С.45-49); національну мету українців (Дужий М. «За визволення духа народу» - 1932.- Ч.7-8. – С.175-177; Орловський Є. «Бортьба для боротьби чи змагання для вартості» - 1934. – Ч.5-6. – С.136-140) привертати увагу читачів. Стаття Е. В. «Студенство і спорт» (1934. – Ч.5-6.- С.169) вказувала, на те, що студенство своїм прикладом мусить підтримувати «виховування всіх українців на здорових тілом і духом громадян». Поезії О. Ольжича, В. Яніва, Б. Антонича, Я. Масляка, Б. Кравціва формували погляди майбутніх націоналістів. Але незабаром професійний журнал опинився в центрі уваги поліції як часопис з виразною націоналістичною орієнтацією. Прокурор окружного суду рішенням від 9 листопада 1932 року конфіскував 9-10 числа часопису "Студентський шлях" за "пропаганду погорди і ненависті до територіальної цілісності Польської Держави, шляхом ширення сепаратистичних гасел і тенденційного висвітлення положення української людності в Польщі, кінцевою метою якої є від'єднання від Польської Держави східної Малопольщі" [20, арк.1]. Тоді було знищено весь наклад журналу, а редакцію оштрафовано на 400 зл.

Часописом, який виконав важливу роль у піднесенні національного руху став суспільно-політичний тижневик "Наш клич" [113], що вийшов 19 березня 1933 року за редакційною відповідальністю Ярослава Масляка. У першому номері редакція газети так визначила свої політичні орієнтири: «Визнаємо основою всякого розвою, поступу, розросту вічний рух, боротьбу, змагання, зміну. В вічній зміні, в усвершуванні себе буде йти Нація на Вершину Своєї Слави. Визнаємо, що лише духовно сильні вийдуть із змагань побідниками, а кволі, немічні, слабкі будуть погноєм для чужих змагань, чужої культури, чужого розросту» (1933.- Ч.1.- С.1). «Наш

клич» фактично стояв на ідеологічних позиціях підпільної ОУН. І, наскільки це було можливим для легального часопису, поширював ідеї безкомпромісної боротьби за державну незалежність України, згадуючи про героїчне минуле («У свято могил» - 1933.- Ч.11.- С.1) і закликаючи до самостійного майбутнього («Віра у власні сили» - 1933.- Ч.16.- С.1; «До джерел нашого руху» - 1933.- Ч.17.- С.1, «Провідник і його авторитет» - 1933.- Ч.23.- С.1). Практично в кожному номері вміщувалися статті з критикою різних українських політичних партій та окремих політиків, на погляд тижневика, за безпринципну політику, відсутність твердості у боротьбі з ворогами України.

Постійними матеріалами були повідомлення про арешти членів ОУН, обшуки їх помешкань та політичні процеси над ними («Великий політичний процес у Львові». – 1933.- Ч.15.- С.1-2, «Процес за приналежність до ОУН на Волині».- 1933.- Ч.26.- С.2, «Політичний процес в Самборі».- 1933.- Ч.27.- С.3, «Політичний процес за напад на пошту в Трускавці».- 1933.- Ч.31 С.2). У коментарях на міжнародні події критикувалася орієнтація Польщі та інших європейських країн на союз з більшовиками під постійною рубрикою «Війна стабілізується» (1933. - Ч.1,2,3,4...). Позиція тижневика викликала незадоволення польської влади, і майже кожне друге число конфісковувалося «Львівським міським староством за окремі статті» [20, арк. 1]. Проте часопис продовжував з'являтися в місті значним накладом. Внаслідок цього слідчий відділ поліції провів обшук у друкарні "Час" на вул. Вірменській, 16, де друкувався часопис "Наш клич", і конфіскував ще 12 прим. № 1 і 40 прим. - № 2. [273, с.377-386]. У жовтні 1933 р. «Наш клич» перестав виходити.

Як місячний додаток для молоді до газети «Наш клич» виходив «Пробій» [116]. Додаток змістом своїх матеріалів прагнув сформувати у молоді не тільки національну самосвідомість, а й готовність до боротьби за незалежність України. Художні твори — невеликі оповідання, вірші — пропагували такі цінності, як боротьбу, активність, патріотизм. Статті часопису орієнтували молодь на виховання міцного характеру, патріотичного світогляду і загартування тіла. Це, зокрема, статті Крига І. «Юні дні — весняні дні» (1933.- Ч. 1.- С.3-5), Орлик М. «Листи до молоді» (Ч. 1.- С.7-8; Ч. 2.- С.7-8) і дві статті без підпису: «Спорт і характер» (Ч. 1.- С.5-6) та «Для виховання і науки» (1933.- Ч.2.- С.3-5). Додаток виходив протягом 1933 року.

Газета "Вісті" (1934 р.) [103], як суспільно-політичний тижневик, що мала замінити заборонений владою «Наш клич», проіснувала лише декілька місяців. Вона виходила в кооперативному видавництві "Терем" за редакцією Богдана Кравціва, який перебував під наглядом поліції. 26 жовтня 1934 року перемиський слідчий відділ рапортував до Львова: "В українській редакції "Вісті" у Львові влаштувався на роботу член ОУН Богдан Кравців, який нещодавно вийшов із в'язниці, де перебував за діяльність на користь ОУН" [37, арк.11]. Видання виразно стояло на позиціях ОУН. Вміщувало великі статті програмного, теоретичного характеру, як-от: «Новий тип українця-

націоналіста» (Ч.17. – С.4), «На шляху до розвалу московської імперії» (Ч.37. - С.1). Центральною темою повідомлень про події у Західній Україні є інформація про політичні процеси над членами ОУН: «Зенон Коссак перед польським судом у Львові» (Ч.3.- С.6-7), «Процес ОУН у Перемишлі» (Ч.17.- С.6-7), «Процес у Самборі» (Ч.21.- С.3), «За пляновий атентат ОУН на шкільного куратора» (Ч.24.- С.4-5). Також публікувалися статті про військові події у світі «Далеко-східний конфлікт» (Ч.32.- С.3), про армії інших країн («Армія і політика СРСР» (1934. – Ч.4. – С.2). Націоналістичний суспільно-політичний тижневик постійно зазнавав цензурних утисків, багато номерів конфісковувалися. Останнє число вийшло 22 листопада 1934 року, далі польська поліція арештувала Б. Кравціва і Р. Кульчицького, існування газети припинилося.

Під редакцією Романа Кульчицького у 1934 році виходив місячник **«Пробоем»** [118]. Перше число з'явилося в березні до 120-ї річниці з дня народження Т. Шевченка. Видання не задекларувало свою позицію окремою передовою статтею, але на першій сторінці було надруковано «Заповіт» та статтю «Тарас Шевченко», яка дозволяє скласти виразне уявлення про позицію часопису. Видання було орієнтоване на молодь і своїм завданням ставило її виховання у державницькому дусі. З цією метою вміщувало докладні історичні розвідки про визвольні змагання 1917—1921 рр., які досить переконливо відтворювали процес самоусвідомлення українського народу, його стихійний потяг до власної державності. У числі 7 міститься опис визволення у серпні 1919 р. українськими військами Києва, із портретами багатьох тогочасних українських воєначальників («Київ був і буде наш!» - 1934.- Ч.7.- С.1-5). Прагнучи поставити моральне виховання молоді на високий організаційний рівень, «Пробоем» пропагує створення по селах «самоосвітніх гуртків молоді» («Закладайте гуртки молоді!».- 1934.- Ч. 8.- С.6). Отже, часопис розгорнув програму самоосвіти та виховання молоді, яка ставила за мету прищепити їй любов до України, виробити державницько-політичні орієнтири на патріотизм, волелюбність, творення власних збройних сил («Своя армія!!» - 1934.- Ч 1.- С.9-13).

«Студентський вісник», за видання якого відповідав Богдан Томків (1938 р.), а редагував журнал Олександр Охримович (1939 р.), виходив раз на два місяці у 1938 - 1939 рр., один раз на місяць у січні 1939 р. [123]. Журнал зазначив у першому номері, «що ділянки, які інтересують українське студентство є не тільки ці, що впливають з його професійної праці, тому побіч справ, зв'язаних виключно зо студентським життям, знайдуть на наших сторінках місце питання загальнонаціонального характеру». Редакція головну увагу зосередила на проблемах як ідеологічного обґрунтування розбудови Української держави, так і формування відповідної морально-духовної атмосфери поміж українського студентства. Кожне число вміщало низку статей цієї тематики. Розгляд зазначеної проблематики був широким і цікавим. Це статті про становлення української державницької ідеї (Стиранка М. Шляхами нашої державницької свідомості.— 1938.— Ч. 1-2.- С.23-30; Осінський С. До питання генези української держави.— 1939.— Ч. 1.- С.5-9).

Центральне місце посідали теми національної свідомості, духу, ідеї, героїзму (Осінський С. До концепції імперіалізму.— 1938.— ч. 1-2 - С.19-23; Прокоп М. Актуальні речі.- 1938.— Ч. 1-2. – С.10-18; Кравців З. Культ героїзму.— 1939.— Ч. 1.- С.26-28). Значну частину матеріалу було присвячено темам фізичної підготовки (Полідович М. «До проблем фізичного виховання» - 1938.- Ч.1-2.- С.32-38) [221, с. 121].

«**Юнацька думка**», як орган українського робітництва, виходив раз на місяць за ред. Ісидора Масюка [132]. У першому числі редакція заявила, що розраховує на власні сили української молоді — інтелігентської, ремісничої, робітничої та селянської, тобто видання призначалося не суто для робітників, а для всієї нації. Часопис мав традиційну для тогочасних молодіжних видань тематику, спрямовану на виховання національної самосвідомості та готовності до боротьби за незалежність України. Тут уміщуються матеріали про визвольні змагання 1917—1920 рр. та давню історію України (Бертешівський В. «Шляхом української історії» - 1933- Ч.2.- С.6-7; О. Д. «Лицарський дух наших предків». – 1933. – Ч.2.- С.9-11); фізичний вишкіл («В здоровому тілі – здоровий дух». – 1933- Ч.2. – С.14-16; Лаба В. «Роля спорту у відродженню нації». – 1933- Ч.3. – С.11-12). Широко представлена інформація про різноманітні заходи, організовані молоддю (вечори пам'яті, просвітницька робота, концерти та ін.). Подаються матеріали процесу над членами ОУН («Кінець городецького процесу»- 1933.- Ч.3. – С.8-10). Переважна більшість матеріалів друкувалася без підписів [220, с.146].

Журнал "**Готові**" (редактор інж. Є.Врецьона) видавався як часопис Українського спортивного союзу і проіснував недовго (з 1934 р. до вересня 1935 року) [108]. Видання визнавало спорт частиною складової національної культури. Так у статті «За національний характер спорту» (1934. – Ч.6. – С.1) наголошується: «Ми спортовці мусимо трудом і боротьбою готувати майбутнє». Інші статті писані в такому ж руслі («Спорт як чинник національної окремішності» - 1934. – Ч.7.- С.1) і закликають молодь фізично та морально бути готовими до національної збройної боротьби. Така орієнтація красномовно свідчила наскільки серйозно ставилася найбільш свідома частина української громадськості, і молодь зокрема, до майбутньої боротьби за державність [220, с. 26].

Через труднощі доставки закордонних націоналістичних видань та їх видання на території Польщі Крайова Екзекутива ОУН прийняла рішення розгорнути підпільні видавництва на місцях. Наприкінці 1930 року у с. Завадів Стрийського району було організовано першу підпільну друкарню, яка згодом була перенесена в с. Конюхів того ж району, також друки здійснювалися під керівництвом Петра Мірчука в с. Добрівляни біля Стрия. [214, с.33]. Друкарня мала на озброєнні циклостил. Матриці виготовляли в одній із львівських друкарень під наглядом членів редакційної колегії, а потім перевозили до криївки. За видрук матеріалів відповідав Олекса Гасин ("Лицар"). Протягом 1931-1934 років тут друкували перший підпільний часопис ОУН "**Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН**" [101]. Ініціатором цього видання і його першим редактором був Степан Охримович. Згодом

часопис редагували Іван Габрусевич, Ярослав Стецько, Дмитро Мирон-Орлик. Активними дописувачами "Бюлетеню" і його співробітниками були Володимир Янів, Дмитро Штикало, Зенон Коссак, Степан Ленкавський і ін.

Майже одночасно із "Бюлетенем" з'явився часопис "**Юнак**" [130], присвячений політичному та військово-бойовому вишколу юнацтва ОУН. Це циклоstileве видання виходило з 1928 р. як місячник, але часто були спарені номери. Спочатку це був орган СУНМ, а з виникненням ОУН – орган Референтури юнацтва. На його сторінках публікувалися статті на військову тематику (Вій «Військове виховання» - 1933. – Ч.4.- С.10-13; Вій «Дещо про партизанку» -1933. – Ч.6-7.- С.7-10), схеми вогнепальної зброї і ручних гранат, інструкції по використанню вибухових матеріалів та легкозапальних речовин, про зв'язок у конспірації (Рок «Розвідка у світовій війні» - 1933. – Ч.4. –С.8-10; Рок «Як підбирати розвідників». – 1933. – Ч.6-7. – С.6-7) тощо. Малі військові статті у «Юнаку» вчать молодь як вести боротьбу з ворогом, дають навички в обороні українського народу за його самостійність [229, с.4]. Кожен номер журналу мав офіційну частину з настановами підреферента юнацтва ОУН. Головним редактором "Юнака" був Іван Габрусевич, а з 1931 року — Ярослав Стецько.

Вони ж ініціювали видання журналу "**Юнацтво**" [131] для вишколу ремісничого й робітничого юнацтва, який видавала підреферентура юнацтва Краєвої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ. Статті публікувалися теоретичного характеру та вишкільно-виховні, хроніки міжнародних подій, а також офіційна частина. Публікації за 1933 рік, такі як Іполіт «Деякі прикмети українського націоналіста» (1933. –Ч.2.-С.2-4; Ч.3. –С.2-3; Ч.4-5. – С.4-60; Ч.6-7.- С.3-6.); Вій «Юнаки! Вправляйте руханку і спорт» (1933.- Ч.3.- С.5-6); Вій «Фізичне виховання» (Ч.4-5. – С.9.) пропагують моральну та фізичну готовність молоді до збройної боротьби. Наприклад, у Ч.1-2 за 1934 рік [25, арк.177] вміщено «Прикмети характеру націоналіста (активність)», «Військова підготовка, як виглядає боротьба». В інших номерах обговорювалися такі риси, як безкорисність, відвага, рішучість, ідейність, витривалість.

Підпільні видавництва вимагали великих матеріальних коштів. Щоб компенсувати їх хоча б частково, кожен член ОУН здавав внески (50 гр.) на літературу. Деякий час існувала оплата і за користування підпільними виданнями. Наприклад, за прочитання "Бюлетеню КЕ ОУН" треба було заплатити 10 гр., а за придбання - 1 зл. [36, арк.126]. Внаслідок ліквідації підпільних друкарень перестали виходити "Бюлетень КЕ ОУН", "Юнак" і журнал "Юнацтво". Припинився також доступ нелегальної літератури з-за кордону.

Також цікавою з точки зору характеристики націоналістичного життя означеного періоду була газета «**Непоборні**» [115], як орган провладу української національної політики в'язнів у Львові. За редакцією Євгена Озерського в газеті публікувалися звернення, листи, реферати, політична хроніка, думки, вірші політичних в'язнів. Для прикладу: «Хроніка життя У.Н .П.В. у Бригідках» [26, арк. 103] у 5-му числі «Непоборних», чи реферат «За

суверенність і соборність» у числі 6-му пояснювали події сьогодення та тлумачили політичні пріоритети націоналістів.

Лев Ребет, обійнявши пост голови Крайової Екзекутиви на початку 1935 року, докорінно змінив тактику діяльності ОУН, що вилилось у відмову не лише від бойових, але і голосних пропагандивних акцій. Натомість роботу зосереджено на вишкільно-освітній ділянці та підготовці кадрів. Не маючи змоги розгорнути широку пропагандивну діяльність і ризикуючи деконспірувати уцілілу мережу, КЕ ОУН взялась за створення нового технічного відділу. Відновлювалося видання легальної преси: у Коломиї з'явився тижневик "Рідний ґрунт" [119], Дрогобичі - "Гомін Краю" [107], Стрию - "Наш світогляд" [114], Львові - "Голос нації" [105], "Голос" [106]. «Передовсім будемо лікувати наш національний організм від фарисейства і облуди ліберально-соціалістично-комуністичного таборів, які взаємно — свідомо чи несвідомо — себе піддержують і співпрацюють і які своїм утросеним «вселюдським братерством», своїми різної масти «інтернаціоналами» від пару десятків літ затроюють, точать і розкладають наш національний організм і не дають йому змоги зконсолідуватися, скріпитися і набрати сили щоб успішно верстати свій тернистий шлях до мети», — так визначав своє завдання «Голос нації» (1936. — Ч. 1. — С. 1). Видання стояло виразно на позиціях Організації Українських Націоналістів. З відомих діячів ОУН, які співпрацювали з виданням, можна назвати Б. Кравціва та М. Стиранку. Тижневик значну увагу приділяв ідейному вихованню молоді, хоча як молодіжне видання себе не зазначав. Майже завжди номер відкривала програмна стаття, присвячена тій чи іншій темі. Фактично ці публікації розкривали позицію ОУН з багатьох питань — чи це стаття загальнотеоретичного характеру «З ким ми, проти кого ми, і хто ми?» (Ч. 2. — С. 1), чи це статті, що торкалися конкретних політичних проблем, як, наприклад, «Віч-на-віч загрози» (Ч. 3. — С. 1) чи «Творчий націоналізм» (Ч. 8. — С.1). Газета, наскільки дозволяли реальні обставини, прагнула донести до широкого загалу точку зору ОУН, її чітко окреслену ідейну та військово-політичну позицію. В статті «Боротьба не словами а ділами» М. Гарма (Ч.5. — С.3) говорить про терор зі сторони комуністичних боївків і потребу їм протистояти; публікація «Чи Німеччина готова до війни» характеризує окремі роди військ цієї держави (Ч.5. — С.7); Б.Кравців у передовій статті «Бути готовими!» (Ч.7. — С.1) пише про готовність нації до боротьби з більшовицькою комуністичною; допис «Війна чи ні?» (Ч.10. — С.3) показує військову ситуацію в Європі та твердить про неминучість нової війни.

Останнє число тижневика вийшло 29 листопада 1936 р. Припинення видання, напевне, було зумовлене фінансовими проблемами, оскільки практично в кожному числі наголошувалося на обов'язковості вчасної передплати, без чого часопис не зможе виходити [220, с. 23; 177, с. 243].

Інформаційно-суспільний двотижневик для працюючих мас «Гомін краю» [107] виходив у Дрогобичі в 1937 році. Крім подання матеріалів про професійні робітничі справи, газета публікувала статті націоналістичного спрямування («За новий соціяльний лад» - 1937.- Ч3.- С.2), де стверджувала:

«Українські робітники змагають до нового національного, а не соціального ладу!», а також розповідала правду про події в СРСР («Нова московська комедія» - 1937.- Ч.8.- С1, «Очевидець оповідає». – 1937.- Ч.9.- С.5). Дуже часто її сторінки рясніли білими прогалинами, що означало - статті конфісковані цензурою.

«Голос» спочатку виходив як тижневик - у 1937 р., потім двічі на тиждень - у 1938- 1939 рр.[106]. Видавав його Богдан Кравців у видавництві наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові. Перше число часопису «Голос» вийшло 10 січня 1937 р. у дні Різдва Христового та перед 19-ю річницею бою під Крутами. Вітаючи читачів із святом, редактор Б. Кравців поетично поєднав ці два символи: «Із Києва — Вифлеєма нашого—ми послали послів на Схід і Захід, на Північ і Південь — шукати рятунку, глядіт и, виглядати когось, щоб допоміг нам стати самим собою, збудувати свою державність. А тим часом марнувалося те, що було «єдине на потребу», своє військо, своя армія, величезна й незмірна енергія й воля пробудженої нації. І тільки під Крутами лягло трьохсот українського юнацтва в боротьбі з ворогом одвічним України, що прекрасно знав і розумів , якою загрозою може стати йому Українська держава» (1937.— Ч. 1). «Голос» поєднував функції інформаційного тижневика та ідеолого-теоретичного видання державотворчої думки, близького до ОУН. З питань військової справи тут публікуються статті про минулі подвиги українського війська, помилки Визвольних Змагань (Кравців Б. «В день перемоги української зброї» - 1937. – Ч.33. – С.1); (Федорик О. «На Маківку - до могил дорогих» - 1937.- Ч.33. –С.3); («Легенда Базару» - 1937.- Ч.45.- С.1) та потребу вишколу для майбутньої боротьби (Кравців Б. «І право проведу буде за ними...» - 1937.- Ч.34.- С1), (Стиранка М. «Генеральний наступ» - 1937.- Ч.49. – С.1-2), де автор переконливо говорить про необхідність щоденної боротьби: «Ніхто з нас не є тут здемобілізованим жовніром, кожний є в чинній службі» і мусить покласти «працю» та зайняти активну позицію у боротьбі». Стаття «Війна чи мир?» подає характеристику політичному трикутнику Рим-Берлін-Токіо і твердить про можливість війни (1938.- Ч.3-4. –С.50).

23 травня 1938 р. у Роттердамі було вбито Є. Коновальця і часопис протягом кількох місяців детально інформував про всі доступні йому повідомлення щодо цієї події (1938.- Ч.17. –С.1-24; Ч.18.- С.1-4; Ч.19-20. – С. 3-4 та ін.). Газета однозначно визнала, що замах був здійснений радянськими спецслужбами. Однією з провідних тем другої половини 1938 р. і початку 1939 р. були також події у Закарпатті, проголошення автономії, а пізніше і самостійності. Це статті: «За державний міт Закарпаття» (1938. – Ч.33-34. – С .1), «Кінець Чехословаччини» (Ч.33-34. – С.3), М. Андрусак «90 років політичних змагань Закарпаття» (Ч.35-36. – С.2), «Закарпаття узлом світової політики» (Ч.38.- С.1), «Про Карпатську Україну» (Ч.44. – С.1). «Карпатська Січ лад і сила Карпатської України» (Ч.49. – С.1). «Здвиг Карпатської Січі» (1939. – Ч.7. -1), публікація «Заповіт в огні боротьби» (Ч.8. – С.1) говорить про початок збройної боротьби на Закарпатті та перші втрати серед

націоналістів.

Щоб більш оперативно інформувати про події, часопис деякий час навіть виходив двічі на тиждень. Вагоме місце в публікаціях займали коментарі на міжнародні теми. 1937—1939 рр. характеризуються багатьма важливими міжнародними подіями. Це і громадянська війна в Іспанії, і військові конфлікти на Далекому Сході (конфлікт між Радянським Союзом і Японією, окупація Японією частини Китаю), і розчленування Чехословаччини, і постання автономії Закарпаття. Ці та інші події отримували докладне висвітлення на сторінках газети, нерідко у супроводі аналітичних коментарів, які дозволяють скласти уявлення про позицію редакції. Їх високий рівень засвідчила стаття «Дранг нах Остен» про можливості німецької експансії на Схід: «Мусимо звернути увагу на явище германофільської симпатії, яка в нас зростає. Ми не є проти, але щоб воно не перебирало мірки. Багато бо є тієї думки, що Німеччина дасть нам Україну. Такі і подібні теорії українська думка мусить поборювати. Колонією Німеччини Україна стати не може» (1937.— Ч. 1.— С. 8). Часопис дійсно не «перебирав мірки», тримався твердо державницької позиції, роблячи це вправно як під оглядом журналістики, так і з погляду політичної доцільності.

Багато місця на його сторінках займали статті на виховні теми, присвячені формуванню у молоді почуття патріотизму.

«Голос» постійно зазнавав цензурних переслідувань, часто виходив з білими плямами, що завдавало значних матеріальних збитків. Це, напевне, було основною причиною припинення видання газети. Останнє число часопису датоване 19—26 березня 1939 року [38, спр.2511-2512]; [220, с.22; 177, с. 243].

Науково-виховний журнал «**Наш світогляд**» [114] з періодичністю що-другої неділі, за ред. П. Мерчука виходив у 1935—1936 рр. у м. Стрию. П. Мерчук прагнув з допомогою статей на політичні теми сформуванню свідомість нового покоління, яке поведе за собою суспільство шляхом до незалежності. Журнал має «освідомити» загал українського селянства й робітництва та виховати з-поміж них кадри морально й інтелігентно «вартісних» громадян. «Наші визвольні змагання 1917—1923 рр. скінчились невдачею. Хоч так багато крові пролилось і так багато героїських подвигів було...» («Про наш журнальчик» – 1935.- Ч.1. – С.3-5) Вшановує журнал трагедію Крут, святкує урочисту дату ЗУНР — 1 листопада. Серед визначних політичних подій, висвітлених «Нашим світоглядом», — суд над ОУН («Українці перед варшавським судом». – 1935. – Ч.2. –С.9-15).

У часописі висвітлюються проблеми розвитку масового спорту. Патріотичним змістом журнал привернув увагу польської влади і зазнав кількарізних конфіскувань. До того ж, не підтриманий матеріально, журнал припинив роботу. Він починався оптимістично: «Не треба нам тужливих пісень» і так само припинився: «Україна переживе усякі лихоліття і виб'ється власними силами на волю, до нового життя» [220, с. 76].

Інформаційний щоденник «**Час**» [129] як українське щоденне видання за ред. М. Голубця заявив, що буде творити газету «для всіх, без огляду на

стан, професію, рівень освіти, а навіть різниці переконань» (1931. – Ч.1.- С.2). Восени 1931 року читачі «Часу» мали змогу щоденно стежити за перебігом подій на політичному процесі проти 14 українців, «обвинувачених в приналежності до УВО чи ОУН» («Чотирнадцять українців перед львівським судом» - 1931.- Ч.38.- Ч.72), (УВО і «Сурма» - 1931.- Ч.12.- С.1), («Знову УВО перед судом».- 1931.- Ч.34.- С.3), («За приналежність до ОУН» -1932.- Ч .30.- С.1) . Часопис відтворював усі складнощі існування українців Галичини: наслідки пацифікаційної політики («З польського сойму». – 1931. – Ч.24.- С2 .; «Українська дебата в польському соймі». – 1932. – Ч.31.- С.) та її міжнародний резонанс («Німці й українські саботажисти». – 1931. – Ч.6.- С.2), («Українська пропаганда» – 1931 – Ч.13.- С.2); розгляд українського питання в Союзі Народів («Українська резолюція на УІІ конгресі національних меншин в Женеві». – 1931. – Ч.1.- С.2; «Нова українська петиція в Союзі Народів». – 1932. – Ч.20.- С1). Заголовки матеріалів, у яких інформувалось про українсько-польські відносини, свідчать про складні сторінки в історії сусідніх народів: («На поліції б'ють». – 1932. – Ч.24.- С.3; «Процес за промову на концерті». – 1932. – Ч.39.- С.1). Останнє (50 (144) число часопису вийшло в світ 6 березня 1932 року із закликом «Поширюйте «Час!»».

Започатковуючи інформаційно-політичний тижневик **«Рідний ґрунт»** [119], редакція прагнула організувати часопис, який виховував би національну свідомість українського народу, головно української молоді. Уже передові статті спонукали до творчого осмислення складних національних проблем, закликали до організованості національних сил і розвитку політичної активності українства. Значне місце посідали питання політичної концепції українських Січових Стрільців та їх ролі у визвольних змаганнях 1917-1921 рр. («В Свято Героїв» - 1935.- Ч.3.- С.1). Націоналістичний тижневик, який мав за завдання надихати визвольні зусилля українського громадянства, активно протистояв партійно-політичній діяльності угодовських партій та намагався не допустити їх впливу на українську суспільність. З цього приводу публікувалися уривки праці Сціборського М. «Націократія» (1935.- Ч.3.- С.1); стаття «На московській службі» (1939.- Ч.11. – С.3) та ін. [287, с.333].

Ілюстрований журнал **«Молоді друзі»** видавався (1938 р.) як місячник Я. Ткачуком у Львові [110]. Редакція заявляла, що часопис «Молоді друзі» призначений насамперед для сільської молоді, оскільки вона найчисленніша. Однак ця орієнтація була формальною, бо, якщо проаналізувати звернення редакції до читачів, уміщене у Ч. 2 («З другим числом»), часопис (Ч. 1) прочитали і відгукнулися на його появу представники інших категорій молоді — школярі, робітники і ремісники, тобто міська молодь. У редакційній статті «Мусимо пятнувати» зазначено: «Нашими завданнями є виховувати свідомих, ідейних і чесних Українців, а несовісним і недбайливим між нами місця немає! Таких мусимо й будемо безоглядно осуджувати й пятнувати!» (Ч. 3—4.- С.8).

Ця фразеологія характерна для публіцистики українських націоналістів 30-х рр., які вважали, що таких рис, як млявість, меланхолійність, недисциплінованість, байдужість до національних проблем, бездіяльність і т.д., не повинно бути у характері і світогляді українця. Тому на сторінках часопису з'являлися публікації про М. Міхновського («За збройну націю»-1938.- Ч.2.- С.1), про генерала М. Тарнавського («Вождь Збройного Чину»-1938. – Ч.3-4.- С.1), полковника Є. Коновальця («Ідея безсмертна), передруки публікацій із «Діла» про Є. Коновальця та княгиню Ольгу («Жінка Володарка» -1938. – Ч.3-4.- С.3).

Часопис орієнтував молодь на боротьбу за національні ідеали, роз'яснюючи, що тільки свідома і здорова людина здатна досягти успіхів у життєвій боротьбі. Так, під рубрикою «Руханка і спорт» (1938.- Ч1.- С.5) на всій шпальті даються уроки плавання. Це, зрештою, своєрідна тематична сторінка за формою подачі матеріалів. Інша тематична сторінка-рубрика «Рука й п'ястук — грізна зброя» (1938.- Ч.3-4. – С.6) вчить прийомам такої рукопашної боротьби, як джіу-джітсу. Текст супроводжується відповідними ілюстраціями [220, с.65].

Місячний журнал молодих «Дорога» видавав та редакційно відповідав Я. Ткачук. Львівський журнал 1937-1938 рр. мав підзаголовок – журнал націоналістичної молоді, через що і був заборонений польською владою.

«Молодняк» - місячник української доростаючої молоді виходив у Львові 1938-1939 рр. за ред І.Вітушинського як націоналістичний журнал [214, с.120]

Починаючи з 1935 року, спроби ОУН охопити своїм впливом населення Волині, Полісся і Холмщини набрали цілеспрямованого характеру (т.зв. акція "проломлювання сокальського кордону"). Велику роль у цьому відіграли члени ОУН, за допомогою яких було налагоджено шляхи пересилки підпільної літератури на ці терени, організовано доставку легальних часописів. Ярослав Старух організував бібліотечно-пресову акцію (1937-1938 рр.), під час якої поширювалися часописи "Студентський шлях", "Голос Нації", "Обрії", "Пробоем", "Сурма" і ін.

В цей час на Буковині першим націоналістичним виданням став національно-громадський журнал "Самостійна Думка" [121] (Чернівці), який почав виходити в 1931 році з ініціативи учасників українського громадського об'єднання «Чорноморе». Його незмінним редактором аж до часу закриття часопису румунською владою в 1937 році був С. Никорович. "Самостійна Думка" відіграла велику роль у пробудженні національної свідомості українського населення Буковини, передруковуючи на своїх сторінках статті провідних ідеологів ОУН: Сціборський М. «Соборність політики і психології – засада визволення» (1931.- Кн.1.- С.9-14), Онацький Є. «Ризико гарча й ризико героя?» (1934.- Кн.3.- С.256-269), Сціборський М. «Чергова спекуляція» (1934.- Кн.5-6.- С.467-475), Онацький Є. «Культ успіху» (1934.- Кн. – С.715-727), Органський М. «Новий зигзак сталінізму» (1934.- Кн.11-12.- С.864-868), Мартинець В. «Слово про гал. «реальних політиків» (1934.- Кн.11-12.- С.860-864). Але й передові статті журналу

закликали ставати на шлях боротьби – «Самостійність і соборність» (1932.- Ч.5.- С1-2), «Політика недержавної нації» (1932.- Ч.8.- С1-2), Костарів Л. «Політична стратегія укр. Націоналізму» (1932.- Ч.11-12.- С.1-3). Журнал публікував відомості про діяльність ОУН та процеси польського суду над оунівцями, навіть у вигляді поетичних творів (Згорянич А. «Білас та Данилишин» - 1934.- Кн.11-12.- С.756-764). У 1933 р. в місячнику з'явилися публікації Ч. «Пропаганда як чинник воєнної стратегії» (1933- Ч.5-6.- С.154-156), Р. Б. «На власні сили» (1933.- Ч.7-8.- С.228-229), «Військове самовиховання».- 1931.- Ч.8-10.- С.9-11), Чорноморець «Промисловість і війна» (1931.- Ч.8-10.- С.11-15). Оскільки місячник був і літературно-науковий, то тут ми знаходимо твори видатних літераторів того часу, які стояли на націоналістичній позиціях – Л. Мосендз, У. Самчук, М. Асканич, О. Ольжич, О. Влизько. Даючи характеристику журналу по шостому році видання, редакція зазначає: «С.Д.» від початку й до тепер виявляла постійне піднесення. З місцевого буковинського журналу, яким «С.Д.» була на початку, стала органом, що його предметом є культурна дійсність на цілій нашій території, **ВСЕУКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА**». В останні роки контроль над виданням здійснював член ПУНу Олег Ольжич (Кандиба). [204, с.158].

У 1934 році члени КЕ ОУН Буковини почали видавати в Чернівцях тижневик **"Самостійність"** [122], який дуже швидко набув популярності. В пердовій статті задекларовані основні напрямки газети: «Наш клич: Відвага і Власна Сила. А наш терен праці: увесь український народ. Селянство, робітництво, міщанство, інтелігенція. Хто не з нами, той проти нас» (1934.- Ч .1.- С.1). Постійними рубриками газети були: «Політична хроніка тижня», «На всіх українських землях», «Студентські теми». На шпальтах газети практикувалися статті з проблем націоналізму, діяльності ОУН, української еміграції, правда про життя в СРСР. Передові статті «Перевіримо наші сили» (1935. – Ч.7.- С.1), «Закон боротьби» (1935.- Ч.16.- С.1), «Молодь» (1935.- Ч. 26.- С.1-2), «Бог України сильніший» (1935- Ч.33.- С.1-2), «Вашавський процес» (1935.- Ч.47.- С.1-2) готував в основному Д. Квітка. Газета постійно подавала матеріали про діяльність ОУН: «Варшавський процес ОУН» (1936.- Ч.1.-С.1, Ч.3.- С.1, Ч.6.- С.1); «Великий процес ОУН у Львові» (1936.- Ч.26.- С.1, Ч.27.- С.1, Ч.28.- С.1-2, Ч.29.- С.1-2,), роблячи акцент на підготовці до революційної боротьби: «На революційних позиціях» (1936. – Ч.41.- С.1-2; Ч. 42.- С.1), Оршан Я.«Націоналісти» (1936.- Ч.43.- С.1-2), А=ко Ю. «Закарпаття на переломі» (1936.- Ч.47.- С.1, Ч.48.- С.1). Навесні 1937 року часопис мав найбільше число передплатників серед інших буковинських пресових органів - понад 7 тис. І це незважаючи на те, що за читання часопису румунська поліція біла й арештовувала українських селян. До редакційної колегії "Самостійності" входили: Д. Квітковський (головний редактор), І. Григорович, П. Григорович, Л. Гузар, О. Зибачинський, О. Масікевич і ін. Часопис знаходився під особливою "опікою" румунської влади і підлягав частим конфіскаціям. Денис Квітковський згадував: "Вже на 5-му числі "Самостійність" закрито від 28 січня 1934 р. до 7 лютого 1934 р. Після появи

двох наступних чисел дня 22 лютого 1934 р. видання газети знову заборонено до 10 березня 1934 р. Щоб мати свій пресовий орган, ми піднайшли нового відповідального редактора й зареєстрували новий тижневик "**Молода Буковина**" [109], якою заступлено "Самостійність". Нова газета часто публікувала статті без підписів, або подаючи тільки ініціали. Так з нагоди поцесу ОУН у Львові вийшло кілька публікацій: «Польська окупація і О.У.Н.» (1934.- Ч.2.- С.1), «Репресії проти українських націоналістів» (1934. – Ч4.- С.3), «Великий процес у Львові» (1934.- Ч.5.- С.1). Часто місце на шпальтах газети знаходять матеріали про національні рухи в інших країнах («Національні стремління басків» - 1934.- Ч.3.- С.3) та події на ЗУЗ («На Західних Українських Землях» - 1934.- Ч.6-7. – С.5). Після третього числа "Молоду Буковину" заборонено також на кілька тижнів, але тим часом вийшла заборонена "Самостійність"... Отже, хоч ми жили під превентивною цензурою й хоч не вільно було лишати білих місць у газеті - а часом цензура скреслювала нам цілі сторінки, які треба було заповнювати новим матеріалом, - то "Самостійність" втрималася аж до березня 1937 року, коли румунська влада заборонила видавання її цілковито" [183, с.571]. Як додаток до "Самостійності" виходив гумористичний журнал "Чортополох" (редактор О. Масікевич).

На Закарпатті у 30-х роках з'явилося декілька націоналістичних видань. Особливе місце посідав журнал "**Пробоєм**"[117] - орган Проводу ОУН на Закарпатті, який виходив з 1933 року у Празі, де цензура була дещо ліберальнішою. Редагував часопис Степан Росоха, пізніше - Федір Гайович та Андрій Гарасевич. Газета крім передових статей мала постійні рубрики: «Рух молоді», «Хроніка», «В Україні», «Світова політика». Основне завдання журналу у вихованні молоді та підготовці до збройного повстання здійснювалося через публікації: Т. О. «Боротьба» (1934.- Ч.5.- С.58-59), Микола В. «Будуймо український націоналістичний фронт» (1934.- Ч.6.- С.74-75), Ігнатишин М. «Українська молодь на сторожі» (1938.- Ч.2-3.- С.21-22), Штефанець Ю. «Виховуймо здоровий провід народу» (1938.- Ч.4.- С.34-35), Мандюк П «Збройне повстання Гуцульщини» (1938.- Ч.4.- С.36-39), Росоха С. «Ми непереможні!» (1938.- Ч.5.- С.49-50), Росоха С. «Боротьба аж до перемоги» (1938.- Ч.6.- С.68-69).

З проголошенням Карпатської України та розвитком військових подій, газета постійно публікувала подробиці бойових операцій: Чумалівський М. «Бій у Підгорбі» (1939.- Ч.3-4.- С.14-15); Н. Р. «З Іршавського фронту» (1939. - Ч.3-4.- С.15-16); Росоха С. «Немає ранених ані полонених!» (1939.- Ч.5-6.- С.20-22); М. С. «Бій під Горондою» (1939.- Ч.5-6.- С.26-27); Чумалівський М. «Бій у Пістрялові» (1939- Ч.7.- С.41-42); а пізніше тлумачила місце націоналістів у майбутній світовій війні: Гармаш В. «Війна і Ми» (1939.- Ч. 12. – С.114-116); «В обличчі подій» (1939.- Ч.17.- С.173-174); Сціборський М. «Кінець одної провокації» (1939.- Ч.17.- С.175-177).

Для націоналістичної молоді видавався тижневик "**Наступ**" за редакцією Степана Росохи і додаток до нього "**Народна Воля**", призначений для селянства й робітництва (редактор В. Кузьмик-Петренко). Значний вплив

на пробудження національної свідомості закарпатців планував здійснити місячник культури "Говерля", який задекларував себе на «всебічну розбудову національної культури та єдину українську духовність» (1939.- Ч.1), у якому співпрацювали О. Ольжич (редактор), У. Самчук, В. Гренджа-Донський, І. Рошко-Ірлявський, М. Михалевич, Ю. Клен, А. Патрус і інші визначні особистості. Але вийшло лише одне число такого місячника культури.

Інструкція ПУН стосовно пресової пропаганди передбачала також широку видавничу діяльність за кордоном України. Націоналістичні часописи видавались у всіх більших осередках української еміграції: "Український націоналіст" (Прага), "Український вісник" (Берлін), "Українське слово" (Париж), "Націоналіст" (Філадельфія), "Новий шлях" (Вінніпег), "Вістник ОДВУ" (Нью-Йорк), "Наш Клич" (Аргентина) тощо. Ці видання були органами так званих "братніх" по відношенню до ОУН організацій, керівництво яких регулярно забезпечувалось матеріалами ПУН.

«Українське слово» видавав у Франції Український Народний Союз, де друкувалися статті з проблем гуртування української еміграції, підготовки збройної боротьби («На революційних позиціях – 1936.- Ч.170-171.- С.1). Структурно матеріал подавався за основними рубриками: теоретичні статті, події на Україні, хроніка, оголошення. Часопис «Українське слово» видавався під редакцією В. Мартинця від 1934 до 1940 року.

Авторами матеріалів, що публікувалися були ген. М. Капустянський, О. Бойків, В. Мартинець та інші члени ПУН. Статті з військових питань М. Капустянського «Українська еміграція у Франції» (1933.- Ч.1.- С.3-4; Ч.2.- С.3-5.) «Японське летунство» (1933. – Ч.18. – С.2-5), «Роль воздушних ескадр в майбутній війні між Японією та Росією» (1933. – Ч.20.- С.3-5), «Махновщина» (1934.- Ч.68.- С.2-3), «Операції на Київ-Одесу» (1934.- Ч.71.- С.4), «Летунство та його небезпека» (1936.- Ч.173.- С.2), «Газова війна» (1936.- Ч.176.- С.2) давали знання із сучасних проблем творення армії на прикладі військових потуг різних держав. Публікації на військову тематику подавалися також за криптонімами: І. Д. «Дещо про роззброєння» (1933- Ч.25.- С.3-6), «Україна як воєнний фактор Сх. Європи» (1934.- Ч.84.- С.1), У. П. «Військово-повітряний транспорт» (1937.- Ч.217-218). На протязі кількох років військову тематику висвітлював Омельченко Т. «Сучасна Збройна Сила» (1934.- Ч.75.- С.2), «Летунська зброя» (1937.- Ч.211.- С.2-3), «Моторизація Червоної армії» (1937.- Ч.226.- С.2-3), «Бойова тактика і матеріал» (1937.- Ч.230-231.- С.2), «Основи воєнної дисципліни» (1937.- Ч.232.- С.2), «Військо і політика» (1937.- Ч.235.- С.2), «Засади організації й узброєння сучасного війська» (1937.- Ч.236.- С.2), «Засади сучасного воєнного виховання» (1938.- Ч.251.- С.2-3), «Як шукати збройної перемоги» (1938.- Ч.256.- С.2-3), «Чинники духа у війську» (1938.- Ч.259.- С.3), «Потенціальні силові фактори у війні» (1936.- Ч.175.- С.2; Ч.176.- С.2), «Ведення війни в різних часах» (1936.- Ч.177.- С.2-3). Журнал відгукувався на всі події національно-визвольного руху в Україні та в еміграційних осередках.

«Український націоналіст» виходив за кордоном у Празі у 1934 році і нелегально поширювався на українських землях, друкуючи статті на ідеологічно-політичні теми. Постанова про «видання популярного місячника «Український націоналіст», призначеного для найширших кіл українського громадянства на українських землях і на еміграції (європейській і заокеанській)» [217, с.296] була прийнята на Празькій («Віденській») конференції в липні 1932 року.

"**Націоналіст**" (1935-1939 рр.) орган українського організованого націоналізму в Америці (Філадельфія) видавався для заокеанських земель для масового поширення. Майже через номер публікувалися звітні статті «З діяльності Українських Націоналістів в Америці», вісті з України мали рубрику «На українських землях», офіційні документи ОДВУ знаходили місце на перших шпальтах газети (Резолюції, Комунікати, звернення повідомлення, постанови, зокрема II Конгресу Українських Націоналістів Америки (1938.- Ч.83.- С.3-4).

Також у багатьох європейських столицях (Берлін, Брюссель, Женева, Лондон) ОУН заснувала пресові Бюра для роз'яснювально-пропагандивної роботи на міжнародному рівні. Згідно протоколу наради членів проводу Українських націоналістів та ОУН в Женеві 14-15 квітня 1930 року планувалося створення Пресового бюро. «В Женеві повинно бути створено Центральне пресове бюро, яке видавало б тут бюлетин (так у тексті-авт.) і висилало його Секретарям, які б передавали б на місцях всім потрібним установам як міністерствам, пресі і т.д.» [65, с .296].

В кінці 30-х років в Парижі виходив воєнно-науковий журнал «За збройну Україну» (1938 р.). Стаття ген. М. Капустянського «Модерна війна і наші завдання», що розглядала деякі воєнні доктрини, вважає своїм обов'язком ознайомити читачів у загальних рисах із станом сучасного військового мистецтва та з природою і формами модерної війни. «Це дасть нам змогу, спираючись на засадах воєнних доктрин та узагальнюючи наші політико-стратегічні завдання, накреслити шляхи для відновлення української збройної сили» (1938. – С.1). Колосовський у збірнику подає матеріал про воєнну доктрину радянської армії, Смілий пише про авіацію, Степанюк – про громадянську війну в Іспанії, Бурун – про залізничну комунікацію в СРСР, а М. С. – про моторизований потенціал СРСР. У цьому ж номері можна прочитати рецензію на книжку Капустянського М. «Українська збройна сила й українська національна революція», що вийшла у Канаді у 1936 році.

У Берліні з 1927 по 1929 роки виходив «Військовий вісник», орган Союзу Українських Старшин та Стрілецької громади. Головою цього Союзу був Є. Коновалець. Основні теми і проблеми журналу стосувалися визвольних змагань, важливих битв, організації українських армій, характеристики її провідників, сучасних армій різних країн, їхньої тактики, озброєння та ін. Серед найцікавіших публікацій військової проблематики стаття М. Омеляновича-Павленка «Матеріали до військового діла» (1928.- Ч. 2-4; 1929.- Ч.5); питанням організаційно-вишкільного характеру присвячено

статтю Є. Коновальця «Військовий вишкіл» (1928.- Ч.4). За криптонімом В. В. подано статтю «Радіо-зброя», яка надає великого значення радіопропаганді (1929.- Ч.5).

Трьохмісячний журнал військово-громадської думки «Гуртуймося» видавався у Празі у 1929-1939 рр. Редакторами були В. Филонович та П. Романюк, а останній рік виходу журнал друкувався в Софії [214, с.69].

Неперіодичне видання, що включало матеріали до історії війська Українського за 1929-1939 рр. «За державність» виходило у Каліші (Польща) за редакцією М. Садовського. Видавцем було Українське Воєнно-історичне товариство.

Помітне місце у пропаганді військової думки займав «Літопис Червоної Калини». Тут публікувалися спогади учасників визвольних змагань, які порушували цілий спектр військово-історичних питань. Листопадові події 1918 р. у Львові і українсько-польська війна виступали темами журналу за підписами В. Кучабського, В. Курмановича, О. Грекова. Публікації мемуарного жанру присутні майже у кожному номері журналу. «Літопис...» створив також галерею портретів героїв і учасників визвольних змагань того часу: М. Тарнавського, В. Курмановича, Д. Вітовського та ін. У цьому журналі ми часто зустрічаємо дописи члена ПУНу Р.Сушка.

Пропагандна робота ОУН, що велася за допомогою друкованого слова, мала далекосяжні наслідки. Націоналістичні часописи сприяли національному освідомленню і консолідації населення українських земель, розділених кордонами держав-окупантів, а також привертати увагу міжнародної громадськості до української проблеми. Протягом 30-х років провідними публіцистами були вироблені основні положення націоналістичної воєнної доктрини, внаслідок чого український національно-визвольний рух отримав вагоме ідеологічне підґрунтя. Ці публікації виховали ціле покоління українських революціонерів, які стали ядром національно-визвольних змагань 30-х і наступних років. Тобто молодь отримала теоретичну базу для постійного вишколу та підготовки до майбутніх боїв за волю і державність України.

Високий рівень організаційної діяльності видання преси робили її важливим засобом пропаганди і грізною зброєю українського націоналістичного руху в боротьбі за Українську державу.

ВИСНОВКИ

Після поразки визвольних змагань 1917-1921 рр., представники українського політичного проводу і на рідних землях, і в еміграції, звинувачуючи один одного щодо причин втрати державності, коли Україна була поділена серед ворогів-сусідів, визнали, насамперед, мілітарну поразку. Тому учасники військових подій вирішили готувати український загаль до майбутньої боротьби шляхом поширення націоналістичних ідей і створення широкої мережі вишколених військовиків, які мали стати на чолі майбутніх національних збройних формувань.

ОУН постала на базі Української Військової Організації, як військово-політичне об'єднання радикально налаштованих представників української інтелігенції, військових, студентства в період, коли вбачалося, що підготовка до нової боротьби буде довгою. Провідні члени ОУН Є. Коновалець, М. Капустянський, В. Курманович, Р. Сушко, М. Колодзінський, Р. Шухевич реально оцінювали геополітичну обстановку в Європі та світі і передбачали нову світову війну.

Через низку офіційних документів Установчого Конгресу та II Великого Збору ОУН, які стали складовою частиною цілісної системи воєнної доктрини українських націоналістів, можемо прослідкувати вишколення військових кадрів, які знайшли своє практичне втілення у формуванні перших військових загонів на Волині, бойового гарту у воєнному конфлікті на Закарпатті, удосконаленні воєнної майстерності у рядах німецької армії проти поляків.

Цей період був позначений напруженою політичною боротьбою, в умовах якої Організація Українських Націоналістів показала свою здатність до боротьби, плекаючи стратегічну мету – створення незалежної Української Соборної Самостійної Держави.

Все це говорить про реалістичність і дієвість нормативних документів ОУН з військово-організаційних питань. Характеризуючи першоджерела ОУН, можемо підкреслити їх вибіркковість та здатність до розвитку протягом означеного періоду. Концептуальною основою аналізу формування видів офіційних видань виступає їх характеристика як динамічних у системі інформаційних комунікацій, що відповідно зумовлює вибір єдиного критерію організації типологічної схеми цих документів для будь-якого етапу розвитку. Цей критерій, з одного боку, базується на використанні функціонального методу аналізу сукупностей офіційних документів, а з іншого, - враховує особливості ролі цих документів як засобів комунікації у той складний історичний період. Його сутність полягає в основній функціональній спрямованості офіційних документів на забезпечення політичною та правовою інформацією українства. Характеризуючи правові та політичні першоджерела ОУН, можемо константувати, по-перше, ґрунтовність організаційної структури Організації, її масовість, далекоглядність планів та перспектив націоналістів, по-друге, чітко прослідковується мета - Самостійна

Держава. З точки зору історіографії можливість вивчення діяльності ОУН конкретного періоду на основі першоджерельних документів дозволяє зробити уточнення щодо їх організаційної роботи та, навіть, використати деякі програмові твердження націоналістів для розбудови та утвердження української державності сьогодні.

ОУН, що визначала себе виразником і провідником нації, засадничо стояла на позиції української державності, тому питання творення українського війська залишалося для Організації завжди актуальним. Роблячи ставку лише на збройне визволення України, в ряди ОУН залучалися військовики – колишні старшини української армії, які розробляли стратегію бойових дій Визвольних Змагань. Серед тих, хто брав участь у військово-історичних та військово-теоретичних дослідженнях були провідники ОУН Є. Коновалець, М. Капустянський, В. Курманович, Р. Сушко, М. Колодзінський, Р. Шухевич, О. Гасин, З. Коссак. Їхній багатий досвід з часу Першої світової війни та Визвольних змагань 1917-1921 рр., добра фахова військова освіта стали цінним внеском в організаційну та вишкільну діяльність ОУН міжвоєнного періоду. А творчі здобутки військових діячів ОУН, які відзначалися широким діапазоном, глибиною мислення, високим професіоналізмом, стали теоретичною базою для молоді. Молоде покоління бойовиків, використавши досвід старших, зуміли втілити в життя створений прообраз збройних сил на практиці. А це «Дружини Українських Націоналістів» (ДУН), а потім і Українська Повстанська Армія (УПА), яка вела бойові дії партизансько-повстанськими методами в роки Другої світової війни і майже десятиліття після її завершення. Розроблена воєнна доктрина українського війська провідними військовиками ОУН, в певній мірі, мала б знайти своє відображення у принципах будівництва сучасних Збройних Сил України через підготовку особового складу з урахуванням законів збройної боротьби та воєнного мистецтва, військово-патріотичного виховання молоді та особового складу армії на національно-історичних традиціях.

Важливим у плані практичного поширення націоналістичних ідей та консолідації українського суспільства стало для ОУН організування мережі легальних та нелегальних націоналістичних часописів. Механізм розповсюдження цих ідей в різних країнах перебування української еміграції полягав у розгортанні активної діяльності видань – «Сурма», «Розбудова нації», «Український голос», «Студентський шлях», «Наш клич», «Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН», «Голос нації», «Самостійна Думка», «Юнак», «Юнацтво» та інших, завдяки яким виникла розгалужена мережа націоналістичних осередків в різних регіонах світу. Заснування націоналістичних часописів переслідувало конкретні завдання та безпосереднє призначення: по-перше, відобразити формування нової української націоналістичної організації в еміграції та краю; по-друге, засвідчити кількісне і якісне зростання націоналістичного руху на різних теренах світу; по-третє, конкретизацію організаційних засад та консолідацію українського громадянства через офіційні та інші націоналістичні видання

ОУН.

Діяльність ОУН відбувалася не тільки у формі збройного протистояння, але й у вигляді «психологічної війни» - війни за суспільну свідомість. Великий сегмент цієї діяльності і становили періодичні видання – газети і журнали. Протягом 30-х років провідними публіцистами були вироблені основні положення націоналістичної доктрини, внаслідок чого український національно-визвольний рух отримав вагоме ідеологічне підґрунтя. Публікації з військових питань виховали ціле покоління українських революціонерів, які стали провідниками національно-визвольної боротьби не тільки 1929-1939 рр., але й наступних років.

Завдяки воєнно-теоретичним напрацюванням та військово-організаційній діяльності оунівців Друга світова війна не застала український політичний актив зненацька. Незважаючи на об'єктивно-несприятливі умови, українська нація в рядах підпілля ОУН стала активним чинником спротиву окупаційним режимам, зуміла показати чужинцям потенціал українського національного духу, а збройний опір більшовицькому режиму запобіг тотальній радянській країні Центрально-Східної Європи, які хоч і під впливом Москви, але все ж зберегли свою державність.

Виклад матеріалу дає нам знання з військово-організаційної діяльності ОУН, вносить певний вклад історію України міжвоєнного періоду, розвінчує стереотипи, щодо ОУН як організації, що охопила окремі території та тільки деякі радикально налаштовані кола. Насправді ж вона була популярною і дієвою серед західноукраїнського громадянства, а також в осередках української еміграції Європи, Америки, Азії, а в роки Другої світової війни поширила свою діяльність на всю територію України.

Десятиліття ж подальшої боротьби після закінчення війни на західно-українських землях дали поштовх до продовження національно-визвольних змагань іншими методами, в інших умовах. Це призвело до утворення в кінці ХХ століття на етнічних українських землях незалежної Української держави, за яку і боролися українські націоналісти.

ОУН як військово-політична організація та її керівники залишили нам значну документну спадщину стосовно боротьби за розбудову державності та по підготовці до створення національних збройних сил. Ця спадщина може бути використана у ще не завершених державотворчих процесах сучасної України, реформуванні Збройних Сил держави, перспективі входження нашої країни до загальноєвропейських структури та НАТО.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Праці М. Капустянського

«І. Микола Капустянський, ген. Штабу, генерал хорунжий
Короткий життєпис і перелік праць та важливих статей ювілянта

...з праць, виданих до 1939 року:

1. «Політика і стратегія» - «Табор».- 1923.- Ч.1.- С.1-23.
3. «Історія визвольної боротьби» викладалась на штабних курсах Генерального Штабу для українських старшин в Каліші 1922-1923 рр.
4. «Військові знання» - загальні курси військового вишколу з шістьма еляборантами: Вступна лекція, Піхота, Артилерія, Кіннота. Летунство, Технічні та доповнюючі дисципліни.
6. «За збройну Україну» - альманах включає статті: «Модерна війна і наші завдання» (1-14), «Летунство на Європейській шахівниці» (21-36), «Еспанська війна» (37-71), «Війна і техніка» - ст. «До питання української воєнної доктрини», «Теруельська операція» та рец. на «Золоті ворота», а також огляд французької військової преси.

7. «Фінсько-советська війна» - еляборат з війни 1939-1940 рр.
8. «Стратегічні кордони Західно-Української держави» - еляборат 1939 року писаний у Відні, вилучений німецькою владою після арешту у Львові.»

(5 ст. машинопис. тексту – архів ОУН у Києві)

II. Праці М. Капустянського:

1. Воїн і соратник // Непогасний огонь віри: Збірник.- Париж, 1974. - С. 442-453.
2. Головний Отаман // Українське слово. – 7 червня.
3. Нариси споминів 1929-1939 років // Український історик. - 1983. -№ 1-4. - С. 97-106.
4. Пригадалося // На зов Києва. - Торонто; Нью-Йорк, 1985.-С. 151-154.
Капустянський М. Симон Петлюра // Розбудова нації. - 1930. - Ч. 5-6.- С. 103-106.
5. Славетна Дія під Чорним Островом // За честь, за славу, за народ: Збірник. - Торонто, 1978. - С. 107-111.
Капустянський М. Як ми опинилися за Збручем // Трибуна України. - 1923. - Ч. 5-7. - С. 38-43.
6. Виступ на XXIV Крайовому З'їзді Української Стрілецької Громади в Торонто // За честь, за славу, за народ: Збірник. - Торонто, 1978. - С. 623-626.
7. Військова підготовка ОУН // Організація Українських Націоналістів. - Б/м, 1955. - С. 115-140.
8. НЕП, чи переродження влади? // Українське слово. - 1953. - 16-30 серпня.
9. Перша дивізія Української Національної Армії // Історія українського війська. - 2-е вид., доп. - Вінніпег, 1953. - С. 801-813.
10. Похід Українських Армій на Київ - Одесу в 1919 році: Короткий військово-історичний огляд. Кн.1, Ч.1-2 — 2-е вид. — Мюнхен, 1946. — 110с.
11. Похід Українських Армій на Київ - Одесу в 1919 році: Короткий військово-історичний огляд. Кн. 1, Ч. 3 — 2-е вид. — Мюнхен, 1946. — 200с.
12. Похід українських армій на Київ - Одесу в 1919 році: Короткий військово-історичний огляд. — Львів, 1921. — 88с. — (Матеріяли до воєнної історії; Кн .1 Ч. 1, 2) — 88с.
13. Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році. — К. : Темпора, 2004. — 558с. : іл. — (Vita Memoriae).
14. Українська збройна сила й українська національна революція. — Саскатун, Саскачеван : Новий Шлях, 1936. — 50 с
15. Мої спомини з часів 1928- 1938 рр. // Український історик - Мюнхен-Нью-Йорк - 1983.
16. Українська еміграція у Франції // Українське слово.- 1933. - Ч.1.- С.3-4; Ч .2.- С.3-5.
17. Японське летунство // Українське слово.- 1933. – Ч.18. – С.2-5
18. Роль воздушних ескадр в майбутній війні між Японією та Росією //Українське слово - 1933. – Ч.20.- С.3-5

19. Махновщина // Українське слово - 1934.- Ч.68.- С.2-3
20. Операції на Київ-Одесу // Українське слово -1934.- Ч.71.- С.4
21. Летунство та його небезпека // Українське слово.- 1936.- Ч.173.- С.2
22. Газова війна // Українське слово – 1936.- Ч.176.- С.2

Додаток Б

Публікації Р. Сушка

1. Мої спомини пропершу сотню С.С. // Національна думка. – Прага. - 1926. – Ч.4.. – С.26-32; 1927. – Ч.1. – С.28-34; Ч.2. – С.23-37.
2. Січові Стрільці за Центральної Ради: (Мої спомини про І. сотню С.С. // Календар «Червона Калина» на 1928 рік. – Львів-Київ, 1927. – С.9-37.
3. Брат на брата: (Матеріали до історії Ударної Групи С.С.) // Календар «Червона Калина» на 1928 рік. – Львів-Київ, 1927. – С.53-58.
4. Маратонський біг стрільця Потапенка // Календар «Червона Калина» на 1930 рік. – Львів-Київ, 1929. – Календаріум на місяць квітень.
5. Коростишевські семінаристи // Календар «Червона Калина» на 1930 рік. – Львів-Київ, 1929. – Календаріум на місяць листопад.
6. Базар: могила 359 героїв // Календар «Червона Калина» на 1930 рік. – Львів-Київ. 1929. - С.104-123.
7. Знак часу (Спомин про Миколу Загаєвича з 2-го полку Запорізької бригади Натієва) // Літопис Червоної Калини. - Львів, 1929. – Ч.1.
8. Хто вбив полковника Отмарштайна? – Чернівці, 1934. -74 с.
9. Хто вбив полковника Отмарштайна? – Прага, 1933. – 74 с.
10. Хто мав причину вбити полк. Ю. В. Отмарштайна?.. // Самостійна думка.- 1934.- Кн.9-10.- С.740-757; Кн.11-12.- С.837-857.

Додаток В

Праці М. Колодзінського

1. Боротьба італійців за незалежність і соборність
2. Воєнне значення і стратегічне положення Закарпаття
3. Залізнична комунікація в СРСР. // За збройну Україну . – 1938.
4. Націоналісти і військове виховання : Доповідь
5. Партизанська війна
6. Побілені гроби // Новий час. – 1932.
7. Полковник Іван Богун. – Прага, 1941.
8. («Бурун») Полковник Іван Богун» // Новий шлях – 1939. –Ч.10-19
9. («М.Буджак») Польське повстання 1863
10. Українська воєнна доктрина. – Париж, 1966.
11. Українська воєнна доктрина. Ч.І. – Торонто: Т-во кол. вояків УПА в Канаді і ЗДА, 1957. – 62 с.

Додаток Д

Праці Є. Коновальця

1. Причинки до історії української революції. – Прага, 1920.
2. Причинки до історії української революції.- Прага: Накладом Проводу Українських Націоналістів, 1928.- 39с.
3. Причинки до історії ролі Січових Стрільців в Українській революції // Розбудова нації. – 1928. – Ч.1. – С.18-23; Ч.2. – С.60-64; Ч.3. – С.104-110; Ч.4. – С.153-158; Ч.5. – С.199-204; Ч.6. – С.241-244.
4. Військовий вишкіл // Розбудова нації- 1928. - № 7-8. – С.261-265
5. Військова справа : Реферат, який зголошено на Конгресі Українських Націоналістів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Архіви

А. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

1. ф.1075 - оп.1 - спр.21 - арк.1.
Ф.3833. «Красвий провід ОУН на західноукраїнських землях (1933-1947 рр .)»
2. ф.3833. – оп.1. – спр.36. – арк.21 зв.
3. ф.3833. - оп.1. - спр.37. - арк.12.
4. ф.3833. - оп.1. - спр.37. - арк..16.
5. ф. 3833. – оп.1. – спр.201. – арк..42-76
6. ф.3833. – оп.3. – спр.1. – арк..58.
7. ф.4025. – оп.1. – спр.3. – арк..45-50зв
Ф.4363 «Редакція часопису «Розбудова нації» - органу проводу націоналістів в м. Празі»
8. ф.4363. – оп.1. – спр.9. – арк.199
9. ф.4363. – оп.1. – спр.27. – арк..39-116
Ф.4465 «Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та осіб»
10. ф.4465. – оп.1. – спр.167. – арк.2-2зв.

Б. Центральний державний архів громадських об'єднань України

- Ф.1.** «Центральний комітет Компартії України, 1917-1991рр»
11. ф.1. – оп.20. – спр.6204. – арк.3.
- Ф.6.** «Документи проводу ОУН»
12. ф.6 – оп.1. – спр.301. – арк..180
13. ф.6. – оп.1. – спр.479. – арк..12-13

В. Архів ОУН у м. Києві

праці провідних діячів ОУН, їх листування, особисті документи

Д. Центральний державний історичний архів України, м. Львів**Ф. 205.** «Прокуратура апеляційного суду м. Львові»

- 14.ф.205. - оп.1. - спр.155. - арк.5-6.
 15.ф.205. - оп.1. - спр.938. - арк.15.
 16.ф.205. - оп.1. -спр.952. -арк.30.
 17.ф.205. - оп. 1. - спр. 964. - арк. 4.
 18.ф.205. - оп. 1. - спр. 1058. - арк. 14 зв.; арк.18-19.
 19.ф.205. - оп1. - спр.1075. - арк.8.
 20.ф.205. - оп.1. - спр. 1335. - арк.1.
 21.ф.205. - оп.1. - спр.3125. - арк.12.
 22.ф.205. - оп.1. - спр.3125. - арк.15.
 23.ф.205. - оп. 1. - спр. 3126. - арк. 128.
Ф. 309. «Наукове товариство ім. Т. Шевченка. м. Львів»;
 24.ф.309. - оп.1. - спр.2287. - арк..45-46.
 25.ф.309. - оп. 1. -спр. 2619. - арк..177
 26.ф.309. - оп.1. - спр. 2622. - 103 арк.
 27.ф.309. - оп.2. - спр.2619. - арк..43 зв.

Е. Державний архів Львівської області

- 28.ф.27. - оп.5. - спр.1800. - арк..3
 29.ф.27. - оп.5. - спр.1800. - арк..4
 30.ф.27- оп.5- спр.3265- арк. 1-4
 31.ф.108. - оп. 1. - спр. 383. - арк. 7-9
 32.ф.121. - оп.3. - спр.290. - арк..13.
 33.ф.121.-оп.3. - спр.600. -арк.51.
 34.ф.121. -оп.3. - спр.600. - арк..53 зв., 54, 55.
 35.ф.121. -оп.3. -спр.803. - арк..2.
 36.ф.121. - оп.3. - спр.798. - арк..126.
 37.ф.121.- оп.3. - спр. 871. - арк..11.
 38.ф.139. - оп.5. - спр.2511-2512
 39.ф.220, оп. 1, спр. 171, арк 28..
 40.ф.306. - оп.1. - спр.17. - арк..2.
 41.ф.1068.- оп.2- спр74.- арк.1.
 42.ф.1068.- оп.2- спр74.- арк.4
 43.ф.1068.- оп.2.- спр.74.- арк.- 4-5 зв

Опубліковані документи

- 44.Від Конгресу Українських Націоналістів // Розбудова нації. - 1929. - Ч.1-2. - С.1
 45.Від Проводу ОУН: До наших прихильників і противників із поміж українського громадянства. // Розбудова нації. - 1931. - Ч.7-8. - С.189-190.

- 46.**Витяг з касової книги адміністрації «Розбудови Нації» за час від 1.01 – 30.09 .1929 р.// Документи і матеріали з історії організації Українських Націоналістів. Т.1. 1927-1930. – К., 2005. – С .190-192.
- 47.**Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Т.1 . 1927-1930. - К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2005.– 480 с.
- 48.**ДСТУ 3017-95. Видання. Основні види. Терміни та визначення.- Чинний від 1995-01-01.- К.: Держстандарт України, 1995.- 15 с.
- 49.**Життя і смерть полковника Коновальця: Документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи. Фотографії. – Львів: Червона калина, 1993. – 327 с. – (Історична б-ка; Серія «Сини народу»)
- 50.**Заява УВО до всього культурного світу. // Сурма. – 1930. – Ч.10. – С.8
- 51.**Звідомлення // Розбудова нації – 1931. – Ч.1-2. – С.28-29
- 52.**Звідомлення Конгресу Українських Націоналістів // Розбудова нації. – 1929. – Ч.1-2. – С.61
- 53.**Звіт адміністрації «Розбудови нації» 30 вересня 1929 р. // Документи і матеріали з історії організації Українських Націоналістів. Т.1. 1927-1930. – К., 2005. – С.187-189.
- 54.**Звіт провідника ОУН на ЗУЗ: 3 квітня 1930 р.// Документи і матеріали з історії ОУН. Т.1: 1927-1930. – К., 2005. - С.271-288
- 55.**Комунікат ПУН з приводу посилення терору проти українського народу з боку московської і польської влади // Документи і матеріали з історії ОУН. Т.1: 1927-1930. – К., 2005. – С.363-366.
- 56.**Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали / Упоряд. В. Муравський; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника; Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2006. – 420 с.
- 57.**Лист секретаря ПРУН В. Мартинця голові проводу ОУН Є. Коновальцю // Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...: Невідомі документи ОУН. Рік 1930. – К., 2003. – С.170-174
- 58.**Мартинець В. По конгресі // Розбудова нації – 1929 - Ч.3. – С.10
- 59.**На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства в Європі. – 3-є вид., незмінне . – Нью-Йорк: Говерля, 1978. – 150 с.
- 60.**Організація Українських Націоналістів.1929-1954: Збірник статей у 25-ліття ОУН. – На чужині: Видання першої української друкарні у Франції, 1955. – 448 с.
- 61.**ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. . – Б.м., 1955.- 371 с. – (Бібліотека Українського Підпільника; Ч.1.).
- 62.**Постанови Великого Збору ОУН в ЗЧ ОУН – Серія «Б-ка укр. підпільника». –Ч.1 - 1955. – 126 с.
- 63.**Протокол засідання військової комісії Конгресу Українських Націоналістів, запис Я. Герасимовича. 1929 р., 1-2 лютого // Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.:Документи й матеріали. – Львів, 2006. – С.153-159.
- 64.**Протокол засідання ПУН № 77 // Документи і матеріали з історії організації Українських Націоналістів. Т.1. 1927-1930. – К., 2005. – С.360-362.

- 65.**Протокол наради членів Проводу Українських Націоналістів та ОУН в Женеві 14-15 квітня 1930 р. // Документи і матеріали з історії організації Українських Націоналістів. Т.1. 1927-1930. – К., 2005. – С.289-297
- 66.**Резолюції Конгресу Українських Націоналістів: проект 1929р. (2 лютого) // Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи й матеріали. – Львів, 2006. – С.297-304
- 67.**Розкол ОУН (1939-1940): 3б. док. / Упоряд. В.Косик ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів. держ. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 1997. – 136 с.
- 68.**Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. -Т. 2-3. - Б/м.: Сучасність, 1983. - 426 с; 381 с.
- 69.**Чинний виступ УВО // Сурма. – 1930. – Ч.9. – С.1-2

Мемуарна література

- 70.**Бандера С. Перспективи української революції / З передм. Я.Стецька. – Мюнхен, 1978. – 640 с.
- 71.**Бандера С. Командир-провідник. // Перспективи української революції. – К., 1999. – С.281-298.
- 72.**Бандера С. Мої життєписні дані // Московські вбивці Бандери перед судом / За ред. Д.Чайковського. – Мюнхен, 1965. – С.439-448.
- 73.**Бойків О. Моя співпраця з Полковником // Євген Коновалець і його доба - Мюнхен, 1974 . – С. 621-653.
- 74.** Гришко Г. 1917 рік в Одесі // Розбудова нації. – 1930. - №5-6. – С.128-135; №7-8. – С.178-187
- 75.**Драган А. Там, де людям роги правлять // Коссак, Охрімович, Тураш. – Торонто, 1968. – С.52-61
- 76.**Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Фундація ім. Євгена Коновальця, 1974. – 1019 с.
- 77.**Збірник на пошану генерал-хорунжого Романа Шухевича. - Лондон; Мюнхен, 1990.- 356 с.
- 78.**Капустянський М. Нариси споминів 1929-1939 років. // Укр. Історик – 1983 - №1-4 – С. 98 -105.
- 79.**Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ - Одесу в 1919 році: Короткий воєнно- історичний огляд. Кн. 1, Ч. 3 — 2-е вид. — Мюнхен, 1946. — 200с.
- 80.**Капустянський М. Похід українських армій на Київ - Одесу в 1919 році: Короткий воєнно- історичний огляд. — Львів, 1921. — 88с. — (Матеріали до воєнної історії; Кн.1 Ч. 1, 2) .
- 81.**Капустянський М. Симон Петлюра // Розбудова нації. – 1930. - №5-6. – С. 142-144
- 82.**Климишин М. В поході до волі – Торонто, 1975. – Т.1. – 177 с.
- 83.**Климишин М. Спомини про провідника ОУН Степана Бандеру // Степан Бандера: документи і матеріали (1920-1930 рр.). – Львів, 2006. – С.94-97

- 84.**Книш З. Перед походом на Схід: Спогади і матеріали. Ч.2. До діяння Організації Українських Націоналістів у 1939-1941 роках.- Торонто: Срібна сурма, 1959. – 191 с.
- 85.**Коновалець Є. Причинки до історії ролі Січових Стрільців в Українській революції // Розбудова нації. – 1928. – Ч.1. – С.18-23; Ч.2. – С.60-64; Ч.3. – С. 104-110; Ч.4. – С.153-158; Ч.5. – С.199-204; Ч.6. – С.241-244.
- 86.**Коссак, Охрімович, Тураш – Торонто: Ліга визволення України, 1968. – 190 с.
- 87.**Крохмалюк В. Заграва на Сході: Спогади й документи. – Торонто; Нью-Йорк, 1978. – 351 с.
- 88.**Ленкавський С. Націоналістичний рух на ЗУЗ та 1-ий Конгрес // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. - С.395-425.
- 89.**Мартинець В. Українська націоналістична преса // ОУН 1929-1954. – Париж, 1955. – С.229-246
- 90.**Мартинець В. Українське підпілля від У.В.О. до О.У.Н.: Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму . – [Б.м.], 1949. – 349 с.
- 91.**Мельник А.Спогади та документи. – К.: Фундація ім. О.Ольжича, 1995. – 350 с.
- 92.**Михальцевич І. Разом з Коссаком у війську // Коссак. Охримович. Тураш. – Торонто, 1968. – С.34-36
- 93.**Мірчук П. Зустріч зі Степаном Бандерою // Степан Бандера: Документи і матеріали (1920-1930 рр.). – Львів, 2006. – С.120-134.
- 94.**На зов Києва: Український націоналізм у Другій світовій війні: 3б. ст., спог. і док. – Торонто; Нью-Йорк, 1985. – 542 с.
- 95.**Непогасний огонь віри. Збірник на пошану полковника А. Мельника Голови Проводу Українських Націоналістів. — Париж: Націоналіст, 1974.- 763 с.
- 96.** Омелянович – Павленко М. Початок 1919 року // Розбудова нації. – 1929. - №1-2. – С. 38-47; №3-4. – С. 109-117; №5. – С. 166-176; №6-7. – С. 210-217; №8-9. – С. 276- 281
- 97.**Онацький Є. У Вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930. – Буенос-Айрес: Вид-во М.Денисюка, 1954. – 534 с.: Т.2: Роки 1931-1932. - Торонто: Новий шлях, 1981. – 632 с.: Т.3: 1933 рік. – Торонто: Новий шлях, 1985. – 512 с.: Т.4: 1934 рік. – Торонто: Новий шлях, 1989. – 401 с.
- 98.**ОУН: Минуле і майбуття.- К.: Фундація ім.О.Ольжича,1993. – 302 с.
- 99.**Щербій В. Зенон Коссак-Гарнавський поручник Карпатської Січі // Коссак, Охрімович, Тураш. – Торонто, 1968.- С.62-83
- 100.**Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...: Невідомі документи ОУН. Рік 1930: (Листування Голови Проводу ОУН Є. Коновальця і секретаря ПРУН В. Мартинця). – К.: Темпора, 2003. – 271 с.

Періодика

- 101.**Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН. – Місячник. – Львів, 1931-1934

- 102.Вісник ОДВУ:** Орган Організації Державного Відродження України - Нью-Йорк
- 103.Вісті:** Суспільно-політичний тижневик . – Львів, 1934 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – ИП 22600.- 1934)
- 104.Говерля:** Місячник культури. – Хуст, 1939 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – И Ж8388)
- 105.Голос нації:** Тижневик. – Львів, 1936 (ЦДІАУ: 1936. – ч.1-22)
- 106.Голос:** Тижневик. – Львів, 1938-1939 (ЦДІАУ: 1937. – ч.1-50/51, 1938. – ч.1(52)-49(59).
- 107.Гомін краю:** Інформаційно-суспільний двотижневик для українських працюючих мас. – Дрогобич-Львів, 1937-1938 (ЛНБ ім. В.Стефаника – Г1907 - 1937. – ч.1-2, 1938. – ч.3-13)
- 108.Готові:** Орган Українського Спортивного Союзу. – Львів, 1934-1935 (ЦДІАУ: 1934. – ч.1-18, 21-23, 29-30; 1935. – ч. 1-16)
- 109.Молода Буковина:** Тижневик. – Чернівці, 1934 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. –Г4120. – 1934)
- 110.Молоді друзі:** Націоналістичний журнал для дітей старшого віку. – Місячник. – Львів, 1937-1938 (ЛНБ ім. В. Стефаника – Ж ІУ17035 - 1938. – ч. 1-2, 3/4).
- 111.Народня Воля:** Додаток для українського селянства й робітництва. – Хуст, 1938
- 112.Наступ:** Український тижневик. – Ужгород, 1938; Хуст, 1938-1939
- 113.Наш клич:** Суспільно-політичний тижневик. – Львів, 1933 (ДАЛО, 1933. – ч. 1-7, 9-18, 20, 22-26, 28, 30).
- 114.Наш світогляд:** Науково-виховний журнал. – Двотижневик. – Стрий, 1935-1936 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України.— ІІ Ж14946 – 1935-1936)
- 115.Непоборні:** Орган проведу української національної політики в'язнів у Львові. – Львів, 1935-1937 (ЦДІАУ: 1935. – ч.1-4; 1936. – ч.5-10; 1937. – ч. 11-12)
- 116. Пробій:** Місячний додаток для молоді. – Львів, 1933 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України.— ИП 23254.- 1933. –ч. 1-2)
- 117.Пробоєм:** Часопис Підкарпатської молоді. – Місячник. – Прага, 1933-1939 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. –ІІ Ж14974.- 1939)
- 118.Пробоєм:** Місячник. – Львів, 1934 (ЦДІАУ: 1934 - ч. 1—8); (ДАЛО: 1934. – ч. 1, 4-6).
- 119.Рідний ґрунт:** Інформаційно-політичний тижневик. – Коломия; Львів, 1935 (ЛНБ ім. В.Стефаника – Г4131 - 1935. – ч.1-11)
- 120.Розбудова Нації:** Орган ПУН. – Місячник. – Прага, 1928-1934
- 121.Самостійна Думка:** Літературно-науковий і суспільно-політичний місячник. – Чернівці, 1931-1937 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – ПУ Ж17110.- 1931-1937)
- 122.Самостійність.** – Тижневик. – Чернівці, 1931-1936 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Г4196.- 1931-1936)

- 123.Студентський вісник:** Місячник. – Львів, 1938-1939 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України,—Ж 15012.- 1938. – ч.1/2- 5/6; 1939. – ч.1(7)-2/3(8/9).
- 124.Студентський шлях:** Професійний журнал. – Місячник. – Львів, 1931-1934 (ДАЛО, 1931. – ч.1/2, 3/4, 7/8; 1932.- ч. 2-11/12; 1933. – ч. 4/5, 6/7, 8/9, 10-12; 1934. – ч.1/2, 9/10)
- 125. Сурма :** Орган УВО. – Місячник. – Каунас, 1927-1934.
- 126.Українське слово:** Тижневик. – Париж, 1933-1939 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. –ИП23418.- 1933; Г4317.- 1934-1937)
- 127.Український голос:** Орган націоналістичної думки. – Тижневик. – Перемишль, 1929-1932 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. –Г4421.- 1929-1932)
- 128.Український націоналіст:** Орган ОУН. – Б. м. (Прага), 1934
- 129.Час:** Інформативний щоденник. – Львів, 1931-1932 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Г4417.- 1931-1932)
- 130.Юнак.** – Місячник. – Б. м., 1928-1934 (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – ИП23555.- 1931-1934)
- 131.Юнацтво:** Орган референтури юнацтва КЕ ОУН. – Продовж. вид. – Б. м., 1932-1934 (ЦДІАУ: 1932. – ч.3-4, 5-6; 1933. – 1-2, 3-4; 1934. – 1-2.)
- 132.Юнацька думка:** Орган українського робітництва. – Львів, 1933 (ЦДІАУ: 1933 – ч.3; ДАЛО: 1933. – ч.1-4).

Монографії, праці, статті

- 133.Андрієвський Д.** Обставини 30 - х років і ПУН // Євген Коновалець та його доба.- Мюнхен, 1974 - С.654-664
- 134.Армія і революція // Сурма – 1928. – Ч.3.- С. 2-3.**
- 135.Бачина-Бачинський Є.** Євген Коновалець у Женеві // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С.701-745.
- 136.Бедрій А.** ОУН і УПА // Визвольний шлях. - 1983. - № 1. – С. 271-280
- 137.Бердій А.** Про необхідність українського війська для побудови національної держави // Визвольний шлях. – 1992. - №4. – С.411-427.
- 138.Боевик і військо // Сурма. - 1929. – Ч.12. – С.6-7**
- 139.Боляновський А.** Українські військові формування в збройних силах Німеччини. 1939-1945. – Львів, 2003. – 137 с.
- 140.Борковський І.** Удар на Чортків // Літопис Червоної Калини.- 1938.- Ч.7- 8.- С.5-10.
- 141.Буковський І.В.** Карпатська Україна у боротьбі за свою незалежність // Військово-науковий вісник НУ «Львівська політехніка». Вип.3. – Львів, 2001. – С.13-22.
- 142.Вассиян Ю.** Ідеологічні основи українського націоналізму // Розбудова нації. – 1929. – Ч.3-4. - С.67- 77
- 143.Вегеш М.** Сторінки історії ОУН-УПА в Закарпатті (1929-1939) // Сучасність – 2001 - №2 – С.85-103.

144. Вегеш М. М. Полковник Михайло Колодзінський-Гузар у Карпатській Україні // *Визвольний шлях*. - 1993. - Кн.8. - С.955
145. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170000 /Уклад. і гол. ред. В.Т.Бусел. - Київ; Ірпінь: Перун, 2003.- 1426 с.
146. Висококаліброві кулемети // *Сурма*. - 1933. - Ч.11. - С.5-6
147. Витяг з касової книги адміністрації «Розбудови Нації» за час від 1.01 – 30.09.1929 р.// *Документи і матеріали з історії організації Українських Націоналістів*. Т. 1. 1927-1930. – К., 2005. – С.190-192
148. Вишкільні матеріали з курсу влаштованого Проводом ЗЧ ОУН. – Вип.1-2. – Б.м.: Організаційно-кадрова референтура ЗЧ ОУН. – 144 с..
149. Вій Фізичне виховання // *Юнак*. – 1931. – Ч.12. – С.27
150. Війна будучности та її роди зброї // *Сурма*. - 1934. – Ч.1-2. –С.5-7
151. Військове приспособлення в Румунії // *Сурма*. - 1933. – Ч.11. – С.6-7
152. Військове самонавчання. // *Сурма*. - 1931. – Ч.7. – С.1-4
153. Внутрішня структура червоної армії // *Сурма*. - 1933. – Ч.11. – С.3-5
154. Гаврилів І. Військове питання в діяльності УВО-ОУН в міжвоєнний період // *Вісник Державного університету «Львівська політехніка» №344: Держава і армія*. – Львів, 1998. – С.32-40
155. Гаврилів І. Військова та політична діяльність ОУН напередодні Другої світової війни // 1939 рік в історичній долі України та українців: Матер. Міжнар. наук. конференції 23-24 вересня 1999р. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – С.77-81
156. Гаврилів І.О. Воєнно-політична доктрина ОУН та її реалізація на початку Другої світової війни. – *Військово-науковий вісник*. Вип.5.- Львів, 2003. - С.43-55
157. Гаврилів І. Євген Коновалець на чолі УВО-ОУН. // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". №502: Держава та армія / Відп. ред. Л. Є. Дещинський*. - Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2004. - С. 71-79.
158. Гаврилів І.О. Питання відновлення державності України в діяльності західноукраїнських політичних сил у 1921-1941 рр. // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". №451: Держава та армія / Відп. ред. Л.Є.Дещинський*. - Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2002. - С.35-42.
159. Гаврилів І.О. Роман Шухевич – бойовик УВО-ОУН // *Військово-науковий вісник НУ «Львівська політехніка»*. Вип.6. – Львів, 2004. – С.61-73.
160. Гаврилів І.О. Проблема національних збройних формувань у діяльності політичних сил Західної України напередодні Другої світової війни // *Військово-науковий вісник НУ «Львівська політехніка»*. Вип.4. – Львів, 2002. – С.41-48.
161. Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989. – Репр. вид. – Л.: Каменяр, 1993. – 343 с.
162. Гікавий М. Зенон Коссак – провідний український націоналіст // *Визвольний шлях*. – 1968. – Кн.9. – С.1074-1075
163. Гіполіт Значення вишколу // *Юнак*. – 1931 – березень. – С.1.

- 164.Голяш С. Підпільні друкарні // Визвольний шлях. – 1982. – Кн..8. – С. 934-942.
- 165.Горевалов С.І. Військова журналістика України: Історія і сучасність. – Львів, 1998. – 338 с
- 166.Дад А. За волю і державність «Срібної землі»: Дві постаті // На варті. – 1952. – Ч.2. - С.10.
- 167.Дем'ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар» / НАН України. Інститут народознавства. — Львів, 2003. — 646 с.
- 168.Дмитрів І. Герб, прапор, гімн ОУН, впоряд і ритуальні ознаки // Визвольний шлях. – 1992. - № 2. – С.164.
- 169.До питання української воєнної доктрини // Війна і техніка. – Париж, 1938. – С.8-10 .
- 170.Добош І. Історія української журналістики Закарпаття 20-30-х років ХХ ст. – Івано-Франківськ, 1995. – 164 с.
- 171.Дробот І. І., Кучер В. І. Пошуки шляхів до визволення України / Ін-т політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Школяр, 1999. – 280 с.
- 172.Дробот.І. Трансформації української державно-соборницької ідеї (1920-1930-ті рр.) / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2002. – 343 с.
- 173.Дужий П. Роман Шухевич – Політик, Воїн, Громадянин. – Л.: Галицька видавнича спілка, 1997. – 384 с.
- 174.Дужий П. Степан Бандера – символ нації. Ескізний нарис про життя та діяльність Провідника ОУН: У 2 ч. Ч.1. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. – 192 с.; Ч.2 . – Л., 1998. – 384 с.
- 175.Дужий П. Українська справа: Вчора і сьогодні: Зб. ст., спогадів. – Львів: Афіша, 2002. – 563 с.
- 176.Дужий П. Червоно-чорний прапор - це наше все добро... // Визвольний шлях. – 1992. - № 2. – С.156-158.
- 177.Животко А. Історія української преси. - Мюнхен, 1989-90. - 334 с.
- 178.З промови полк. Є. Коновальця на закінчення I Конгресу Українських Націоналістів, 3.02.1929 // Визвольний шлях. – 1989. – Кн. 3. – С.263.
- 179.Іполіт Значення вишколу // Юнак. – 1931 – березень. – С.1
- 180.Капустянський М. Військова підготовка ОУН // ОУН. 1929-1954. - Париж, 1955. - С.115-139.
- 181.Кардаш Д. (О.Ольжич) Український націоналізм.- Прага, 1940.- 8 с.
- 182.Карпатська Україна у боротьбі: Збірник. – Відень: Видання Української пресової служби, 1939. – 223 с.
- 183.Квітковський-Квітка Д. Є. Коноваленць і Буковина // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С.561-576.
- 184.Кентій А. Нарис історії ОУН (1929-1941 рр.) – К., 1998. – С.1-105.
185. Кентій А.Збройний чин Українських Націоналістів 1920-1956: Історико-архівні нариси.- К., 2005.- 329 с.
- 186.Киричук Ю. Терор і тероризм у Західній Україні // Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ-ХХ ст.: Історичні нариси / Відп. ред. В.Смолій. – К., 2002.

- 187.**Киричук Ю., Мороховський В. Українські національно-патріотичні рухи і партії на початку німецько-радянської війни // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Збірник наукових праць / За ред. П. М. Чернеги. - Київ-Краків: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. - С. 132-135.
- 188.**Кичій С.І. Програма ОУН 1929 р.: Спроба історико-політологічного аналізу // Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових праць. Вип. 4 / Відп. ред. В.А. Смолій. - К.: Інститут історії України НАН України, 2000. - С 156-166.
- 189.**Климишин М. Спомини про провідника ОУН Степана Бандеру // Степан Бандера: документи і матеріали (1920-1930 рр.). – Львів, 2006. – С.94-97.
- 190.**Климишин М. Степан Ленкавський – його роля у визвольній боротьбі // Визвольний шлях. – 1978. - № 4. – С.41
- 191.**Книш З. Архів Сенік: Історико-критична студія. – Торонто; Нью-Йорк; Лондон; Сідней: Фондація ім. О.Ольжича, 1992. – 205 с.
- 192.**Книш З. Бойові дії ОУН на ЗУЗ в першому десятилітті її існування // ОУН. 1929-1954. – На чужині, 1955. – С.89-102.
- 193.**Книш З. Дрижить підземний гук: (Спогади з 1930 і 1931 років у Галичині). – Вінніпег, 1953. – 338 с.
- 194.**Книш З. Дух що тіло рве до бою...: (Ю. Головінський, Крайовий командант У.В.О. – Вінніпег, 1951.- 198 с.
- 195.**Книш З. На життя і смерть... Сторінки з історії УВО. – Торонто: Срібна сурма, 1980. – 256 с.
- 196.**Книш З. При джерелах українського організованого націоналізму. – Торонто: Срібна сурма, 1970. – 187 с.
- 197.**Книш З. Устрій Організації Українських Націоналістів. – Вінніпег; Буенос-Айрес, 1952. – 162 с.
- 198.**Козоріс М. Панський терор на Західній Україні. – К.: Вид-во ВУАН, 1932 . – 74 с.
- 199.**Колодзінський М. Українська воєнна доктрина. Ч.І. – Торонто: Т-во кол. вояків УПА в Канаді і ЗДА, 1957. – 62 с.
- 200.**Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет Українських визвольних змагань.- Львів, 1995. – 284 с.
- 201.**Коновалець Є. Військовий вишкіл // Розбудова нації- 1928. - № 7-8. – С. 261-265
- 202.**Кордюк Б. Євген Коновалець - військовий і політичний організатор // Євген Коновалець та його доба. - Мюнхен, 1974. - С. 959-977.
- 203.**Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 659 с.
- 204.**Кость С., Тимчишин О., Федірко К. Нариси історії української військової преси. – Львів: Світ, 1998 – 355 с.
- 205.**Кук В. Генерал Роман Шухевич - Головний Командир Української Повстанської Армії (УПА). - К.: Бібліотека українця, 1997. -110 с.
- 206.**Кульчицький С. Ідеологія і практика українського праворадикального руху у довоєнній Польщі (1920-1939 рр.) // Проблема ОУН-УПА: Попередня

історична довідка. – К., 2000. – С.7-18.

- 207.**Кучер В. І. Проблема державного устрою в програмах ОУН // Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи: Міжнародна науково-практична конференція. 10-11 листопада 1994 р. / Гол. ред. М. І. Панчук.- К.: Інститут національних відносин і політології НАН України, 1995 . - С. 75-79.
- 208.** Кучерук О. Рико Ярий – загадка ОУН.–Львів: Піраміда, 2005.– 212 с.
- 209.**Летунські напади та охорона перед ними // Сурма. - 1933. – Ч.10. – С.3-4
- 210.**Литвин М., Луцький О., Науменко К. 1939. Західні землі України. – Львів , 1999.- 152 с.
- 211.**Макарчук С. Писемні джерела з історії України.- Львів: Світ, 1999.- 352 с .
- 212.**Маркусь В. Півстоліття ОУН (1929-1979) // Сучасність. – 1979. – Ч.4. – С. 45-63.
- 213.**Мартинець В. По конгресі // Розбудова нації – 1929 - березень-квітень. – Ч.3. –С.10
- 214.**Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914 – 1939): Матеріали до бібліографії. – Львів, 1998. – 294 с.
- 215.**Мірчук П. «З мого духа печаттю»: У 25-ліття боротьби ОУН. — Нью-Йорк; Торонто: Орг. оборони чотирьох свобод України. Ліга визволення України, 1954.- 30с.
- 216.**Мірчук П. Євген Коновалець: (У 20-річчя смерті). – Торонто: Ліга визволення України, 1958. – 106 с.
- 217.**Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів Т.1: 1920-1939 / За ред. С.Ленкавського. – Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. – 597 с.
- 218.**Мірчук П. Роман Шухевич: Командир армії безсмертних. – Нью-Йорк: Т-во колишніх вояків УПА, 1970. – 269 с.
- 219.**Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости. – Нью-Йорк; Торонто: Ліга визволення України, 1961. – 160 с.
- 220.**Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918 – 1939) і ЗУНР (1918-19). – Едмонтон, 1991. – 250 с.
- 221.**Мотомеханізоване військо в СРСР // Сурма. - 1933. – Ч.12. – С.9
- 222.**Мудрик-Мечник С. Революційна ОУН під проводом Степана Бандери : (Причинки до історії) .- Стрий: Тов «Увіс», 1993.- 94 с.
- 223.**Мудрик-Мечник С. Шляхами підпілля революційної ОУН: Причинки до історії. – Львів: Універсум, 1997. – 111 с.
- 224.**Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома війнами. – Прага, 1942. – Ч.1. – 352 с. ; Ч.2 – К., 1999. – 272 с.
- 225.**Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. – Дрогобич, 1994.
- 226.**Начерк підручника для українських старшин та підстаршин. – Саскатун, 1938. – 413 с.

227. Наш шлях – національна революція // Сурма. – 1929. – Ч.5-6. – С.2
228. Не вбивайте бойового духа нації // Сурма. – 1933. – Ч.12. – С.1-4
229. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т. / Уклад. В.Яремко, О.Сліпушко – К., 1998. – 569 с.
230. Овад Х. Полковник Роман Сушко. (1894-1944): На вшанування його пам'яті. – Торонто, 2006. – 305 с.
231. Олесь О.- Кандиба О. Євген Коновалець: Нарис про життя, чин і смерть великого українського патріота. – На чужині: Укр. патріот, 1948. – 30 с.
232. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – К.: Наукова думка, 2005. – 71 с.
233. Орлик М. Ідея і чин України. 1940. – К.: Укр. вид.спілка, 2001. – 216 с.
234. Оршан Я. 10-річчя ОУН // Пробоєм. – 1939. – Ч. 1-2. – С.6.
235. ОУН: Минуле й майбуття. – К.: Фундація ім. О.Ольжича, 1993. – 303 с.
236. Павлюк І. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939, 1941-1944 рр. – Львів, 2001. – 286 с.
237. Падох Я Стрийський пласт: Нарис історії // Стрийщина: Історико-мемуарний зб. – Нью-Йорк, 1990. – Т.1. – С. 474-479
238. Падох Я. Лицар з імені і чинів.- Мюнхен: Молоде життя, 1951. – 54 с.
239. Пальок В.В. Виникнення і діяльність ОУН у Закарпатті в 30-х рр. ХХ ст. // Українські землі в роки Другої світової війни: Науково-методичний збірник матеріалів конференції (Ужгород, 19 грудня 1997 р.) / Ужгородський державний університет та ін. Упоряд. В. Мельника і Р. Офіцинського. – Ужгород: Патент, 1998. – С. 19-29.
240. Панцерні вози (авто) і їх поборювання // Сурма. – 1933. – Ч.11. – С.7-8
241. Партиляк І.К. Підготовка старшин та підстаршин у військових школах УПА // Історичний журнал. – 2005. – №2. – С.62
242. Передирій В. Календар Червоної Калини // Періодика Західної України. 20-30-рр. ХХ ст.. – Львів, 1999. – С.88-89, 92-93
243. Перепічка Є. Феномен Степана Бандери. – Львів: Сполом, 2006. – 736 с., іл.
244. Періодика Західної України 20-30-х років ХХ ст.: Мат. до бібліографії / За ред. М.Романюка. – Львів, 1998. – Т.1.- 328 с.; Львів, 1999. – Т.2.- 360 с.; Львів, 2000. – Т.3; Львів, 2001. – Т.4.
245. Перманентна революція // Сурма – 1930. – Ч.10. – С.5
246. Плавальні танки // Сурма. – 1933. – Ч.11. – С.6
247. Повітряні збройні сили Польщі // Сурма. – 1932. – Ч.12. – С.9
248. Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ-ХХ ст.: Історичні нариси / Відп. ред. В.Смолій. – К., 2002. – 950 с.
249. Поліщук О. Реакційна сутність концепції держави в ідеології українського буржуазного націоналізму. – К.: Вища школа, 1981. – 157 с.
250. Поліщук О. Український буржуазний націоналізм і його «теорія» держави. – К.: Вища школа, 1986. – 160 с.

- 251.**Полковник Роман Сушко // Поклик сумління. – Львів, 1994. – Ч.13. – Квітень- С.8-9
- 252.**Полторацький О. Українські буржуазні націоналісти – найлютіші вороги українського народу. – К., 1953. – 68 с.
- 253.**Полянський О. Організація українських націоналістів: Шлях від теоретичних ідей до організаційної практики // Наукові записки . – Серія: Історія. – Вип.10. – 2000. – С.7-19.
- 254.**Проблема ОУН-УПА : Попередня історична довідка / Відп. Ред. С.В. Кульчицький. – К., 2000. – 128 с.
- 255.**Преса боротьби й ідеї (західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ ст.) : Зб текстів / Уклад. і авт. вст. ст. та комент. С.Кость. – Львів,1994. – 526 с.
- 256.**Пундик Ю. Український націоналізм. – Париж: Укр. націоналіст. Вид-во в Європі, 1966. – 96 с.
- 257.**Ребет Д. Націоналістична молодь і молодечий націоналізм // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С.482-501
- 258.**Ребет Л. Світло і тіні ОУН. – Мюнхен: Укр. самостійник, 1964. – 131 с.
- 259.**Революційна праця поміж військом // Сурма. – 1930. – Ч.4. – С.1-2
- 260.**Римаренко Ю.І. Буржуазний націоналізм та його «теорії» нації. – К.: Наукова думка, 1974. – 383 с.
- 261.**Рог В. Лицар ідеї та чину // Шлях перемоги. – 2004. – 10 березня. - С.9
- 262.**Роля бойового інстинкту у визвольних змаганнях // Сурма. – 1933. – Ч.7. – С.1-3
- 263.**Романюк М.М. Українська преса Північної Буковини (1870-1940) . – Львів, 1998. – 200 с.
- 264.**Савчук Б. Український пласт 1911-1939. – Івано-франківськ: Лілея, 1996. – 195 с.
- 265.**Сенченко А. Небезпека нової інтервенції та український фашизм // Знищити український націоналізм на теоретичному фронті: Зб.ст. – К., 1934. – Вип.1. – С.3-25.
- 266.**Словник іншомовних слів / Уклад. С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. – К., 2000. – 339 с.
- 267.**Сосновський М. Дмитро Донцов: Політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. – Нью-Йорк; Торонто, 1974.- 419 с.
- 268.**Срібна сурма: Спогади й матеріали до діяння УВО / Зібрав З.Книш. – Торонто, 1962. – 128 с.
- 269.**Срібняк І. Обеззброєна, але не скорена. Інтернована Армія УНР у таборах Польщі і Румунії (1921-1924 рр.). – К., Філадельфія, 1997. – 187 с.
- 270.**Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.) – К., 1999. – 296 с.
- 271.**Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: Становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919-1924).- К., 2000. – 324 с.
- 272.**Старий В. Кінець ОУН? – Прага, 1933. – 46 с.

- 273.** Стасюк О. Видавнича діяльність ОУН міжвоєнного періоду // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць. Вип. 7- Львів, 2000. – С. 377-386.
- 274.** Стерчо П. Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919 - 1939 роках. - Репр. вид. - Львів: "За вільну Україну", 1994.-238 с.
- 275.** Стецько Я. 30 червня 1941: Проголошення відновлення державности України – Торонто; Нью-Йорк; Лондон: Українська видавнича спілка, 1967.- 463 с.
- 276.** Сушко Р. Хто вбив полковника Отмарштайна? – Прага, 1933.- 74 с.
- 277.** Сушко Р. Хто мав причину вбити полк. Ю.В.Отмарштайна?.. // Самостійна думка.- 1934.- Кн.9-10.- С.740-757; Кн.11-12.- С.837-857.
- 278.** Трофимович В. Військова діяльність ОУН у 1939-1942 роках // Республіканець – 1994. - №1. – С. 64 – 70.
- 279.** Трофимович В.В. Історія військових формувань ОУН: 1939-1942 рр. – Львів, 1994. – 71 с.
- 280.** Трохимович В.В. Україна в роки Другої Світової війни 1939-1945. – Львів, 1995. – 102 с.
- 281.** Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. – перша пол. ХХ ст.). - Тернопіль, 2001. – 134 с.
- 282.** Трофим'як Б. Січові стрільці, пластуни галицького краю – будівничі Закарпатського пласту в боях за незалежність Карпатської України (1921-1938) // Карпатська Україна і Карпатська Січ: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (14 березня). – Ужгород, 1999. – С. 69-76.
- 283.** Трощинський В. П. Зловісне обличчя неофашизму. – К.: Політвидав України, 1983. – 168 с.
- 284.** Трощинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / Ін-т соціології НАН України . – К.: Інтел, 1994. – 259 с.
- 285.** Українська журналістика в іменах: Мат. до енциклопед. слов. / За ред. М. Романюка. – Львів, 1994. – Вип..1. – 234 с.; Львів, 1995. – Вип..2.- 338 с.; Львів, 1996. – Вип..3. – 424 с.; Львів, 1997. – Вип..4. – 352 с.; Львів, 1998. – Вип..5. – 412 с.; Львів, 1999. – Вип..6. – 472 с.; Львів, 2000. – Вип..7; Львів, 2001. – Вип..8; Львів, 2002. – Вип..9; Львів, 2003. – Вип..10; Львів, 2004. – Вип..11.
- 286.** Українські видавництва і періодичні видання Коломиї в 1865-1939 рр. // Коломия й Коломийщина: Зб. Споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія, 1988. – 959 с.
- 287.** Українські часописи Львова 1848-1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 3. Кн..2. 1929-1939 рр.- Львів: Світ, 2003. – 928 с.
- 288.** Чайківський Б. «Фама»: Рекламна фірма Романа Шухевича – Львів: Мс, 2005. – 104 с.
- 289.** Чоповський М. Голгофа Західної України. 1920-1953. – Львів: Місіонер, 1996. – 127 с.

- 290.**Шанковський Л. УПА на Стрийщині // Стрийщина: Усторико-мемуарний зб.– Нью-Йорк, 1990.- Т.1. – С.203-321
- 291.**Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х рр.. ХХ ст.. // Записки НТШ. – Т.ССХХІІ. – Львів, 1991.
- 292.**Швецова-Водка Г.Типологія книги: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. культури і мистецтв / РДК. – К.: Кн. палата України, 1999. – 68 с.
- 293.**Шевчук С. Пора сказати правду про визвольні змагання добитися волі для Галицької землі 1918-1939. – Торонто, 1965. – 280 с.
- 294.**Шумський І. Ідея української державності в молодіжному русі на західноукраїнських землях у міжвоєнну добу (1930-1939) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Вип. 7. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. М.М. Алексієвця. - Тернопіль, 1998. - С.78-89.
- 295.**Якимович Б. Карпатська Україна та її Збройні сили // Шлях перемоги. - 1993. – 12 березня.- С.4.
- 296.**Ярий Р. Військове виховання молоді // Національна Думка. - 1927 . - №11 -12. – С.16.
- 297.**Ярий Р. Зовнішня політика // Розбудова нації. – 1930. – Ч.9-10. –С.219
- 298.**Яшан В. Полковник Михайло Колодзінський // Сурмач. – 1979. – Ч.3-4. - С.28.

* * *

- 299.**Amstrong John A. Ukrainian Nationalism. – Englewood, Colorado, 1990
- 300.**Brockdorff W. Yeheimkommandos des Zwieten Weltkrieges. – Munchen, 1967 . – 126 s.
- 301.**Russischer Kolonialismus in der Ukraine: Berichte und Dokumente. – München, 1962. – 404 s.
- 302.**Swiatek F. Czy tzw. Archiwum Senyka było autentyczne, czy tez było to archiwum falsyfikatow // Najnowsze Dzieje Polski. Materialy i studia z okresu 1914-1939. – Warszawa, 1965. – Т.IX. – S.275-280.
- 303.**Szota W. Zarys rozwoju Organizacyi Ukrainskich Nacjonalistow i Ukrainskiej Powstanczej Armii // Wojskowy Pszeglad Historyczny. – 1963. – 1. – S.163-177.
- 304.**Wysocki R. Organizacja Ukrainskich Nacjonalistow w Polsce w latach 1929-1939: Geneza, struktura, program, ideologia. – Lublin, 2003. – 433 s.
- 305.**Zelenzki W. Zabojstwo ministra Pierackiego. – Warszawa, 1995.

АВТОРЕФЕРАТИ ДИСЕРТАЦІЙ

- 306.**Бондаренко К. Діяльність організації Українських Націоналістів напередодні і під час другої світової війни (1938-1945): Політичний та військовий аспекти: Автореф. дис... канд. іст.наук: 20.02.22. – Л., 1997.– 17 с.
- 307.**Виздрик В.С. Військово-патріотична діяльність УВО-ОУН серед української молоді Галичини: (1920-1939).Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / В.С. Виздрик; Нац. ун-т "Львів. політехніка". — Л., 2004. — 18 с.

- 308.**Гаврилів І.О. Діяльність українських політичних партій та організацій Західної України в умовах польського окупаційного режиму (1921-1939 рр.): (Військово-політичний аспект): Автореферат дис. ...канд. іст. наук / Державний університет "Львівська політехніка". - Львів, 1996. - 24 с.
- 309.**Горевалов С.І. Військова журналістика України в контексті національно-визвольних змагань за утворення самостійної держави: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 1999. – 34 с.
- 310.**Колянчук О.М. Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22. – Л., 2000. – 20 с.
- 311.**Коновець О.Ф. Науково-просвітницька преса України ХІХ – перша половина ХХ ст.: Історія.Теорія, Практика: Автореф. дис.... д-ра іст. наук. – К., 1994. – 32 с.
- 312.**Кулик Г. Українські буржуазні націоналісти – люті вороги трудящих: Автореф. дис... канд. іст.наук. – К., 1947. – 20 с.
- 313.**Ліпкан А.Г.Українське питання в радянсько-польських стосунках 20 - 50-х років ХХ ст.: військово-історичний аспект: Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Нац. ун-т "Львів. політехн.". — Л., 2003. — 20 с.
- 314.**Лялька Я.С. Борьба трудящихся Западной Украины против фашизма и войны (1933-1939 гг. .): Автореф. дис...канд. ист. наук : 07.00.02. – Л., 1975. – 25 с.
- 315.**Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: Ставлення влади й умови перебування (1919-1924): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.02. – К., 2000. – 34 с.
- 316.**Пальчевський Р. Український молодіжний рух на західноукраїнських землях (20-30-ті роки ХХ ст..). - Чернівці, 2000. – 20 с.
- 317.**Патриляк і.К. Діяльність Організації Українських Націоналістів (бандерівців) у 1940-42 рр.: (військовий аспект): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2002. – 19 с.
- 318.**Почапский А. Борьба против идеологии украинского буржуазного национализма за утверждение марксистско-ленинского мировоззрения на Западной Украине (20-30 гг. ХХ в.): Автореф. дис... канд. филос. наук: 07.00.01. – К., 1965. – 21 с.
- 319.**Романюк М. М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870-1940): Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 2000.- 20 с.
- 320.**Шандрівський І. Г. Військово-політична та наукова діяльність Миколи Капустянського: Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Нац. ун-т "Львів. політехніка."—Л., 2003.—20с.
- 321.**Юрик Ю.З. Стратегія і тактика ОУН в українському національно-визвольному русі Західної України в 1929 - 1935 рр.: Автореф. дис... канд. іст . наук: 20.02.22 / Нац. ун-т "Львів. політехніка". — Л., 2005. — 18 с.

322.Здіорук С.І., Гриневич А.В., Здіорук О.Г. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА : (1945-1998) . – К., 1999. – 173 с.

323.Лисенко О.Є., Марущенко О.В. Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія: Бібл. показч. публ. 1998-2002 рр. - К., 2002.

324.Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ ст.: Здобутки і проблеми / Колект. моногр. за ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2004. – 405 с.